

Magd 264. 1907. 21

MAGYAR-ZSIDÓ SZEMLE.

SZERKESZTI

DR. BLAU LAJOS.

24

HUSZONNEGYEDIK ÉVFOLYAM.

JANUÁR * I. SZÁM. * 1907.

MEGJELEN JANUÁR, ÁPRILIS, JULIUS ÉS OKTÓBER ELSEJÉN.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM B.-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1907.

➡ Kérjük a t. előfizetőket, hogy az előfizetési összegeket beküldeni sziveskedjenek, nehogy a folyóirat pontos szétküldése fennakadást szenvedjen. — Reklamációk a kiadóhivatalhoz intézendők.

TARTALOM.

TÁRSADALOM.	Lap
1848 : XX.	1
Jewish Territorial Organization	4
Schreiber Szimcha Bunem	6
Az IMIT. választmányi ülése	8
Az Izraeliták Országos Irodájának felterjesztése a gabella kivétele és behajtása ügyében	9
<i>Dr. Bände Zoltán</i> : Rákóczi	14
Társadalmi szemle	21
TUDOMÁNY.	
<i>Dr. Richtmann Mózes</i> : Héber feljegyzés Rákóczi kuruczairól	27
<i>Bató J. Lipót</i> : Adalékok az óbudai hitközség és chevrák történetéhez	32
<i>Dr. Grünhut Lázár</i> : Jakob Bé-Rab haláléve	51
<i>Dr. Goldberger Izidor</i> : Binet Mordechaj és Rosenthal Naftali	52
<i>Bacher Vilmos</i> : Perles Mózes életéhez	53
FOLKLORE.	
<i>Vadász Ede</i> : Zsidó szokások és szólamok	54
IRODALOM.	
<i>Dr. Vajda Béla</i> : A kereszténység keletkezésének kora	58
Irodalmi szemle	61
<i>Kiss Arnold</i> : Költemények	81
<i>Patai József</i> : Jirmija levele	87
<i>Gerő Attila</i> : Mátyás és Ábrahám. (Chanuka-játék.)	88
ORSZÁG-VILÁG.	
<i>Dr. Grünhut Lázár</i> : A »Becalél« iparművészeti iskola Jeruzsálemben.	97
TANÜGY.	
A porosz felsőbb iskolákban használt izr. hittankönyvek és héber nyelvtanok lajstroma	100
KÚTFŐK.	
Elmult századokból. (Első fele.) Közli: <i>Dr. Büchler Sándor</i>	103
VEGYESEK.	
Irodalmi hírek. — <i>Dr. Pető Sándor</i> . — Zsidó műkiállítás. — <i>Stade B.</i> — <i>Lauterbach Z. H.</i> — <i>Báró Rothschild Ch.</i> — <i>Dr. Acsády Ignác</i> . — <i>Dr. Fayer László</i> . — <i>Strauss Oszkár</i> . — <i>Dr. Zsengeri Samu</i> . — <i>Roth M. A.</i> — <i>Deutsch Jakab</i> . — <i>Buber Salamon</i> . — Porosz városok statisztikája. — Zsidó statisztika. — <i>Zunzstiftung</i>	110

A MAGYAR-ZSIDÓ SZEMLE előfizetési ára egész évre 12 korona, rabbiknak tanároknak és tanítóknak 6 korona.

Előfizetések a Magyar-Zsidó Szemle kiadóhivatalába Budapest, VII., Rákóczi-ut 68. sz. III. em. küldendők.

A Magyar-Zsidó Szemle szellemi részét illető közlemények a szerkesztőséghez Budapest, VII., Rákóczi-ut 68. sz. III. em. címzendők.

➡ Kéziratok, tudományos tartalmukat kivéve, vissza nem küldetnek.

TÁRSADALOM.

1848 : XX.

Ide s tova hat esztendeje, hogy ugyanilyen feliratú cikket írtunk, melyben a törvényt lenyomattuk és a végrehajtására irányuló törekvéseket ismertettük (M.-Zs. Szemle XVIII, 309—311). A protestáns felekezetek kebelében, melyek az egész kérdést napirendre tűzték, két párt állt egymással szemben: az egyik a törvény lojális végrehajtását követelte és nem kért a maga számára mást, mint a többi felekezetek számára; a másik azonban csupán azt kívánta, hogy az állam a kongrua és egyéb címek alatt nyújtott segélyeken kívül újabb összegeket engedélyezzen. Ezen utóbbi párt egyik árnyalata az évi összegnek megfelelő tőke — 50 vagy több millió — egyszeri kiutalványozását hozta szóba, de az összes árnyalatok megegyeztek abban, hogy a szóban forgó törvény cikk végrehajtása ne követeltessék, hanem csupán az államsegély.

Az államsegélyt az egyházi adó leszállíthatása címén kérték és már akkor utaltunk arra, hogy ez a sokfélekep meghatározható egyházi adó az önkénynek és egyebeknek tág kaput nyit. Mert a legsúlyosabb egyházi adót a zsidók viselik, kisebb helyeken olyan méretűt, amilyentől más felekezet hívének égnék meredne a haja szála, de az egyházi adó definíciója nagyon tág és annak hivatalos megállapítása sokfélekep eszközölhető, illetőleg nem eszközölhető. Mi kezdettől fogva a hazai felekezetek boldogulásukra irányuló törekvéseit rokonszenvvel kísértük, de a hátsó gondolatokat minden téren, fokozottan a vallás terén perhorreskáljuk és ugyanezért helyesnek csakis azt a tiszta álláspontot ismerhettük el, amely a szóban forgó t.-cz. lojális végrehajtását követelte.

A két párt törekvéseinek ismertetése után szó szerint ezt irtuk:

»Annak eldöntéséhez, hogy melyik párt fog győzni, nem kell sem próféta i tehetség, sem államférfi i bölcsesség. Az ügy magában véve is elég tisztán áll, de a nyilvánosságra került tények minden kétségen felül helyezik azt, hogy egyelőre, nem örökre, az »államsegély« kerül ki mint győztes a heves belső harczból.«

Nem áltattuk tehát magunkat nagy reményekkel, de arra a fordulatra, amely most készül, pesszimisztikus hangulatban sem gondoltunk. Azért mondjuk, hogy »készül« és nem mondjuk, hogy bekövetkezett, mert nem hihetjük azt, hogy abból a hallgatásból, melyet a kultuszminiszter a kultuszvita alatt felekezetünkkel szemben tanusított, az következne, hogy az 1848 : XX. t.-cikket felekezetünkre érvényesnek nem tartja. Ha ezen nézetten volna, akkor ezt ki kellene mondania és meg kellene okolnia, mert egyszerű észszel minden törvény a törvényalkotás után szülöttekre is vonatkozik. Sohasem hallottuk, hogy az adó- vagy büntetőtörvény csak azoknak szól, kik a törvény alkotásakor már életben voltak, vagy pedig azt, hogy szavazati joggal csak azok bírnak, kik a róla szóló törvényt már mint nagykoruak voltak szerencsések üdvözölni. De hogy a tárgynál magánál maradjunk, senkisémondta azt, a klerikális párt sem, hogy a protestánsok reczipiálása a katolikusok által addig élvezett jogokra nem terjed ki. Ha ez így lenne, az egyenjogusítás után kevesebb jogaik volnának, mint az egyenjogusítás előtt, illetőleg semmi jogaik nem lennének, mert a katolika egyház már azelőtt élvezte az összes jogokat.

Szolgálhatunk egy másik példával. A magyar állam a zsidókat politikailag egyenjogusította. Kérdjük már most, hogy ezen jogok csak azokra vonatkoznak-e, melyek az egyenjogusítás után alkotott törvényekből folynak? A jogtudomány nem a mi kenyerünk, de merjük állítani, hogy nem akadna jogász, ki azt állítaná, hogy az 1895-ben reczipiált *unitárius* felekezet — ha véletlenül ez akkor történt volna — az 1848 : XX. t.-cz. jogaiban nem részesítendő. Tessék ily csekély változással a világ összes jogásza i elé akadémiai kérdést intézni — a zsidófalókat sem véve ki — és azonnal elvesztjük a jogásznemzet díszjelzőt.

Komolyan taglaljuk a kérdést, mert rossz idők járnak és zsidó ügyben a történet tanúsága szerint a lehetetlen is lehető. Ha jámbor papok állíthatták azt, hogy a zsidókat szabad kirabolni és ugyanezen jámborsággal a jelenleg hazánkban nebánsvirágnak nyilvánított inkvizíciót honosíthatták meg, akkor fennforog annak az állításnak a lehetősége is, hogy az 1848 : XX. t.-cz. a bevett izraelita felekezetre nem vonatkozik. Reájuk csak a Haynau külön hadisarcza megdönthetetlen törvény és a nemzeti jelszó alatt induló reakcióra való szavazás az egyenlő jog.

Hol vagy Szilágyi Dezső? Éppen 10 esztendeje, hogy a nemzet nevében a felkent koronás király előtt ezt a fennkölt nyilatkozatot tetted: »Mint a magyar nemzet politikai egysége, épp oly sérthetetlen a faj- és valláskülönbség nélküli egyenlőség az egyéni és politikai jogok terén és az igazságos és egyenletes részesedés az állami védelemben és az állami gondozás jótéteményeiben. A mult dicsősége és szenvedései, az áldozatok és az elért eredmények, hazánk megszentelt földje és azok a politikai kincsek, amelyek történetünkben fel vannak halmozva, az egész magyar politikai nemzet műve; érdeme és tulajdona mindazoké, kik hű szívvel a haza iránt küzdöttek és szenvedtek.«

Hol van az »igazságos és egyenletes részesedés az állami gondozás jótéteményeiben?« Szilágyi igaz magyar volt és azért nem beszélt fajmagyarról, hanem a »magyar politikai nemzet«-ről és mindenesetre jobb keresztény mint azok, kik a vallás nevében gyűlöletet és jogfosztást hirdetnek. A jogfosztás azonban veszedelmes portéka, ez az igazi robbantószer, amely pusztításaiban nem kérdezi, ki a célbavett? Ha lehet a reczipiált izraelita felekezet jogait konfiskálni, akkor lehet más felekezet jogait is negligálni és a felekezetközi béke végre oda kerül vissza, ahol a tenger vér előtt volt, mely érte folyt.

Felekezetünk egyetemének kötelessége, hogy vallásunk becsületét megvédelmezze. Minden erejével kell az igazságért síkra szállnia és remélhető, hogy az összes felekezetek igazságosan gondolkozó és érző fiai az igaz ügy mellé fognak állani.

JEWISH TERRITORIAL ORGANIZATION.

A »territorialis mozgalom«, melyet *Zangwill*, a hírneves angol író, megindított és lankadatlan erélylyel vezet, egyre nagyobb hullámokat vet. A leküzdendő akadályok, melyek intra et extra muros emelkednek, természetesen nem mindennapiak, amint hogy a mozgalom sem mindennapi, de azért máris mutatkozik eredmény, amennyiben nem kevesebb mint négy terület — valamennyi az angol birodalom földje — vétetett vizsgálat alá abból a szempontból, hogy melyik volna alkalmas az Oroszbirodalomból kivándorló zsidó tömegek letelepítésére? Mint jelentettük, ezzel a kérdéssel a »földrajzi bizottság« foglalkozik, melynek öt tagja van és melynek élén *lord Rotschild* áll.

A kérdés felette nehéz és helyes megoldása nagy tanulmányozást és körültekintetést követel. Érthető tehát, hogy a probléma a lefolyt három hónap alatt a nyilvánosság előtt még nem került új stádiumba, de a munka szakadatlanul és angol erélylyel folyik. Az autonom alapon létesítendő telep minden eshetőség ellen való biztosítására külön szervezet van alakulóban, melynek feladata az lesz, hogy első sorban a »pionirek«-nek legalkalmasabb zsidó népelemeket válogassa ki és a többiek-ről megfelelőbb módon gondoskodják. *Strauss Oszkár*, az Egyesült-Államok kereskedelmi minisztere, az JTO. egyik vezérembere és a »földrajzi bizottság« tagja, hivatalba lépése után külön üzenetet küldött a territorialismus vezetőihez, hogy szive az elnyomottaké marad és hogy ezentúl a mozgalmat fokozottabb mértékben fogja támogathatni.

Keresztény államférfiak és papok nagyobb számban csatlakoztak a mozgalomhoz, hogy az orosz-lengyel vándorzsidó aktuális problémája az ész és a szív egyaránt követelte emberi módon megoldassék. Nem kételkedünk benne, hogy az angol példa a kontinensen is hatni fog, mihelyt a »Jewish Territorial Organization« ismertesebbé lesz. Az államférfiak és emberbarátok, különösen azok, kik egy személyben mindkét csoporthoz számíthatók, csakhamar meg fognak győződni, hogy a határelzárás symptomatikus terápiájánál radikálisabb a baj végleges megszüntetése. Ezt egyaránt kívánja az államférfiui

bölcsesség és az általános humanizmus. Nagy, mondhatjuk világraszóló kérdéseknél, amilyenek megoldására a JTO. vállalkozik, el kell némulni minden kicsinyes érzésnek és gondolkozásnak, különösen a haragnak, amely mindig rossz tanácsadó.

A józan ész és a romlatlan érzés az a két alap, melyre Zangwill és nagynevű támogatói akciójukat alapítják és melyeknek segítségével sikerre vezetni remélik. A kivándorló zsidóknak együttes letelepítése oly kellően nem lakott területen, hol ők képeznék a lakosság zömét és hol többségük az ősfoglalkozásból élne, oly eszme, melyet az első sorban érdekeltek, a kivándorlók óriási lelkesedéssel fogadtak és melyet minden ember — fajra, vallásra, társadalmi állásra, politikai meggyőződésre való tekintet nélkül — magáévá tehet.

Tudjuk, hogy a gyűlölet széles köröket mértelyezett meg, de az JTO. akciója annyira a helyzet folyománya, hogy ellene még ez sem szólhat, hacsak nem tette szerencsétlen áldozatait teljesen vakká, hogy erősebb szót ne használjunk. Bármely oldalról tekintsük az autonom bázison felépítendő zsidó telep eszméjét, azt látjuk, hogy az egyetlen, amely nemcsak a közvetlenül érdekelteket, hanem a többé-kevésbé távolállókat is teljes mértékben kielégíti. Szerencsések voltunk közéletünk egyik köztiszteletben álló férfjának véleményét hallani, ki a szóban forgó nagy kérdést az ethika, sociológia és politika legmagasabb álláspontjából bölcs higgadtsággal világította meg és oda konkludált, hogy a territorialis mozgalom felkarolása emberi, felekezeti és hazafiui kötelesség. Százezrekről van szó, kik ártatlanul szenvednek, kiken segíteni kell és a mi fő, kiken közmegelegedésre segíteni lehet.

Ez a vélemény megszilárdította abbeli meggyőződésünket, hogy a minden jóért és nemesért lelkesedő magyar közönség, különösen a vallásos közösség révén első sorban érintett és kötelezett hazai zsidóság a territorialista akció támogatói közzé fog állani és úgy anyagi mint erkölcsi erejével elő fogja segíteni a nagy eszme megtestesülését. Mindezek alapján reméljük, hogy a megfelelő akció már legközelebb meg fog indulni a szerencsétlen áldozatok üdvére és a magyar szív dicsőségére.

SCHREIBER SZIMHA BUNEM.

1842—1906.

A pozsonyi főrabbi, a hazai legnagyobb talmudiskola feje, egy évtizednél tovább tartó betegeskedés (melankólia) után a múlt évi decz. hó elején 36 évi működés után 64 éves korában elköltözött az élők sorából. A harmadik pozsonyi főrabbi volt a Schreiber papi dinasztiából és midőn e sorokat írjuk, fia mint utódja a negyedik. Ez a tény és még inkább az a másik, hogy a Schreiber családból Magyarországon kisebb-nagyobb községekben jelenleg talán 30 rabbi működik, szép jele a hazai orthodoxia hálájának Szófer Mózes, a Schreiber papi család megalapítója és rabbiszékén ült két leszármazottja iránt.

Hogy ez a részleges monopolizálás és a rabbikarban való prepotencia a hazai zsidóság érdekeire, függetlenségére és fejlődésére üdvös-e, oly kérdés, melylyel a szomorú alkalomból foglalkozni nincs helyén. Épugy csak érinteni kívánjuk azt az egyre szélesebb körben terjedő abuzust, hogy a szónokok a koporsónál tartott gyászbeszédekben az elhalt rabbi fiát vagy más várományosát utódjául kiáltják ki és a gyászgyülekezetet kegyeletsértő éljenekre ösztökélik. Az érintett két jelenség, különösen az előbbi, hova-tovább a zsidóságban azt a hitet fogja kelteni, hogy a rabbiszékek felett nem a fenntartó közösségek rendelkeznek és hogy ezek az állások nem azokat illetik, kik tudás és jellem által kiválnak és bizalmat ébresztenek, hanem bizonyos családok átörökíthető stallumai.

Ennek a jelenségnek erkölcsi és szellemi hatásait most nem kutatjuk és csupán azért érintettük, hogy konstatálhassuk, hogy az imént elhunyt főrabbi tudtunkkal minden nepotizmustól távol állott. Nagy iskola feje volt, tanítványait mint az igaz talmudtudósok mélyen szerette, családi vagy egyéb magánérdekből azok közül egyetlenegy ellen sem foglalt volna állást soha. Tanítványai csodás tisztelettel vették körül, melynek csupán szembeötlő nyilvánulása volt az, hogy az előadásról való távozásakor apraja-nagyja tolongott, hogy kezét vagy ruháját szegélyét megcsókolhassa. Megjelenése és fellépése a főpapé volt. De ez az égi magasság csak hagyományos külszín volt, mert belsejében meleg szív dobogott és minden tanítvá-

nyának rendelkezésére állott befolyásával és erszényével egyaránt: nagy jövedelme mellett mint szegény ember halt meg.

Jellemének alapvonása — személyes megfigyelésünk szerint. — a jóság volt és csak a túltengő zsidó intellektualizmusnak és a való tényekkel nem törődő középkori istenítésnek tulajdonítható az, hogy a rabbiról való megemlékezésekben az emberről nem esett szó. Az igaz zsidó szív volt fátuma, amely idősebb fia halálát nem bírta elviselni és lelkületének elborulását siettette. Meleg emberi érzéséből fakadt békeszeretete is, melyről tanuságot tett 15 év előtt, midőn az Országos Irodának akkori vezetője előtt azt a nyilatkozatot tette, hogy »a zsidóság egységében rejlik annak ereje s hogy béke után törekedjünk, hisz békével végződik minden imánk és csak a békénél mondja a parancs, hogy »utána törekedjünk«. Ezt a nyilatkozatot folyóiratunk (1891. évf., 81. lap) dicséretére közölte és biztos, hogy a hazai pártok hivatott oldalról előkészített kibékülése nem az ő személyén szenvedett hajótörést.

Egyénisége minden szép jellemvonása és saját pártjában bírt tekintélye mellett a pozsonyi talmudiskola soha nem remélt számbeli emelkedését és ebből következő nagyobb befolyását nem vezetőjének köszöni. A pozsonyi talmudiskola rabbiiskolának való hivatalos elismerése és az ezzel az elismeréssel járó jogokkal való felruházása az orsz. rabbiképző-intézet megalkotójának és évtizedeken át tartó vezetőjének a műve, kit tevékenységében mindenkor a hazai összsidóság érdeke és a pártok jogegyenlőségének és kiengesztelésének eszméje vezérelt.

Midőn ezt a pozsonyi jesiva történetére vonatkozó nagy-jelentőségű tény, melyről szintén megfeledkeztek, röviden konstatáljuk, teszszük ezt tisztán a [mindenek felett álló történelmi igazság érdekében. Az élők sorából távozott, nagy hírben állt rabbi a reá háruló fokozott feladatot méltósággal teljesítette. Ezt a tény nagy meglepéssel konstatálja e sorok írója, ki egy emberöltő előtt majdnem két évig ült az elhunyt talmudtudós lábainál és tőle akkor sem hallott rossz szót, midőn neki az ifjú ártatlanságával bejelentette, hogy jesivájának ideáljával együtt hátat fordítani készül. Akkor azt a nevezetes nyilatkozatot tette, hogy jesiváján a latin nyelven kívül, amely a gimnáziumra való előkészülés jele, minden világi ismeretek megszerzése meg van engedvé. Tolerari posse.

Sem az általános tudomány, sem a modern kultúra által felekezettünk körében teremtett szükségletek szempontjából a pozsonyi rabbiképzést és talmudtanítást nem tekinthetjük korszerűnek és célirányosnak, de boldogult vezetője rokonszenves személyét el tudjuk választani a párttusáktól és tiszta kegyelettel teszszük le frissen felhantolt sírjára szerény palmaágunkat. Áldás a jámbor emlékére.

AZ IZR. MAGYAR IRODALMI TÁRSULAT VÁLASZTMÁNYI ÜLÉSE.

Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat decz. hó 18-án választmányi ülést tartott, amely igen látogatott volt. Dr. Bacher Vilmos társelnök felolvasta *dr. Weinmann Fülöp* udvari tanácsos, a társulat elnökének levelét, melyben tudatja, hogy elnöki állásáról sajnálattal lemondani kénytelen, minthogy hitközségi elnökké való megválasztása folytán nem rendelkezik a kellő idővel, hogy a társulat ügyeit vezesse. Egyszersmind jelenti, hogy a társulatba alapító tagul lép be. Dr. Mezey Ferencz dr. Weinmann érdemeit meleg szavakkal méltatja, úgyszintén dr. Bánóczi József titkári jelentésében, melyet ezután felolvastott. A minden ügyre kiterjedő lelkes jelentést köszönettel vették tudomásul.

Ezután dr. Bánóczi J. felolvassa jelentését a Kunewalder-pályadíjra beérkezett három szépirodalmi pályaműről. A bírálók (Bánóczi és Lenkei Henrik) a pályadíj kiadását nem javasolják, hanem azt, hogy újra kiirassék. A választmány mindkét javaslathoz hozzájárul. A titkár jelenti ezután, hogy dr. Kecskeméti Ármin a zsidó irodalomtörténetet elkészítette és javasolja, hogy bírálókul, mint az előző két alkalommal, Blau Lajos, Neumann Ede és Bánóczi József küldessenek ki. A javaslatot a választmány elfogadja.

Steiner, a propaganda-bizottság lelkes vezére, beszámol a bizottság eddigi tevékenységéről. Az eddig gyűjtött 300 új tagot keveseli és részletes tervet ajánl, hogy a taggyűjtés erélyesen folytatható legyen. Egy óráig tartó előadásában számos praktikus eszmét vetett fel. A választmány köszönetet

szavaz az előadónak és az összes javaslatokat az igazgatóságnak adja ki határozathozatal végett.

Most következett az ülés nagyfontosságú pontja: az elnökválasztás. Dr. Ágai Adolf szép beszéd kíséretében elnöknek hatvani Hatvany-Deutsch Józsefet ajánlja. A választmány nagy lelkesedéssel fogadta az indítványt és felekezeti életünk e nagytevékenységű és sok téren kiváló férfiát egyhangulag választotta meg és elhatározta, hogy a választásról dr. Ágai vezetése alatt álló külön küldöttség útján értesíti az új elnököt.

A tárgysorozat utolsó pontja a költségvetés volt, melyet Beck Dénes bankigazgató terjesztett elő. A kiadás 13,800 koronára, a bevétel kerek összegben 13,000 koronára van előirányozva. A választmány az előirányzatot tudomásul veszi. Ámbátor kevés felszólalás volt, az ülés majdnem két órát vett igénybe. A nagy érdeklődés jele, hogy a rossz idő daczára a tagok nagy számban jelentek meg és hogy végig kitartottak.

AZ IZRAELITÁK ORSZÁGOS IRODÁJÁNAK FELTERJESZTÉSE A GABELLA KIVETÉSE ÉS BEHAJTÁSA ÜGYÉBEN.

Nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Miniszter úr!

A gabellának közvetlen adóként való kivétele, illetve behajtása ügyében f. é. 22933. sz. a. kelt leirattal nyert felhívásra van szerencsénk a következőkben nyilatkozni:

Az izraelita hitfelekezet jelenlegi zilált állapotában felette aggodalmasnak tartjuk, ha egyes ügyek a nagy és égetővé vált kérdések egész komplexumából kivétnek és ha a szerves összesség meghallgatása nélkül a hitközségek létérdekét mélyen érintő ügyek, tudtuk és hozzájárulásuk nélkül tett intézkedésekkel rendeztetnének. Az izraelita hitfelekezet ügyeinek terén fennálló zavaros állapotokat a szórványosan megjelenő rendeletek nem tisztázhatják, sőt e zavarokat csak fokozni és a felekezet kebelében fennálló jogos elégtelenséget csak növelni képesek.

Ezen egyes esetekkel kapcsolatosan felmerülő eszméken és elhatározásokon épülő rendeletek veszélyeztetik azt a nagy-

nehezen kialakuló rendet, mely egyes hitközségekben e szomorú állapotok között is úgy ahogy kifejlődni tud. Alig hogy a hitközségek az 1885-ik évi november hó 13-án, 1924. eln. sz. kiadott rendelet alapján az anyakönyvi kerületek alakjában rendezettek és ez új formában kezdték meg működésüket, már az 1888-ik évi június hó 21-én 1191. eln. sz. alatt kiadott körrendelet a hitközségek szervezetére nézve új rendet állapított meg, mely az egyházpolitikai törvények hatása alatt, de kivált az állami anyakönyvekről szóló 1894: XXIII-ik t.-cz. rendelkezései folytán több tekintetben megingott. A pótló és magyarázó rendeletek a hitközségek alapját vajmi kevésé szilárdították.

Még alig folyt le az a nagy munka, melyet az ország összes izr. hitközségei az 1888-ik évi június 11-én 1191. eln. sz. alatt kiadott körrendelet elrendelt új alapszabály alkotással, felterjesztéssel, módosítással átéltek, ami némely hitközségekben az egyenetlenkedések és egyéb kalamitások forrásává vált, Nagyméltóságod minisztériuma a hitközségek alapszabályait kezdte visszautasítani azon a czímen, hogy az általa rendkívüli áldozatokkal és fényes eredménnyel fenntartott iskolákra nézve nem tartalmazznak kellő intézkedéseket, sem a hitközségekkel, sem másokkal előzetesen tájékoztatólag és figyelmeztetőleg nem közöltettek azok a rendelkezések, melyek az iskolák iránt felveendő és a hitközségek alapszabályai e czímen rendre elutasítottak.

Végre a felekezet meghallgatása nélkül Nagyméltóságod az izr. iskolaszékek ügyében 57121/1906-ik szám alatt egy rendeletet bocsátott ki, melyre, mellesleg mondva, azokat a népiskolákat fenntartó izr. hitközségek rá nem szolgáltak, melynek sérelmes voltára külön fogunk kötelességszerűen kiterjeszkedni és amely rendelet ismét a hitközségi alapszabályok módosítását, illetve átalakítását vonja maga után. Ma már odafejlődtek az ügyek, hogy nincs az országban senki, aki valamely hitközségnek oly normál alapszabályt javasolhatna, melyet a jóváhagyás biztos reményében mutathat be, ami viszonyaink tarthatatlan voltát eléggé igazolja.

A hitközségi alapszabályok gerinczét voltaképen a hitközségi szükségletek fedezése módjának meghatározása és az e körül követendő eljárás képezi és így az izr. hitközségek,

ha jövedelmeiket illetőleg új rendeleti intézkedés történnék, annak tétetnének ki, hogy alapszabályaik lényeges részei ismét hasznavehetetlenekké válnának.

A szükségletek fedezése iránt minden hitközségben más-más viszonyok, szokások fejlődtek. Egyik helyen a közvetlen adózásnak a módja, másikon az indirekt adóztatás dívik. Vannak helyek, ahol vegyes rendszert alkalmaznak. Némely helyen az állami adó szolgál a kultusz-adókivetés alapjául, máshol a hitközség a kivetést saját belátása szerint megfelelő eljárás keretében végzi. Vannak hitközségek, ahol ezenkívül kerületi adó is van azon az alapon, melyet az 1885-ik évi november hó 13-án 1924. eln. sz. alatt kiadott körrendelet állapított meg. Vannak rabbiadók magánjogi szerződés jelle gével bíró régi megállapodás alapján.

A gabella tekintetében is sokféle az eljárás. A gabellát szedik egyes helyeken a húsfogyasztás után, vagy kivetés után azoktól, akik kóser húst nem fogyasztanak, alapul véve az illető család valószínű húsfogyasztását. Gyakori eset, hogy a gabella a metszők fizetése, vagy fizetésük akcziidencziája. Az sem ritka eset, hogy a hitközség a gabellát vállalkozónak vagy mészárosnak bérbe adja.

A hitközség úgy teremti elő a szükségleteire szolgáló fedezetet, ahogy tudja. A mód, amelylyel ezt cselekszi, az eljárás, melyet e tekintetben követ, tagjainak akaratán alapul. Voltaképpen az az egyetlen épségben levő autonom joga van, hogy nagy terheinek tagjai által való fedezése iránt önmaga, illetve a tagok akarata szerint intézkedik. Alapok felett nem rendelkezik és az állam, mely más felekezeten, adóterheire való tekintettel hathatósan segít, elviselhetetlen terhein nem könnyít. Ellenben nagy terheket ró a hitközségekre az iskola révén a hitoktatás körüli szolgálattal, a rabbi — különben helyes — véglegesítésének kötelező voltával, az anyakönyvi törvény előtti időből eredő anyakönyvek tovább vezetésével, nem is szólva egyéb erkölcsi feladatairól, melyeknek teljesítése állami tekintetben szintén kiváló fontosságú.

Ily körülmények között nem tartjuk megokoltnak, hogy a hitközség ethikai hivatásának teljesítésében az állam meg-szorító intézkedéseivel korlátoztassék akkor, midőn az egyház-politikai törvények amugy is sok tekintetben megnyirbálták

jövedelmeiket. Az anyakönyvvezetésnek államivá tétele, az egyházi esketés mellőzhetősége, a felekezettől való kiválás lehetősége a hitközségekre nagy anyagi károsodással járt. Ha önmagára való utaltságukban az izr. hitközségek elé abban is nehézségeket gördítenek, hogy saját tagjaikra a többség határozata alapján önalkotta-szabályaiban meghatározott módon vethesse ki azt, ami fenntartására szükséges, akkor ez amúgy is vergődő testületek létalapjukban rendülnének meg.

Nem ismerjük ama konkrét ügyeket, melyek alapján Nagyméltóságod minisztériuma az átalányösszegben kirótt gabellának közigazgatási segédlet mellett való behajtása kérdésének megfontolására érezte magát indíttatva. Úgy lehet, hogy az alapul szolgáló esetek tüzetesen ismerve, ezek elintézése iránt megfelelő javaslattal járulhatnánk Nagyméltóságod elé.

Így azonban a fentiek előrebocsátása után a hozzánk intézett kérdésekhez alkalmazkodva felelhetünk:

A gabella beszédési módjánál fogva közvetett fogyasztási adó. De mert nemcsak arra szolgál, hogy a hús rituális kikészítésének költségeit fedezze, hanem némely hitközségben a főjövedelmet alkotja, voltaképpen közvetett alakban lerótt hitközségi adó.

Ha tehát valamely hitközség olyan tagjára, aki a gabella fizetése alól kivonja magát olyképpen, hogy nem kóserhúst fogyaszt, e czímen közvetlen adót ró ki, vagyis ha a gabella lerovási módja megváltozott és direkt szolgáltatássá lett, az természetesen közvetlen adóvá vált és behajtására a közigazgatási segédlet megadandó. A hitközségeknek adott eme jogkedvezmény alapját a hitközségi szükségletek fedezésére szolgáló szabályosan kivetett adók képezik. A direkt szolgáltatás eredete a kedvezményt nem érinti, mert oly helyeken, hol vegyes adóztatási rendszer van, a közvetlen adó nagyságának meghatározásánál is mindig mértékadó, hogy a megadóztatott tag mily arányban teljesít gabella, vagyis közvetett adót. E szerint az egyenes kultuszadóban is benne van a gabellának eleme, mint az egy összegben kivetett gabella helyetti szolgáltatásban.

Nem tartjuk kétségesnek, hogy azok az izr. hitközségi tagok, akik kóser húst nem fogyasztanak, a gabellát helyet-

tesítő szolgáltatással megterhelhetők. Mert az a körülmény, hogy az illetők az erre vonatkozó hitközségi intézményeket igénybe nem veszik, őket ez intézmény fenntartásához való hozzájárulásának kötelezettsége alól fel nem mentheti. A gabella nemcsak a hús rituális preparálására, hanem az adó egy nemeként a hitközség összes szükségleteire fordítható. Az intézmények, templom, pap stb., fenntartandók, anélkül, hogy azokat mindenki igénybe veszi-e, vagy sem. A tag nem az ellenszolgáltatás mértéke szerint járul a hitközséghez, hanem az összszükségletek arányában. Nem az a döntő terheinek megállapításánál, hogy igénybe veszi-e ezt, vagy azt az intézményt, vagy egyáltalán bármit is a hitközségben, hanem irányadó az, hogy igénybe veheti-e az institucziókat és hogy ezek az összesség érdekében fenntartandók. A kóserhús kikészítése és a baromfi metszésére minden izr. hitközség köteles metszőt tartani, akár veszi mindenki igénybe, akár nem. Enélkül hitközség nincs és el sem lehet. A tag pedig azért részese az izr. hitközségnek, mert az ily testület által fenntartandó vallási és egyéb intézményekről gondoskodik. Nem lehet valaki részlegesen tagja valamely hitközségnek, nem lehet tag a hitközség intézményének egy hányada erejéig. A hitközség egy megállapított szervezet, melynek kizárólagos célja, hogy az izraelita istentiszteleti, szertartási, oktatási és jótékonyági intézeteket fenntartsa és azokat alkalmas tisztviselők által vezesse és kezelje. A szükségletek fedezéséről alapszabályai szerint önmaga intézkedik. Aki és a meddig a hitközség tagja, e szabályokat teljességükben elismerni tartozik.

Méltóztatik utalni az 1895: XLIII. t.-cz. 1. §-ára azzal, hogy az a kérdés, vajjon valaki, aki valamely hitközségi intézményt igénybe nem vesz, ez intézmény fenntartásának terheire köteles-e hozzájárulni, e törvényszakasz szempontjából is megfontolandó.

Ez a szakasz azt mondja, hogy mindenki szabadon vallhat és követhet bármely hitet vagy vallást. Ebben az izr. hitközség senkit sem gátol. De aki tagként hozzá lép, az *pro foro interno* vallhat akármit, de a tagsági kötelék szempontjából a hitközséghez való viszonyát az alapszabályok szabályozzák. Belépésével, illetve a hitközségben való bennmara-

dásával erre vonatkozó akaratát nyilvánítja. Ha e viszonyon változtatni kíván, akkor éppen az idézett 1895: XLIII. t.-cz. 5. §-ának rendelkezése szerint kiléphet.

Az idézett 1. §. második bekezdése szerint senkit sem szabad törvényekbe vagy közerkölcsiségbe nem ütköző vallási szertartás gyakorlásában akadályozni, vagy hitével nem egyező vallási cselekmény teljesítésére kényszeríteni. Minthogy a hitköztség senkit sem kényszerít arra, hogy kóserhúst fogyaszson, bizonyítást nem igényel, hogy a költségekhez való alapszabályok szerinti hozzájárulás vallási vagy lelkiismereti kényszer nem képez és így, véleményünk szerint, az itt tárgyalt kérdés az idézett törvénnyel összefüggésbe nem hozható. Mindezek után tiszteletteljes véleményünk oda irányul:

hogy a f. é. 22933. sz. a. kelt leiratban felvetett kérdések szempontjából általános rendelkezések szükségessége fenn nem forog, hogyha egyöntetű normativum az adózási ügyet illetőleg fennforogna is, ily természetű és az izraelita hitközségek létalapját érintő kérdések csak a felekezet összességének akaratával egyezőleg, illetve az izr. vallásfelekezet ügyei rendezésének keretében nyerhetnének általános szabályozást.

Kik is egyébiránt kitűnő tisztelettel vagyunk
Budapest, 1906. november 10-én,

Nagyméltóságú miniszter úr alázatos szolgálói
az izraeliták országos irodája:

MEZEY FERENCZ DR. sk.,
irodai titkár.

MEZEI MÓR DR. sk.,
irodai elnök.

RÁKÓCZI.¹⁾

»Ki az, ki felragyogott napkelet felől, kit diadal talál lába nyomán; ki az, ki nemzeteket hódoltat ím maga előtt és királyokat ural, holott porrá enyészte már régen kardját, s röpke szellő pelyvájává győzedelmes ijját? . . . Ki az, ki megkergeté bár őket egykor, most mégis béke járul velük eléje oly útra ím, melyen lábai már nem léphetnek?« (Ézs. 41, 1. 3.) Ki lehet az, hangzék csak a tegnapi szombatnapon a próféta

¹⁾ Az orsz. rabbiképző-intézetben rendezett Rákóczi-ünnepélyen elmondott emlékbeszéd.

kérdő szózata Izrael templomai szerte: ki lehet az, kinek közeledtén a lélekközöny fásultsága szünik, kinek megjöttén a magyar szív hatalmasat dobban, kinek láttán minden szempillantás látnoktűzre gyúlad, akinek hős »indulójá«-n minden csepp vér szent izgalomra pezsdül és akinek szent nevétől áhítatos morajlást susog alig halló riadással minden ajkak egygyéomló sóhaja? Ki az? . . .

Vessétek le a köznapiasságot! Hozsannát, dicsőséget rebegjünk a magyar szabadság Géniuszának a magasságos égben. Boruljunk le a honszerelem szívbezárt oltára elé a magyar hazának szentje: Rákóczi előtt! Mert szent az az érzelem, mely Rákóczi nevén szívetekben kél és szent az a kötelék, mely lelketeket az ő dicső, nagy nevéhez közelhozza, odafűzi. Szent és magasztos, mert nem vérkapocs vagy fajbeli származás ugyan az alapja, — »mivelhogy nem is a vér dönt ma, nem tenyészfaj a kulturnemzet,« — hanem a szívnek igaz lelkesedése, a lélek vallomása, vonzalma s honszeretete dönti el e nagy ünnepen: ki az igaz magyar honfi, ki Rákóczi fenséges nemzeti eszméjének, diadalmas erejű magyarságának méltó ünneplője, méltó osztályosa.

Rajta hát! a próféta kérdő szózatára lelkünkkel feleljünk meg ím ma, szívünk néma dobogása legyen rá a hangos válasz. Feleljünk rá öntudattal, gyöngédséggel és erővel, hálával s honszerellemmel: Rákóczinak ünnepével!

Mert a kuruczkirály lelke honfiszívbe mostan lát be,
Ha igazán dobog-e az »pro patria et libertate!«

Ünneplő barátaim! Most 200 éve! Mi volt? Éjszakai kietlen világtalanság . . . Hallgatag síri élet. Sötét, bős fellegek az égen, komor, sötét falvak a földön . . . Éjféli hallgatású mezők, csendes, fekete berkek, álmodó rétek, haldokló vidékek . . . Olykor, olykor egy-egy elnyomott, bús jajkiáltás hallszik, melyre felsír, felzokog a szomorú táj is, aztán megint mozdulatlan csend . . . A magyar nemzet élete ez 200 évvel ezelőtt. Ez a kétségbeejtő halálcsend nehezül a haza ősi alkotmányára, a világi és egyházi szabadságra, a családi és egyéni jogra: mindarra, ami szent és sértetetlen. Ez az irtózatossá csend a vasigában nyögő magyar-nak fojtogató hallgatása, melylyel titokban siratja árva nem-

zetének káros romlását, még csak panaszkodni sem merészkedve, amiért régi törvényeit, szabadságát nyíltan lábbal tiporják, durva önkénnyel elrabolják. S ha az országban le is tűnt már a török félhold, fenn suhog helyette a keselyűsas. Császári hadak mindenfelé a hazában, ügyelnek a csendre, a rendre, azaz, hogy megtöltik halálos keserűséggel a honfiszíveket. Adóknak elviselhetetlen nehéz számtalan nemei, országterületek zálogbavetése, protestáns templomok, iskolák lerombolása, papjaik, tanítóik számkiűzése vagy leölése, Izráel agyonsarczolása, ártatlanok nyomorgatása a napi teendőjük.

S mindezek ellenében csak kínos, rejtett zokogás a magyar nemzet igazat kereső panasza, csak kietlen sötét éjszaka a magyar nép reménysége.

Hanem egyszerre, mintha tűzokádóból nyílnék ki a vakító tüzfény, a föld kivilágosodik, a nemzetnek felnyitvatnak szemei. Ki volt e tüzfény, mely oly sok század sűrű sötétségét törte meg egy lángszikrával? Ki volt a lázadó, ki századok félelmetesen berozsdásodott rablánczait megcsördíteni meré?

Ő volt az! Rákóczi! Ő a Báthoriak, Rákócziak, Zrinyiek és Frangepánok fejedelmi, hősi ivadéka, ő volt a lázadó, ki az idegenek jármában nyögő rabszolganép bilincseit megrázta, letépte, porbagázolt zászlaját felragadta, a sok törvénysértés, ármánykodás és hitszegéstől felszakított sebeket bekötözte, a magyar nemzetet talpra állította és kirántotta villogó, hős kardját . . .

. . . Ott ragyog, ott lebeg lelki szemeink előtt a legendás idők csodás daliája . . . mint szól nemzetéhez a hon határiról, s miután lefejezett nagyatyja tömlöczéből halálra ítéltetéséből annyi veszély, viszontagság és szenvedés között, melyek alatt ezren mások megtörtek, megtántorodtak, elbuktak volna, kalandosan megmenekszik, mint hangzik végig az egész hazán tüzes jelszava: Kard ki kard! a rég alvó magyart felébresztve, öntudatra híva, lánggra gyujtva. Mint száll a szabadság kibontott zászlajával a magyar nép elé s szól: »Magyar nemzet! meg akarsz-e halni gyalázatosan vagy élni dicsőségesen? . . .« Mint ragadja meg a lélek porczikáit minden szava! Mint hagyja el szavára a diák iskoláját, a földesúr kastélyát, ekéje szarvát a békés földművelő. Mint szakítja le férfi a feleségét, a fiú anyját, jegyesét a vőlegény

a honszerelem tüzétől sajgó szívéről s megy Rákóczi zászlaja alá. S mint vezeti ő a hősokeket úttalan utakon, a dicső halhatatlanokat tenger szenvedés közt véres nagy csatákba, hogy a kurucz dicsőséget örök időkre odaírják sziklák homlokára, erdők fái közé, mezők, rétek hátára, hogy becsületes bátorsággal letegyék a honfihűség vérbizonyságát, vértanúságot haljanak, csak hogy szabadságot, becsületet hagyjanak a maradványokra. Ezeket a mártirokat, mikor vérüket hullatták, mikor véres könnyeiket sírták, ott a haza védelmében, ott az aczélok csattogása közt, halálmámorban Rákóczi buzdította: a hazáért, szabadságért, csak rajta kurucz! rajta!

Vagy akarjátok a jeles hadvezér mellett az államférfiút, a lángészt csodálni? Mint nyeri meg nemzete ügyének a külföldi nagyhatalmakat, mint szerez tekintélyt, súlyt szegény kuruczainak a nagy francia király szövetségével, vagy mint világítja meg máskor a szabadulás ösvényét, ha az állampénztár üres. Mint szól a magyar néphez: »Nemzetem, a szorongatott, védtelen haza kér tőletek áldozatot!« S mint hozza a gazdag aranyát, ezüstjét, a szegény földje termésének legjavát a haza oltárára, míg ugyanakkor a harczmezőkön a magyar csodaregék kurucz titánjai küzdenek a halál ellen az idegen, zsoldos szolgahadakon győzelmet győzelem után véve. Egy kurucz maga egy hadsereg!

Avagy az önzetlen, nemes Rákóczi nagy jelleme előtt hajtsuk-e meg lelkeinket, mint marad siket a dicsőség csábító ajkának szavára, mint hártja el, utasítja vissza kétszer is a ragyogó lengyel koronát és lengyel királylyá, császárnak hívévé inkább nem lesz, hogy csak a szegény magyar szabadságért bátran harcolhasson véle, hogy a maga lelkeségével lelket önthessen a magyar nép lankadó bizalmába.

Vagy pedig csodáljuk a népnek iránta való bálványozó szeretetét, mint környezé hódolattal, rajongó imádattal, fejedelmhez méltó, nagy pompával! Mint vevé körül babonás tisztelettel a síkságon messze torpadó tábor, közepütt a Perzsia szőnyegén pihenő szép fejedelmi patyolatsátor, a fényes tigrisbőrön álló palotásokkal, messze lobogó aranyos zászlóval, kiemelkedve a táborigépből a vezérektől süveggel, kézzel összehordott domb tetején a pántos pallosára támaszkodó, rettenetes kardját villogtató Rákóczi, a vitéz magyar

székely népnek hősi fejedelme, híres kurucz vezéreivel, Bercsényivel, a vak Bottyánnal s a párduczbőrös Bezerédyvel, törekvéseinek, szenvedéseinek és dicsőségének hű osztályosaival.

Vagy gyönyörködünk abban, mint vonul győzedelmes, nagy harczai után, hatalmának, dicsőségének fényes tetőpontján ő felsége a rendektől választott vezérlő Fejedelem a sajkörömi mezőre, farkaskaczagányos, vörös lobogós serege s az aranyruhás főbb udvari méltóságok után.

Mint ragyog fejedelmi termetén a királyszínű bársonyköntös, és fején a kócsagtollas díszes főveg. Két oldalán nemes ifjak járnak, utánuk sok úri és főrendek, a fejedelmi udvar párduczbőrös, forgós népe kornétásul, karabélyosok és gyaloggránátosok hosszú sorfala közt.

Bámuljuk-e tán inkább a fejedelemben a nemes embert? Azt a nagy gondokkal járó harczai élet közepett is kiemelkedő lelkes buzgalmát a haza felvirágoztatása körül, gyöngéd nemes érdeklődését az ország tudománya és művészetei iránt, mint fr ő maga is költeményt és prózát, vagy olvassa fegyverzőrej közt is szívesen a távoli őrhelyekről hozzá beküldött verseket, költészetünknek még ma is gyöngyeit, annyi szenvedés, annyi kiontott vér termését, annyi történelmi emlék hordozóit, amelyeket annyiszor énekeltek szívszorulva, könnyek hullása közt egy szenvedésekben dús, hosszú századon keresztül? ...

Vagy azt a kiapadhatatlan lelki erőt, hitet csodáljuk-e, melylyel a hadi szerencse fordulásakor, a gyászos trencsényi csatavesztés után a fényes napok elsötétedésekor is még mindig csak hinni, remélni tudott? Széthullott seregei, elesett várai, elcsüggedt, végkép kifáradt vezéreinek árulásai, a külföldi szövetséges nagyhatalmak cserbenhagyó elpártolása, az ázsiai pestis daczára is mint önti 7 év hosszú küzdelme után is a maga bizakodva, reménykedő gyermeklelkét a magyar nép csüggeteg szívébe s gyujtja dicső, halálmegvetésű háborúra még az öregeket is ... s mint mutatja meg a magyar nép a hazaszeretet örökre ragyogó, emlékezetes, páratlan példáit. Mint harczol apa mellett a fiú, agg mellett a vak, bēna oldalán a gyermek! Mint küzdenek agyonhajszolt vadak módjára a kuruczoknak szélvész lovasai, karmazsinos, piros karabélyosai.

»Vitézlő Bercsényi mint hősvezérkedett,
 Ocskay hogy vágta a vasasnémetet,
 Vak Bottyán a császárt mikor majd elfogta . . .
 Hogy ugrott Béri Balogh a hősi halálba . . .
 Hogy vala már útban a nagy moszkva császár . . .
 S hogy vágott beléje mindennek, mindennek
 A szatmári vásár . . .

A tábor! a tábor! . . .
 Zászlóit lehajtja
 A majthényi páston . . .
 Szegény kurucz tábor!
 Szegény kurucz tábor!«

Az ország aztán néma lett, miként a temető. Csak a sűrűn szálldosó nagy fekete hollók s a környülkerengő károgó varjak zavarták némileg a síri életteleniséget. Ő, meg fájó könnyek között örök búcsúcsókját lehelte az édes haza földjére. Hontalan lett. Ámde, ahova csak érkezett, mindenütt bálványozták, diadallal fogadták. S ő vitte tovább sebzett szívét, hős lelkét, mely még mindig remélte, hogy az ő igazának kell győzni. Mígnem a messze Keleten tére nyugovóra s álmódott szép álmot régi dicsőségről, jövő szabadságról . . . Elmult aztán, elrepült az álom . . . Itthon pedig a lerongyosodott dolmányú sok szegény kurucz reménykedik új harczban, német kiverésében . . . Panaszkodik őszi hideg szélről, erdőt, mezőt hóval fedő hosszú télről; kószán elbujdosik, kifárad s lerogyik mohos, kidőlt fákra, csurgó kútfők felett, patak partja mellett, hol

»Sárga levél csak hulldogál,
 Bús madárszó csak sírdogál . . .
 Nyugszik ő is vagy álldogál,
 Csak szomorú nótát tanál . . .«

Sok más bujdosó kurucz van, ki meg nagyságos Fejedelme ura után megy el a darvakkal s más madarakkal, amerre csillag jár, felhő repül, amerre a Marmora-tenger hulláma zúg. Útközben feléje int a róna, a bércz, a fák, a patak . . . keserűen fáj a szíve, fájóan cseng fülébe a tárogató régi, bús melódiája . . . Emlékezz csak szegény kurucz! . . . Hajh! az a trencsényi szégyenóra, kurucz lélek sírvafakasztója . . . Hajh . . . buborék, fabula az élet!

Ám, testvéreim! ha még oly szomorú, ha még oly meg-
rázó is ez a fenséges kurucz tragédia, eredményében a hazára,
magyar népre mégis csak áldásos és üdvös vala. Mert haza-
szeretetet, honfihűséget s áldozatkésztséget mi másunnán merített
volna végveszélyiben a hon, mint Rákóczi hős korának tündér-
meséiből, fenséges szabadságharczának csodás hősregéiből. Lett
volna-e Kossuth, ha Rákóczink nincs?! S 48-as honvédeink,
ha kuruczok nem éltek volna?

Hála és dicsőség épp ezért Tenéked, magyar szabad-
ságnak oh mennyei küldötte, fenn a magasságos égben! Hála
és dicsőség haló poraidnak lenn is, itt a földön. Tekints alá
szíveinkbe s vedd el onnan hála-áldozatunkat! Tekints alá
a mi szíveinkbe, mert ha van valaki a földön, ki érteni és
érzeni képes a te kihült nagy szíved nemes szenvedését, a
szabadság jövő álmaért való fenséges dobogását, úgy a sok
vértanuságban és hosszú elnyomatásokban megedződött magyar
Izráel szíve az! Mi tudjuk csak igazán érezni, amit te
érezteél, a mi lelkünk képes csak úgy fájlalni azt, ami te
néked fájt! S merthogy fényes napunk valál, ha béborult
egünk, s Józsefünk levél, ha Fárók alatt nyögtünk, mint
egykor Józsefnek csontjait Atyáink, úgy most mi is áldva
ünnepeljük földi maradványaid.

Szent hamvaidra égi áldást kérünk,
Midőn áhitattal sírodig kísérek.
Legyen áldott lelked, miként Ábrahámé,
Kinek sorsát tegnap tóránk épp ilynek regélé;
Kinek honát kelle szinte elhagynia,
De megmaradt, mint te, honának hű fia.

וַאֲתָה תָבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם
Térj meg hát nyugodni őseid körébe, az ősi honi földbe
Hazának földjébe: minden magyar szívbe,
Mert élni fog e földszív, gyásza nem leverő,
»Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal,
Van élni abban hit, jog és erő!«

Budapest.

DR. BÁNDE ZOLTÁN.

TÁRSADALMI SZEMLE.

Sok év óta kísérik figyelemmel az állam és a felekezetek közötti viszonyt és minden alkalommal ismertettük az e körbe vágó tényeket. Örvedetes tény, sajnos, csupán a reczpcionális törvény megalkotásakor jegyezhetünk fel. Ezen kívül csupán a jogegyenlőségről tett nyilatkozatokban gyönyörködhettünk, különösen abban, melyet boldogult Szilágyi Dezső tett, midőn a Felséget a millennium alkalmából mint házelnök az egész nemzet nevében üdvözölte. Azt hangsúlyozta a fennkölt gondolkozású politikus, hogy a magyar nemzet története folyamán kialakult örökérvényű elvek egyike a felekezetek jogegyenlősége. Ezt az elvet azóta más államférfiak is hangoztatták, de a felekezetek közti viszonyok szabályozását célzó törvények és rendeletek a mi felekezetünk szempontjából ezen jogegyenlőség elvét nem mutatják. Ilyen volt például a kongrua-törvény, amely felekezetünk viszonyaira és bajaira egyáltalában nem volt tekintettel. De azért ezzel valahogy megbékültünk, mert legalább külsőleg a jogegyenlőséget megóvta. A felekezeteknek adandó államsegélynél azonban a sérelem oly evidens, hogy a legszélesebb körökben keltett megütközést. Az államsegély felemelésének sürgetése felette csekély eredménnyel járt. Már évek óta azt hangoztatják, hogy az állam kötelessége, hogy az elviselhetetlen hitközségi adóterheken könnyítsen. Ez a folyó évben meg is történt. Mint más alkalommal, úgy most is hangsúlyozzuk, hogy mi minden felekezet boldogulását örömmel látjuk, de sohasem fogunk megnyugodni abban, hogy ilyenkor reczipiált felekezetünkkel az állam mint mostoha gyermekével bánik. Az idej költségvetés az államsegély millióiból felekezetünknek alig juttat valamit. A rengeteg segélytöbbletből felekezetünknek felfelé kikerekített összegben 9000 korona jut. Hol van itt a jogegyenlőség? A megokolás azt mondja, hogy ez azért van, mert az izraelita felekezet nincs szervezve. Hát ezért kisebb a hitközségi adóteher? Ha reczipiálni lehetett a szervezet előtt, akkor a segélyt is meg lehet adni a szervezet előtt. Hisz az állam tényleg adja is. Hol van a segélyben a határ a szervezett és nem szervezett reczipiált felekezeteknél?

A politika nem a mi kenyérünk és folyóiratunk erre a sikos térre sohasem fogja magát csábíttatni. A társadalmi jelenségeket is csak addig a határig követjük, ameddig felekezetünk összességében vagy hívei felekezeti hozzátartozandóságuk folytán érintetnek. Ebből a szempontból sajnálattal jegyezzük fel, hogy a »nemzeti« kormány és a »demokrata« függetlenségi párt többségének vezérlete alatt egyre sűrűbben hangzanak fel a középkor eszméi, hol az egyik, hol a másik jelszó alatt: *agrárizmus, fideikomisszum, szövetkezetek, idegenek*. Ez utóbbi volt az utolsó tromf a zsidók ellen. Szégyellős indítvány tétetett a meg nem nevezett, ép ezért még súlyosabban megtámadott, mert »idegen«-nek bélyegzett zsidó ellen, hogy földbirtokot ne vehessen többé.

Kezdetnek elég biztató: a zsidót ki, a kunit be. Mindkét kivánság ugyanazokban a nemzeti kebeleken támadt. A francia »nacionálizmus« kunit nélkül indult keresztes hadjáratára az »idegen« ellen és letepert minden igazságot és erkölcsöt, amely útjában állott. Hazánkban a kereszt az egyetemen már győzvén, zsidó Dreyfusok pedig nincsenek, kezdődött tehát a falusi boltoson és végződik az »idegenek«-en. In hoc signo vinces. A klerikálizmus azonban természeténél fogva megállást nem ismer, egyre tovább halad: a dicsőített inkvizíciótól a már elfelejtett boszorkányperig, a fideikommisszumtól a jobbágysáig, a zsidótól a protestánsig, a hívőtől az eretnekig és még sokkal messzebbre a világpolitika mezején. Mert a középkor csak szőröstül bőröstül kapható, részletekben nem.

A klerikálizmus ezen telhetetlenségénél fogva nem hihető, hogy az inaugurált irány messze haladhasson. A francziák is kiábrándultak a nacionálizmusból, mihelyt észrevették, hogy az odadobott zsidó csak mohó étvágyát növesztette és alig egy évtizeddel a Dreyfus-hajsza után az állam és egyház elválás-tása következett be. Az ilyen kulturharczot a nemzetileg és vallásilag egységes francia nép — az alig félmillió protestáns és a százezer zsidó nem jöhet tekintetbe — még kibírhatja, de hazánkat végveszedelemmel fenyegetné. Az egyházpolitikai harczt nálunk is a túlkapások idézték fel. Az Isten mentsen meg bennünket a vallási és társadalmi harcztól. A zsidót pedig önmagában nem lehet felfalni, ő csak az étvágygerjesztő

a fenti drága, nagyon is drága és véres eledelekhez. A gyűlölet, akármilyen fajtájú, az is, melyet a szeretet vallása nevében indítanak útnak, méreg, amely pusztításaiban nem tesz különbséget faj és felekezet között.

*

Dropsie Mózes A. philadelphiai jogtudós majdnem négy millió koronára rúgó vagyonát egy zsidó főiskola felállítására hagyományozta. Végrendeletében a következőt mondja: »Az Egyesült Államokban egyre növekedik a zsidó tudásban való alaposabb és rendszeresebb nevelés szükséglete és minden igaz izraelitát, ki ősei vallását szereti, ez irányban aggodalom tölti el, intézet alapítandó a biblia és az egész zsidó irodalom számára. Azt kívánom, hogy ez az intézet minden tanuló számára könnyen hozzáférhető legyen. Abban a hitben élek, hogy a tudomány azon ága, melyet ezen intézeten ápolni fognak, az általános tudós intézeteken nem könnyen hozzáférhető és a nagy összesség számára is felette hasznos, ugyanezért azt rendelem, hogy a tanulók vallásra, színre és nemre való tekintet nélkül vétessenek fel.« A végrendelet végrehajtása négy kiváló amerikai zsidóra van bízva, közöttük van Straus Oscar kereskedelmi minister.

Amerika ismét megelőzte a vén Európát és ez esetben oly példát mutatott, melyet az európai zsidóságnak is követni kell. Napról napra világosabb lesz, hogy a zsidóság tudományának elhanyagolása által mily veszélyeknek teszi ki híveit. Nem múlik el év, hogy keresztény neves tudós rá ne vetné magát a zsidóságra és nevének és szavának varázsával nem ingatná meg éppen a szellemileg magas fokon álló, de a zsidóságról tiszta képpel nem bíró hitsorsosokat. Tudatosan vagy nem tudatosan a zsidóság multját oly színekkel festik, hogy az az ósdi jelszó szerint csak mint »előfok« és mint »ethikailag inferioris jelenség« tűnik fel. Ezzel szemben a mi köreinkben részben antiquált tudományos ideál okozza, hogy modern tudomány ne fejlődhessék. Fényes név pedig kevés akad, mert a zsidó tudásért kedvező esetben hallgatag elismerés a rendes jutalom. Végre valahára ennek is meg kell változni. A közviszonyok vaskényszere fel fogja tépni a romantikus álmodozásra becsukott szemeket.

*

Épp egy éve, hogy folyóiratunkban a bócher-kérdés körül keletkezett mozgalomról beszámoltunk és a probléma lényegéről véleményünket teljes objektivitással elmondottuk. Az ügy nehezen haladt előre és az érdekeltek türelmetlen sürgetése sem igen lendített rajta. Legújabb stádiuma egy héber körlevél (a Nité Bachurim novemberi füzetéből külön lenyomva), melyben a vezetők is meglegyintetnek. Ebben a 'dokumentumban első helyen a bajok vannak feltárva: 1. a jesiva növendékei napról-napra apadnak, 2. nem tanulnak, 3. a jobbak világi iskolákba mennek át, 4. mert a világ szemében megvetettek (szóról-szóra idézünk). Nyolcz részletezett baj van, melyek valamennyien a körlevél által használt szó szerint a »snorren«-ból erednek. A legtöbb bócher a jámbor alvidékről származik és a felvidéken romlik el. Ide pedig az aranyborjú viszi őket, pénzt remélnek, a héber körlevél zárjelbe teszi: »ganz Oberland ausschnorren«.

Az összes bajokat meg fogja szüntetni a pénz, melynek beszerzésére a körlevél részletes tervvel szolgál. A főreform a központi pénztár, amely a segélyeket a jesivák szükséglete szerint szolgáltatja ki. Hogy elég pénz lesz-e, azon nem aggódnak. Modern ujítás a stipendium behozatala és a szünidőnek a nyári hónapokra való áttétele, »midőn meleg van és midőn a rabbik amúgy is fürdőre mennek«. Ezen reformok megszüntetik majd a bócherek vándorlását, »a szégyellősök, kik nem akarnak koldulni és szükségből vetik le a bócherköpönyeget — és ezek rendesen a felvilágosodottak, a tisztességesebbek és a kiválóbbak, kikből gáonok válnának, ha a jesiván maradnak — megmaradnak a hit köpenyegében«. A kosztnapok is megszűnnének és néhány sorral az idézett hely után a körlevél kilátásba helyezi azt is, hogy a »szeminer és hasonlók« nem fogják többé »a nyáj javát elragadni és mészárszékre vinni«.

Kis elszólás: saját bevallásuk szerint a bócherek java otthagyja a jesivát és a szemináriumba megy. És ez a tény nem ejti a mozgalom vezetőit gondolkodóba? Ha igaz volna az, hogy pusztán a pillanatnyi nyomor kergeti el a jesiva növendékeit, akkor a szeminárium kapuin sem kopogtatnának oly nagy számban, mert, sajnos, ott is nélkülözésekkel kell küzdeniök. Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy a baj oka mélyeb-

ben rejlik, melyet semmiféle segélyezéssel megszüntetni nem lehet. A főbaj, amint első cikkünkben kifejtettük, az, hogy a jesiva nem készít elő semmiféle gyakorlati pályára. Ez pedig a modern társadalom egész rendszerével ellentétben van. A kulturállamokban (német, francia, angol stb.) nincs jesiva. Miért? Az elterjedt téves nézetekkel szemben nyomatékosan rá kell utalni arra, mit részben a körlevél is tesz, hogy a jesiván a kultúra gázol végig. Ez az egyszerű igazság, mely elől szemet hunyhatnak, de melyet meg nem változtathatnak.

*

A pogromok korában nagyobb meglepetés már alig érhetett bennünket, mint az a pétervári héber nyelvű levél és felhívás, melyek egy új tudományos folyóirat legközelebbi megindulását jelentik és a programm előadása kapcsán közreműködésre szólítanak fel bennünket. Mekkora idealizmus és mekkora tudományszeretet! Az új folyóirat címe »Hakedem«, szerkesztői *Markon J.* és *dr. Sarasevsky A.* Pétervárott, és negyedévenként fog megjelenni. A sémi ismeretek és a zsidó irodalom organuma lesz, de az előbbieket szintén főképp az utóbbiak elősegítésére fognak szolgálni. A programm tiz pontot sorol fel, de a fenti kettő valamennyit magába foglalja. Az új organum szükséges voltát a szerkesztők egyebek közt azzal okolják meg, hogy a dilettantizmus erősen lábra kapott és az igazi tudomány már-már kihál. A »skolastika« külön szerepel a kiirtandó gaz közt. A tudomány ezen állása mellett a kritikára és a bibliográfiára külön súlyt vetnek. Nagy liberalizmusra vall, hogy európai nyelveken írt dolgozatokat is felvesznek. Az előfizetési ár 14 korona, a szerkesztőség címe: *Petersburg Ofizerskaja, 50. Redaktion des Hakedem.* Az új organumot olvasóink figyelmébe ajánljuk.

*

Leroy-Beaulieu Anatole, világhírű nemzetgazda, francia akadémikus, ki a zsidókról általában (»Izráél a nemzeteknél«) és az orosz zsidókról külön művet írt, 1905-ben az Unióba bevándorolt orosz zsidókról nagyérdekű felolvasást tett közzé: »Les immigrants Juifs et le Judaïsme aux États-Unis« (*Páris, 1905*). Az előadást a Société des Études Juives estéjén tartotta. A kiváló előadó az orosz-zsidó kérdés megoldását Orosz-

országban tartja megoldandónak, még pedig csak a szabadság és egyenlőség által (9. lap). Ezen nézete mellett bizonyára a pogromok után is megmaradt. Hat millió embert, kik évszázadok, részben évezredek óta laknak egy országban, nem lehet máról holnapra a földből kitépni. Az orosz zsidó polgárait üldözheti, megrohanhatja, de ezekkel a brutális eszközökkel sem fogja kiirtani. Kiszoríthat éveken át nagyobb tömegeket, de összes zsidó lakosságát soha. L. érdekes képet fest a bevándorolt amerikai zsidókról, alkalmazkodásukról és minden egyéb-ről és oda konkludál, hogy az Unió néptömegei az orosz zsidó bevándorlottak által értékes népelemmel gazdagodtak.

*

A mult év november havában az angol és francia arisztokrácia egy-egy botránya volt a nagyvilági szenzáció: a Marlborough herceg és Castellane gróf válópöre. Mindkettőnek felesége amerikai elsőrendű milliomosok leányai. Csak úgy ömlöttek az ujsághirek és tárczaczikkek. Filozofáltak és moralizáltak mindenféle szempontból és minden hangon. Ez az egész ügy természetesen távol áll tőlünk és nem is kutatjuk sem a historikumát, sem a filizófiáját. Csupán az tűnt fel, helyesebben természetesen találtuk, hogy ez alkalomból nem okádtak tüzet a dúsgazdag amerikai polgárookra általában, hanem csak azokra, akik a magas arisztokrácia köreibe torkodnak. Ha zsidó milliomos nő szerepelt volna, akkor természetesen minden falusi zsidó boltost főbe kollintott volna a szabad és felvilágosodott sajtó. Ilyen gaudiumra azonban ritkán van alkalom. Nem azért, mert a zsidó nővel talán kiméletesen bánnak az érintett körök, hanem . . . De hát ezt már mindenki tudja.

TUDOMÁNY.

HÉBER FELJEGYZÉS RÁKÓCZI KURUCZAIRÓL.

Apró, kicsinyes adatok alapján épül fel a magyar zsidó hitközségek XVIII. századbéli története. Mint a főveny-tengerből kimossák az aranyport, oly nagy fáradsággal kell szemenként összehordani az egyes adatokat régi okiratoknak, könyveknek s feljegyzéseknek tömkelegéből. S ha látjuk, hogy még oly kitűnő gyűjteményben is, aminő »Magyarország vármegyéi és városai«, mely a legkülönfélébb szempontból tárgyalja a megyéknek s minden egyes kaszinójának történetét, a zsidóság történetének úgyszólván hely nem is jut s nemhogy új anyagot nyernénk, hanem az ismert adatok sincsenek felhasználva: ¹⁾ tudatára jutunk annak, hogy felekezetünk férfiainak kell e feladatot elvégezniök, melynek egyetlen jutalma a munkánk irányában teljesített kötelességnek tudata lesz. Még oly kevés az eddig elért eredmény, hogy a csekélység közlése sem felesleges s így megérdemli a közlést az a pár sor is, melyet Bürgl Sámuel a velencei kiadású (1566) Jalkut Simeoni példányára rótt, hogy későbbi időkben is megemlékezzék a kurucz időkre.

A feljegyzés írója nem ismeretlen. Mint maga írja, Frankfurt a. M.-ből származott Budára Oppenheimer Sámuel

¹⁾ Abauj-Torna monográfiájában hiába keressük azt a kultur-történetileg nevezetes tényt megemlítve, hogy Abauj-Szántónak már a XVIII. század nyolczvanas éveiben zsidóiskolája volt, Barsmegyénél szó sem esik a zsidókról, kik már a XVII. században laktak a megye területén, a nagyváradi hitközség (Biharmegye) történetírója hírét sem hallotta községe első rabbijának. »Elég, a példa fáj.«

megbizottja gyanánt, kinek I. Lipót már 1699-ben megengedte, hogy a közel három évtizedig zsidómentes Bécsbe letelepedjék a háza vezetéséhez szükséges személyzettel együtt. Így akarták meghálálni azt a sok szolgálatot, melyet a császári hadaknak tett milliókra menő összegek előlegezése és a hadi felszerelések gyors szállítása által.¹⁾ Oppenheimer Bürglt leküldte Budára, s ottléte alkalmából az 1703. évben egy kurucz csapat a budaiakra támadt. Később Bécsbe menekül a háború borzalmai elől s a kurucz idők elmúltával testvérével, Joachimmal együtt valóságos csatatért képezett, melyen a budai tanács vívta meg hatalmi guerillaharczait a kancelláriával, mert az utóbbi nem akarta a Bürglék kiűzetését megengedni.²⁾

Bürgl Sámuel tanúsága szerint 1703 szeptember 28-án, egy pénteki napon s utána november 17-ike körül Buda előtt portyáztak a kurucz seregek s bő zsákmánnyal megrakottan távoztak. E két betörésről nem szólnak Budapest történetírói. Palugyai³⁾ szerint 1706-ban »Rákóczi Ferencz párthívei Budát nyugtalanították s a polgárok marháit elhajtották, míg Pfeffershofen budai várparancsnok a várórséggel ellenök kirohanván, őket elvonulásra kényszerítette«. Peisner⁴⁾ azt mondja: »1704-ben december 19-éről 20-ára éjjel a kuruczok be akarták venni Budavárát«. A mi feljegyzésünk korábbi harczokról szól. Hitelessége kétségen kívül áll, mert oly szemtanutól ered, aki mondhatta a háboru szenvedéseiről »quorum pars magna fui«, annál is inkább, mivel az időt sajátosságos, a zsinagógai élethez tartozó mellékkörülményekkel határozza meg. Hogy már 1703-ban azt írja, hogy Rákóczi Ferenczet megválasztották, ami tudvalevőleg csak 1704 július 6-án történt, az nem csökkenti hitelességét, mert elég lehetett neki hallania Rákóczi nevét, hogy megválasztott fejedelemnek tartsa.

¹⁾ Wolf, Geschichte der Juden in Wien. (Bécs, 1876.) 53. l.

²⁾ Büchler, A zsidók története Budapesten. (Budapest, 1901.) 188. l. s köv. Bürgl Sámuelnak Bécsbe meneküléséről Büchler szerint (i. h. 2. j.) szól az »Orsz. Lev. Benig. res 1721 jan. 24-én«. A jelzett okirat azonban csupán Bürgl Joachimnak a pénzverő-intézet számára eszközölt szállítások ügyében benyújtott folyamodványát és a rávonatkozó szakértői véleményt tartalmazza.

³⁾ Buda-Pest sz. kir. városok leírása. (Pest, 1852.) 68. l.

⁴⁾ Budapest a XVIII. században. (Budapest, 1900.) 83. l.

Meg fogjuk érteni s így megbocsátani, hogy Bürgl rebelliseknek nevezi a kuruczokat, hiszen nem kívánhatjuk tőle, hogy hazafiasabb legyen mint maguk a budaiak, kik nagy ellenszenvvel viseltettek a kuruczok ellen s a császár 1703 október 23-iki szabadságlevelét, mely a szabad kir. városok sorába emelte Budát, kiváló labanczérzülettel igyekeztek meghálálni. Bécs utczáin és egyetemén 1706-ban a kuruczok és a zsidók ellen harczias és gyűlölettel telt felhívásokat ragasztottak ki.¹⁾ Buda szívesen fogadta Bécs példáját úgy a kurucz-, valamint a zsidógyűlöletben.

A följegyzés nem mulja felül a naptári feljegyzéseknek mértékét s így fontos dolognak tartja a kurucz felkeléssel együtt a szarvasmarha árát is közölni. Ugyanígy járt el Oppenheimer Sámuel egy másik védencze, Schulhof Izsák,²⁾ ki megírta Budavár visszafoglalásának történetét s emlékiratát ama gyöngyélet ecsetelésével kezdi, amidőn a török uralom alatt egy font kövér hús 4 krajczárért volt kapható, a legjobb borjúhús fontja 8 krajczár volt s a pint bort 2 garasával mérték.³⁾ Trebitsch Ábrahám krónikájában is említ ilyeneket.⁴⁾

Hogy Oppenheimer Sámuelnek 1703-ra Lipót császár 350.000 forintról szóló utalványt állíttatott ki — mint Bürgl írja — azon nem fogunk csodálkozni, ha tudjuk, hogy milliókra menő követelései voltak a kincstárral szemben.⁵⁾

Az Oppenheimer Sámuel név ötletéből említsük meg, hogy egy dr. Oppenheimer Sámuel nevű orvos 1785. évben Bécsbe történt költözködése előtt több esztendeig Magyarországon működött s az utrechti egyetemen szerzett doktórátusát a pesti dekanatus által nosztrifikáltatta.⁶⁾ A század hetvenes éveiben a pozsonyi kórház orvosa volt s e minőségében a vesekő ellen hathatós gyógyszert vélt feltalálni a tört

¹⁾ Wolf, i. m. 53.

²⁾ Kaufmann, Die Erstürmung Ofens. (Trier, 1895.) 48. l.

³⁾ I. m. מנלת אובין 1. l.

⁴⁾ Kórósz haittim. Magyar vonatkozásait összeállítottam a Zsidó Néplap I. évf. 29. számában.

⁵⁾ Kaufmann, Okmányok Wertheimer Sámson életéből. (Budapest, 1891.) 8. l.

⁶⁾ Wolf, i. m. 88. l.

dióban, amint azt a *Pressburger Zeitung* 1778. április 4-én megjelent száma mutatja. A nevezett lap a zsidókról rendesen becsmérlőleg szól s így annál jellemzőbb az Oppenheimernél használt méltányló hang. A hír az eredeti helyesírás szerint kivonatolva így hangzik:

Zum Troste derjenigen, welche mit Sand und Steinschmerzen behaftet sind, machet Herr Sam. Bernhard Oppenheim, Medicinä Doktor unter dessen Aufsicht sich das allhier auf Palfischem Grund etablierte Judenspital befindet, hiemit bekannt, dass derselbe unter verschiedenen andern praktischen Beobachtungen die Blüthe der sogenannten Stein oder Wälischen Nüsse (Juglans) welche in der Sonne gedürret und pulverisiret für ein sicher, unschuldig und zuverlässigs und schmerzstillendes Mittel wieder Sand und Stein im menschlichen Körper befunden habe... Benandter Herr Doktor versichert, dass unter allen bisher bekannten Mitteln... unter welchen derselbe in seiner zur Utrecht herausgegebenen Inaugural Dissertation... nahmheft gemacht keines diesem gleichkomme... Er verspricht auch sobald wie möglich eine vollständige Abhandlung von dem Nutzen und medicinischen Gebrauche der Bäume ans Licht stellen zu wollen.

Az említett Jalkutpéldányon 3 feljegyzés van,¹⁾ nem számítva Bürgl német aláírását, mely így hangzik:

Samuel Bürgl Juden des Kays. Ober Kriags Factor Samuel Oppenheim bestelten zu Ofen in Hungarn.

Egy rövidebb zsidó-német feljegyzés szól Oppenheimerről s Bürgl családjáról.

לזכרון זה אדוני הקצין משתדלין (sic) הגדול כהר"ד שמואל אופנהיים
בווינא מאדוננו הקיסר לעפאלטום י"ה האט אן וויזונג ביקומין מה שחייב לו
על שנת תס"ד *) לס"ק כך שלשים וחמשה פעמים מאה אלפים זהובים בל"א
3.500,000 נאום משיתו הק' שמואל בל"א יודא בירגל מק"ק ורנקפורט דמיין
משפחת מאיר רישלינג וזנתו רבקה בת פרנס ומנהיג מהר"ר נתן יפה זצ"ל מק"ק
בינג אצל נהר ריין.

¹⁾ Mind a hármhat Schwarzstein S. B. verebélyi rabbi úr közölte velem, a miért e helyen is köszönetet mondok neki.

²⁾ Mivel Oppenheimer 1703-ban (május havában) halt meg s Bürgl nem írja neve után a szokásos ל"ל eulogiát, valószínű, hogy a feljegyzés még korábbi időből származik. (L. Frankl, *Inschriften*, 52. l.)

A kuruczokról való megemlékezés így hangzik:

לזכרון שנת חמשת אלפים וארבע מאות שישים (sic) וארבע לבריאת
עולם האט זיך העם דגקרא הוננארין נגד אדוננו הקיסר לעפאלטוס יר"ה אויף
נישמעלט אונ' כלל ניט מער וואלן תחת ממשלתו זיין אן זיך דוכום וורנץ
ראקאצי אן זיבין בירזין בותר ניוועזין או' עם אשר לא יספר מרוב צוזאמין קומין
אונ' שמחת תורה בשעת קריאת התורה בעמדי לפני ספר תורה לחתן תורה נגד
החוק כאן אצל פעשט קומין אונד פיל בהמות הינוועק גינומין, מן האט צוואר
ין חוק כאן מיט שטיק¹⁾ הניבר גשאַסין אבר ניט ניה[ל]סין זונדרין ווידראום
מיט שלל פארט נינגן אונ' החוק אך ערשלאססען ניקס היריין גלאזין, רק
ממש אלי בהמות מיתי (sic) ברעב ניוועזין משום זה מן איין פאר נוטי אוננארישי
שורים²⁾ זונשטי שנים המישים אך שישים ר"ט ביצאהלט ווארין אום ה' ט'
אונ' יו"ד זהובים קויפט וויא שאף אום ה' פנים³⁾ איין קוא מיט נוט קאלף
שני זהובים וחצי איין סום חצי ר"ט וויא איך אך זעלבסט כמה שטיק
קויפט האט.

Magyarúl: Emlékül a világ teremtésétől számított 5464. évre, a midőn felkeltek a magyarok, urunk, Lipót császár' ellen s semmiképen sem akartak többé hatalma alatt lenni s Rákóczi Ferencz herczeget megválasztották maguknak Erdélyben. Megszámlálhatatlan sokaságú sereg gyülekezett össze s a tóra örömnepén a tóra felolvasásakor, midőn a tóra elé járultam mint chaszan tóra (a tóra yölegénye) az itteni, Pesttel szemben fekvő vár elé vonultak és sok marhát elhajtottak. Bár ágyúkkal lövöldöztek reájuk, nem használt, hanem másodízben is ellátták magukat zsákmánynyal s a várat körülzárva nem engedtek be senkit. Az éhségtől majdnem az összes marha elhullott, amiért egy pár jó magyar ökör, mely ezelőtt 50 vagy 60 talléron elkelt, 9 vagy 10 forintért volt kapható, épúgy lehetett egy jó juhot kapni 5 garasért, egy tehenet jó

¹⁾ Stück az ágyúnak régi német neve. Így is hangzik: Stuck. Budavár elfoglalása után Schrevogl apátnak tiszteletére »drei stuck gelöset worden«. (Századok. XXXV. 72. l.)

²⁾ Tulajdonképen érthetetlen, miért lehetett az ostrom ideje alatt oly olcsón vásárolni állatokat, hacsak fel nem tételezzük, hogy a זונשטי שנים kifejezés s ווארין szó után értendő s akkor azt mondaná Bürgl, hogy ezelőtt 8—10 forint volt az ökör ára s az ostrom alatt drágult meg.

³⁾ Talán azt a garast érti alatta, melynek értéke 77 fillérrel volt egyenlő.

borjával együtt 2¹/₂ forintért, egy lovat egy fél tallérért, amint magam is vettem több darabot.

E zsidó-német feljegyzést némileg kiegészítik a következő héber sorok:

לזכרון שמחת תורה שנת תס"ד בעמדי לפני ספר תורה במצות חתן תורה
באו המורדים הגקרא בליא רעבעליר העם אונגרין ועומדי אצל המקום פעשטי
נגד חוק אובין פתאום ולא ידע איש מאומה מפני זה הי' מורא גדול והלכנו
מבתינו לחוק הג"ל ומשם זרקו בקדורי אש הגקרא שטיק גדולים על המורדים
[נסעו] אתדיהם שבת פרשת וישלח באו המורדים עוד פעם לפני המקום ולקחו
משם שלש מאות בהמות ואלף צאן והלכו לדרכיהם ועשהו הרג רב בחוק
צאלנאק אצל נהר דייסי.

Magyarúl: Emlékül az 5464-iki év tóra örömnepére, midőn a tóra elé járultam s jöttek a magyar lázadók, akik németül úgy neveztetnek »Rebeller« és megállapodván Pest városa mellett, hirtelenül, észrevétlenül Budavárra támadtak. A nagy rettegés miatt házainkból a várba menekültünk, ahonnan ágyúknak nevezett nagy tűzokádó fegyverekkel lőttek a lázadókra, akik erre elvonultak. »Vajislach« hetiszakas szombatján ismét ott termettek és elrabolván 300 marhát és 1000 juhot, eltávoztak és a Tisza melletti Szolnokon leölvén azokat nagy tort csaptak.

Budapest.

DR. RICHTMANN MÓZES.

ADALÉKOK AZ ÓBUDAI HITKÖZSÉG ÉS CHEVRÁK TÖRTÉNETÉHEZ.

(Vége.)

A héber feliratok magyarázatai.

11. שויתי.

Az I. sz. a. díszes, rézből készült négyoszlopos állványt képez, amely tulajdonképen két s'vizit tartalmaz. A felső, mely még a régi templomból való, művészies kivitelű מנורה, valamint kerete is csupán zsoltári versekből áll. Az alsó ábrázolja a jelenlegi csodaszép kivitelű סיני-הקודש-t: a tűzben lobbanó סיני hegyén a לוחות körülvéve 6 oszlopos mennyezettel, amelyen korona díszeleg.

¹⁾ Mindkét helyen Pest a magyar kiejtés szerint van írva.

Adakozója a többször említett Totis. Felesége Peszel מרת קרע לányja. Totis első felesége Sachs Kéle.

12. חומה.

Az I. sz. a. az akkori előjáróság adakozó-készségét dicséri.

13. Oltár-takaró.

Miután nálunk még a konzervatív beosztás divik, az előimádkozó rendes helye a frigyszekrény jobboldalán van, a tórafelolvasás pedig a templom közepén a frigyszekrényvel szemben történik.

Az I. sz. a. az עמוד, a II. és III. sz. a. a שולחן használatára szolgál.

14. Szószék.

Az I. sz. a. adakozó családi neve Deutsch. Társfőnöke a nagy gabonakereskedő cégnek Deutsch Gábor és Józsefnek Budapesten, ahol a Muzeum-köruton háztulajdonos is volt. Egyetlen gyermeke Sándor, tornyai Schoszberger Zsigmondnak veje. Deutsch egyik nővére dr. Kohn pesti főrabbi apjának fivéréhez ment nőül. A szószék sikerült felírását Deutsch kép. igazg. ügyességét dicséri.

A II. sz. a. díszes takarója ama szószéknek, melyet a restaurálás alkalmával készítették; derék ifjaink hitbuzgósága, valamint az adakozó készségére vall.

A III. sz. a. nemeslelkű választmányi tagnak ajándéka.

A IV. sz. a. a már többször említett Weisz hitbuzgóságát dicséri. Fehér kelméből készült és a ימים נוראים használatára szolgál.

15. Emléktábla.

I.

Nem mulaszthatom el örömmel kifejezést adni a fölött, mely szívem betölti — עלו לבי בך — valahányszor e két táblát olvasom, mondván: ברוך משנה עתים. Mert immár most a magyar nyelv uralja hitközségi életünket. A szószék, a község ház és természetes a hittanítás az egész vonalon, még a talmud is, mindannyi istápolója a szeretett hazai nyelvnek.

Ámbár 1869 óta a hitközség díszkoronájából hiányzik a legbecsesebb éke: a neves Mintafőiskola, de a hittanítás

mélyesítése céljából mégis a fiuk 8, a lányok 4 órai tanításban részesülnek hetenkint. Ami jelenleg négy tanító által történik. Ezek nevei: Bató J. Lipót, Friedman József, Reichenberg Miksa és Stöckelmacher Bernát. Mind a 4 okleveles néptanító; de Bató és Reichenberg rabbifunkció elvégzésre is képesítvék.

Az I. sz. »Emléktábla« héber betűs ugyan, de szövege részben német.

Rendeltesse megörökíteni mindazokat, kiknek védnöksége alatt, valamint hozzáműködésével 1820-ban hazánk akkor még legremekőbb zsidótemploma építtetett. Névszerint:

I. Ferencz, osztrák császár, Magyarország királya stb.

Antal József, palatinus stb.

Rudnay Sándor, Magyarország primása stb.

Majlath József gr., elnök stb.

Cziráky Antal gr., II. elnök, stb.

Bárczy Pál, I. alispán stb.

Kovács György, II. alispán stb.

Péehy Ferencz, plébános.

Német Sándor, praefectus.

Fischer Illés és
Lipthay Sándor } kamarai ügyészek.

Urbanovics Pál, uradalmi provisor és igazgatója az »izr. német« iskolának.

Érdekes, hogy Münz rabbinál nemcsak sírkövén, hanem itt is az »אמת« jelzőre akadunk.

Boskovitz Simon az ismert elnök.

Bobele Abr. nagy לַמֶּדֶן, de szabadelvű ember volt. Neuhaus, Morvaországból származott, egyidőben a hitközség elnöke. Őse a Kopelieknek, Kunevaldereknek és Wodianereknek. Felesége Rezel, Boskovitz leány. Fiainak neve Emanuel és Wolf.

Abelesz N. alelnöke a hitközségnek.

Totis az ismert adakozó.

Engel M. azonos a צִיִּיִּי-vel.

Blau Mord. a már említett כִּלִּי קוֹדֵשׁ adakozója.

Prostitz B. morvai aranyműves is nagy לַמֶּדֶן volt; feleségének neve Weisz Sendel, fiai Ignác és Lipót szintén aranyművesek Pesten. Kanitz M. H. Fia K. Dávidnak, atyja Weisz Berth. anyjának.

Perlgründ az ismeretes adakozó.

Reusz Hirsch atyja Reusz K.-nek a pesti ק"ה elnökének.

Boskovitz I. L. fia B. Simonnak.

Politz Feisch atyja P. Tévelnek, a már említett hitközségi elnöknek.

Boszkovitz Hirsch fivére B. Simonnak, fia B. Gerzonnak és atyja B. M. L.-nek.

Bogdán Z. H. alelnök egyidőben, őse a Jónas családnak.

A Lévi Szimche családi neve Weiszkirchen, nagybátyja a már említett Deutsch Gábor gabona-nagykereskedőnek, nagyatyja a nemes Fischhof dr.-nak.

Politz Abr. atyja a neves Weisz M. A. gabonakereskedőnek és nagyatyja Weisz I. ékszerésznek.

Bogdán Iczig fia a Móse és fivére Zekel Hirschnek.

Landherr András építőmester által 1820 július hó 20-án.

Breznicz az ismert hitközségi tanító, valamint jegyzője.

ש"ס חברה ליב סופר tulajdonképen Hellschein, a pesti alapítója. Nagybátyja Kohn Iczig Hirschnek, a Bibelschatz szerzőjének, valamint K. Rubennek. Mert H. nővére felesége volt Chajet-Kohn Elchonnak, akinek fiai voltak említett Iczig Hirsch és Ruben, mely utolsónak gyermekei Arnold, Károly és Elkán.

A II. sz. alatt már hazánk nyelvén hirdeti azok érdemeit, akik imaházunk restaurálása alkalmával szerezték azokat.

Erényi Ullman Gyula műépítész, Weisz Bertalan veje, díjtalanul vezette a 46.000 koronába került munkálatot. Gyönyörűen fest díszes templomunk az új mezben. »Ständer« helyett modern ülőhelyek. Stylszerű festése, villamos világítása rendkívül emeli istenházunk szépségét.

Dr. Adler Illés főrabbi 1896 óta közkedvelt lelkipásztorunk; sógora Vajda Zsigmond dr., kerületünk jónevű orvosa, aki az érettségi utánig szemináriumba járt.

Ehrlich Sámuel, aranykeresztes nyug. Goldberger-féle gyárigazgató tett több alapítványt. Tanítványa Zipszer Mayernek. Fivére, Ehrlich Ede, rabbi volt Nagyváradon, Pécsen, ahol magyaravató beszédet is tartott.

Deutsch Lipót, a már említett nemeslelkű alelnöke a község, valamint a chevra kadisának. Többszörös háztulajdonos.

Elias Ede, buzgó előjáró; sógora a köztisztletben részesülő Lang Mihálynak és így rokona Breitner Lipótnak, az éveken át tevékeny előjáró tagnak.

Szamek Nándor, szeszgyári igazgató ismeretes jószívűsége, valamint előzékenysége által. Alárendeltjei bálványozzák. Fia, Jakab, szintén szeszgyári igazgató San-Franciskóban, kinek felesége unokája a pesti hitközség neves Lusztig hitoktatójának.

Handel Zsigmond előkelő előjárói tag, tojásnagykereskedő; dédunokája Goldschmied Jósiának — kinek zsinagógiai nevét viseli — a Goldbergerék egyik fivérének; unokája Lövenstein — vulgo Makova — Lipótnak.

Stern József dr. ügyvéd, a székesfőváros kimagasló alakja, tekintélyét a humanizmus szolgálatába állítja; veje Fleischner Samu dr. nagymihályi ügyvédnek, akinek fivére Faragó táblabíró.

Berger Ármin a közügyek önzetlen munkása, a Bahurim Bikur Cholim elnöke is.

Klein Jakab a község, valamint a chevra kadisa nemeslelkű előjárója; rőföskereskedő.

Orova Jónás éveken át nagy buzgalommal több tiszteletbeli hivatalt viselt; neje szül. Gattein; veje Sarkadi Adolf állami felső kereskedelmi iskolai tanár, aki fia Stöckelmacher B. hitoktatónak.

Schvarz Gábor tradicionális életű, jószívűségéről ismeretes; neje Goldbergerék családjához tartozik.

Radváner Adolf, a chevra kadisának éveken át odaadó előjárója; fivére Radváner Vilmos orvosnak (egyideig hitközségi elnök); aki apósa Halász Gyulának, a székesfővárosi tanár és tankönyvírónak.

Weisz Mór több egyesület buzgó előjárója. Apja Vágó Józsefnek, az Ipar- és Kereskedelmi Kamara jegyzőjének, valamint szakirodalmi írónak, aki veje Scherman Adolfnak, a székesfővárosi tiszti főorvosának.

Baron Adolf kereskedő, többszörös háziúr, kifáradhatlan hivatásában.

Augenstein Sámuel, takarékpénztári igazgató; apósa dr. Sipos közkedvelt kerületi orvosnak.

Freiberger Mór, Goldberger-féle gyárigazgató, neves

vegyész veje a komáromi Braunnak, az előkelő nagyvállalkozónak, aki neves volt talmudi tudományáról és nemeslelkűségéről.

B. Goldberger Sámuel. Ki az, aki e nemest nem ismeri? Gattein Izraelről már volt szó.

Leipziger Vilmos, a vaskorona-rend lovagja, a vörös sasrendjeles nagygyáros, páratlan jóltevő; atyja szintén éveken át a felekezet hűséges istápolója volt.

Dr. Rakonicz Mórról már történt említés.

Stern M. J., az éveken át volt érdemes elnök, alapítványt tett a »sínlők háza« javára.

Tatay Adolf dr.-ről szintén már többször történt említés.

Unterberg Adolf dr., *רופא מומחה ונאמן* mert rendelőszobájában gyakran nemcsak pestiekkal, hanem harmadik megyebeliekkel is találkozunk. Veje Veil Simonnak, a pesti hitközség jótékonyági ügyosztálya érdemes gabajának, akinek nagynénje a boldog emlékü Fochsz Johanna, és fia Antal az »árvaház« és »siketnémák« intézetének alapítója, aki leánya volt Pinkas — vulgo Jidels — Elkánnak, aki nagykereskedő és Béthamidrás tulajdonos volt Ó-Budán. Ez őse a Harkányiaknak, Koppély és Kadischeknek. Szegő dr. curiai bírónak Luiza nevű felesége szintén dédunokája Pinkásznak, aki József nádor udvari zsidója is volt.

Unterberg dr. fiai, Jenő dr. és Hugó dr. szintén jónevű fővárosi gyakorló orvosok és produktív szakirodalmi írók. Anyjuk valóságos *אשת חיל*. Nagyanyja *לביאה* édestestvére Fochs Johannának.

Szurdai Weisz Leó a Spizer-féle kékfestő-gyárnak egyik főnöke.

Boschán Márk lisztkereskedő.

Blau Sándor, a már említett Blau Jakab fia, vaskereskedő.

Deutsch Samu gőzmalmi főtisztviselő, Deutsch Lipót veje.

Finaly József egy ideig hitközségi alelnök, valamint a *קרן* érdemes alelnöke.

Finaly Zsigmond előbbinek fivére, a már említett *כתת* adományozó; a »Kristály« jéggyár alapítója.

Elias Samu, Elias Ede előljárónak fia, jelenleg hitközségi pénztáros; fakereskedő villamos favágó-berendezéssel.

Ganz Mór egy ideig előljárói tag is volt.

Gattein Lipót a chevra kadisa tevékeny gabája; háztulajdonos.

Handel Gusztáv fivére Handel Zsigmondnak, és így rokonságban van a Goldberger, Lövenstein és Rakonicz családdal.

Huszerl Ignác többszörös háztulajdonos apósa Huszár Jenőnek, a magyar királyi posta helyettes igazgatójának.

Klein Lipót szeszgyári főtisztviselő sógora Szameknek. Atyja neves talmudista és hebreista.

Lieblich Vilmos kereskedő; már atyja is tevékeny részt vett a hitközségi életben. Annakidején igazgatója volt a neves Boskovits J. L.-féle iskolának.

Lövy Náthán nyug. irodafőnök annakidején sokat fáradozott — természetesen kellő eredménnyel — a Goldberger-féle gyár munkásai helyzetének javításán. Veje Rosenzweig Adolfnak, a kerület és a פ"ן hosszú ideig kedvelt orvosának, akinek unokája, Rosenzweig Adolf dr. most a II. kerület legkeresettebb orvosa.

Löffler Miksa a chevra kadisa gabája volt jó ideig; unokaöcscse főtisztviselő a Goldberger-féle gyárban.

Mittelman Jakab kereskedő, háztulajdonos, tevékenységet fejtett ki a hitközségi élet különböző irányában.

Quitter Ármin ifjú korában tanító volt, most tekintélyes gazdálkodó úgy a szőlő- mint a földművelésben.

Rosenstock Zsigmond bőrkereskedő unokaöcscse a nagy-alapítványú Holits V.-nek. Felesége révén rokonságban van a surdai Weiszokkal.

Reisz Mór dr. hajógyári, valamint kerületében keresett orvos. Atyja 20 évig volt hitközségi elnök Turdossinban.

Stern Sámuelről történt már említés.

Schiffer Ármin hajógyári főtisztviselő közkedveltje egész környékének; a hitközség, valamint a chevra kadisa számvizsg.-ja.

Vörösváry Vilmos, patricius családból, Ó-Buda legrégibbjeiből való kereskedő.

Weisz Simon S. L. adományairól már többször történt említés; jelenleg előljárói tag.

Zweig Vilmos sajtnagykereskedő és háztulajdonos.

Steiner Samu különösen fáradozott a templom restaurálásával; felesége a tekintélyes Breitner-családból való; kereskedő és háztulajdonos, valamint szikvizgyáros.

Korach Márk sok ideig a pozsonyi jesiba szorgalmas látogatója, később a Spitzer-gyár igazgatója. Leánya Kolozs Regina dr. székesfővárosi tanárnő, aki felesége Dénes Lajos drnak, székesfővárosi állami gimnáziumi tanárnak, akinek nagyatyja a híres *ר' שלמה סערדאהעל* hontmegyei főrabbi és nagybátyja Ehrenfeld N. prágai főrabbi.

Parcel József a hitközség és a *ק"ח* köztisztviselőben álló és érdemes jegyzője.

16. Urna.

I.

Az I. sz. a. ezüstből készült ládaalakú, gyönyörű munka. Totis az ismert, Reusz H. szintén. Boszkovitz M. fivére Hirs és Simonnak, fia Gerzonnak, egyidőben elnök is volt. Perlgrund a már említett, apósa Rottfeld orvosnak.

17. *מורה*-keret.

A hulla rituális mosása alkalmával megfelelő szentírási versek, valamint imák mondandók, melyek sokszorosított példányban a jelenlevő hivek közt szétosztatnak alkalmi használatra. Nyen imatáblák négy példánya értékes csinos ezüst keretbe van foglalva.

Az I. sz. a. Holits L. nagyatyja a *הצור תמים פעלו*-tábla adományozónak, aki anyai old. b. Goldberger Imre nagyatyja. U. sz. Baruch és M. I. Holitsnek. Kann W. öse Stern Mihálynak.

A II. sz. a. *משה צורף* = Engel anyai oldalon nagyatyja Reusz K.-nak.

Holits W. fia az öreg és atyja a fiatal H. Lipót, M. I. és Baruchnak.

A III. sz. a. *שרה רייצל* Zerkovitz család rokona, nagyjótévő.

A IV. sz. a. Kopel fivére W. Gumpel hitközségi elnök és többszörös adakozó.

18.

Az I. sz. a. adományozó iskolaszolga volt és a *חברה סעודה* használatára értékes ezüst evőeszközt ajánlott fel, azonkívül alapítványt tett, melynek kamatjából a szegény iskolásgyermek részére *ארבע כנסות* készítenőd.

19.

Bársonyban kötött, ezüstbe foglalt érdekes könyv a קדישא חברי-é. Az itt közölt I—III. héber szöveg gyönyörű kézírás; de írója nincsen megnevezve.

20.

Irott asztali ima a chevra-lakoma számára, amely az ismert Hellschein kalligrafikai tehetségét dicséri. Feltűnő, hogy a szokásos ירבתי hiányzik.

21.

Asztali ének a chevra-lakoma alkalmából. Az ének szövege, valamint dallama nagyon régi, szerzője ismeretlen. De annyi biztos, hogy Münz rabbi idejében már ismerték.¹⁾

Á - nach nu edo ce - dek ve chev - ra - ka - di
 so nausz-nim se vá — — — ch loel á - ser hakol
 bo — ro jehi a - do náj imo-no ká - ser i ma - vauszéno
 ho - jo bilo ha - mo - vesz lo — — ne cáeh
 u - mo - ch - o a danaj di — — mo.

Néhány történelmi okmány.

Mint I—III. közölből világosan kitűnik, hitközségem sírkertje nem kegyeleti adomány, hanem mint ősünk Abraham, ők is (בנקי מלא) jó pénzért vették az illető tulajdonostól. A legrégebb eddig ismeretes sírkő Trebits Lébes-é, 1729-ből. Örök álmukat aluszzák itt négy helybeli, több vidéki rabbi és sok társadalmi, valamint felekezeti kitünőségek őse.

¹⁾ Itt minden ירבתי éneklik.

IV.

Függelék.

Az óbudai rabbik sírfeliratai.

I.

Oppenheim Beer mh. 1745.

טט

וננו בי גזא דרחמנא מנא רמותא ושפירא שפירתא
 דיומא דמנח ידי מצהיר לעלמא הדין ודאתי ואויל ליה
 למנוחה, ושביק לן לאנהא על הספינתא דלית לה מקברניתא
 ושבע בים התלמוד, אתרא דאלי' ביה תליא תלי תלים
 של הלכות כצנא מלא ספרא
 לה מוריננו ורבינו אבד ומצ מהורר יששכר בער
 בהרב מהורר ליב אופנהיים שהלך לעולמו לעלמא
 דקשום, ואמת תפסי להאי גברא
 יום י' עשק ה' אייר תקה לפק
 תנצלה

II.

Ginsburg Náthán mh. 1783.

טז

לה הרב ההג המפורסם מי נתן
 בן מודרר מתתיהו זל אבד דקהלתינו
 שהיה מוריננו ורבינו נשיא אלקים בתוכינו,
 זכותו ינן בעדינו, עד ביאת משיחנו,
 נפטר ביום ששק זך מרהשון תקמ"ד ל.
 תנצלה

III.

Münz Mozes mh. 1831.

טז

איש אמתי
 הרב מהד"מ מינץ דצל
 היה אבד דסה נפטר ונקבר
 יום ב' ויו אלול שנת תקצ"א לפק
 תנצלה
 ישם אמו קוניה

IV.

Heller Hirs mh. 1834.

כתר תורה

הה! דמו יושבי אי כי נמלה עטרת צבי
 צדקתו זרחה בתבל, עמוקת התורה לו להבל
 באמריו מוקקים שבעתים, הודיע דברי אל היים
 יחיד בעמו והדרתו להסיף מעינותיו אהבתו
 הקדש חי במעלליו דור דור יציצו פעליו
 יצר חכמי זמננו, לנצח יהיה בתוכינו
 דוחו מלא פי שנים, כל צמא הלך לו למים
 שטמה שבה נשמתו, לזרח כשמש בגברתו
 לה אדונינו מורינו ורבעו פאר דורנו
 מרה צבי הירש העללעד זצוקל,
 נפטר יום ג' כה תשרי ונקבר למהרתו
 ביום ד' לפרש אהה הצדיק נאסף בעוננו לפק
 תנצלה
 ושם אמו הינדל

V.

Dr. Klein Gyula mh. 1895.

פג

אדונינו מורינו ורבינו הרב מוה
 שלום יהודה קליין זל
 שהיה אבד דקהלתינו זה שמנה שנים
 ויאסף אל עמיו בן חמש וארבעים שנה
 ביום ג' ראש חדש מנחם אב ונקבר
 ביום ד' ג' לחדש בשנת תרנ"ה לפק
 לדאבון משפחתו ולעצבון רוח בני עדתו
 תנצלה
 שם אמו היילה

A sírkő hátsó lapján:

ITT NYUGSZIK NÉHAI

DR. KLEIN GYULA

AZ ÓBUDAI IZR. HITKÖZSÉG 8 ÉVEN ÁT
 VOLT BUZGÓ ÉS KÖTELESSÉGHŰ FŐRABBIIJA.
 MEGHALT TEVÉKENY ÉLETÉNEK 45. ÉVÉBEN
 1895. ÉV JULIUS HÓ 22-ÉN, MÉLYEN
 GYÁSZOLVA SZERETŐ CSALÁDJA ÉS HIVEI ÁLTAL.
 RÉKE LENGJEN PORAI FELETT!

VI.

A budai sirkertből exhumáltak sirköve.

1766.

למען

דעת כל עמי הארץ וידעו
בנים אשר יולדו: כאשר
גלתה יהודה מאוכן חדש
ושועלים הלכו בבית קבורתם

ועתה

הוכרחנו לפנות עצמות
הקדושים האלה: וקברנום
פה: והאבן הזאת שמנו מצבה
לעד בבני ישראל
ב אב תקנו ל.

VII.

Neuschloss Jakob (vulgo Jékev Vets) mh. 1868.

יסעת עירנו פאר וצבי ארצנו
וי אלקים צוה אוסל שמיט
סכות עלינו עלית על בני תמותה
פעליך וצדקיך לדור אחרון חרותה
ימות עולם יחלפו ועוד יזכרך לברכה
עוד יענו עליך אשרי איש שלו ככה
קול יעקב בתורה שם גדולים קנית
בחורי ישראל להדריך בה אוית
זה הרב הנאון החריף צדיק מופת הדור
מוה יוסף יעקב זצוקל
הוא שמש בהוראה פה בילדותו ונהג נשיאות
הרבנות שנים שמונה בקל סערדהעלי
וכל ימיו לא מש מאוהל התורה
נוע ונאסף אל אבותיו ביום א' טז לירח שבט
ונקבר ביום ג' ה' שבט בהספד מר ונורא וכבוד גדול
בשנת תרל"ח לסק
תנצלה
שם אמו הינדל

V.

Pótlások.

felirásai סוכת

I.

זה שייך לחברה מנ בשנת תקפ"ג ל (1828) (מנחה נכונה)

II.

זו האשה שרל אשת ה פנחס ב"ה זלמן ליב נ"י לחברה אנשי מקום דקק אובן ישן בשנת תקצ"ח ל. (1838)

III.

כתר תורה. נעשה ע"י אלופים נבאים מהחברא אנשי מקום דקק אובן ישן שנת תקצ"ח לפק (1838)

IV.

כת. זנ ר' גדלי" שולער עז הענדל זל לחברה דמן בשנת תרי"א ל. (1851)
(מנחה נכונה)

V.

זאת נעשה ע"י אלופים נבאים מהחברא אנשי מקום דקק אובן ישן בשנת תרי"ד לפק (1854)

VI.

זו לה אמ ה שלמה בן ר' וואלף ב"ן עזמ שרל בת ה יהודה שטיינר בשנת תרל"ד לפק (1874) (אנשי מקום)

Toraköpeny felirásai-בתונח

VII.

כת. הקצין ר' גומפל ב"ד מאניש ווייצנר עז מ שרל בת ר' אליהו ליב שפארי לה אמ דקק אי תקצ"ה ל (1835) (אנשי מקום)

VIII.

עץ חיים היא למחויקים בה (אנשי מקום)

felirásai מפה

IX.

זאת נדיב אברהם יצחק לעפלער בשנת תרט לפק (1849)

Ötkaros gyertyatartó.

X.

נעשה ע"י הקמן פום ההבר ר' טבל פאליצר נ"י דהק דקהלתנו יצו ונעשה ע"י אונז יצו פה קק אי בשנת תרטז לפק (1856) הק הרר לאור זיננר נ"י, הק הרר אל"י שטערן נ"י, הק הרר יוסף ליב וואקסמאנן נ"י.

Kárpit a frigyláda belsejében.

XI.

נעשה עי' אלופים נבאי צדקה הקטן החבר ר' מאיר גראם נ'י, הקטן החבר
 ד אברהם שלעוונער נ'י, הקטן החבר ר' שמעון בן החבר ד זלמן ליב ווייס
 נ'י תדמא לבק (1881)

A héber felírások magyarázatai.

E 11 különböző szerelvények héber felírásait csak a napokban szerezhettem meg, de kihagyni azokat azért még sem akartam.

A VI. sz. a. פריכת adakozója, Kohn Salamon már többször fordul elő. Ajándék az אנשי מקום részére.

A VII. sz. a. tóraköpeny adományozója Waiczner Gumpel és felesége שרל, Spady Illés leánya. S így rokona Handl és Héderváry Lehel orsz. képviselőnek. Az אנשי מקום tulajdona.

A VIII. sz. a. köpeny szintén az אנשי מקום-é. Névtelen adomány. Egy fa művészies kihimezése diszíti és alatta elmésen említett zsoltári vers: »Élet fája az azoknak, akik ragaszkodnak hozzá«.

Évszám sincs rajta.

A X. sz. a. ötkaros gyertyatartó van kettő, a frigyláda oszlopai előtt egy-egy, és csakis ünnepies alkalommal használatnak.

Policzer Tével, a már többször említett érdemes hitk. elnök, timár volt. Gyermekai is iparosok mind. Többnyire keztyűsök Pesten és Ó-Budán. Fia, Miksa helybeli keztyűgyári felügyelő is, atyja Policzer Zoltán drnak, helybeli kedvelt orvosnak.

Singer Lázár a pesti közismeretes gabbaj.

Wachsman J. L. sok időn át tevékeny gabbaj. Apósa Füschl paplangyárosnak, valamint Lévai Miksa székesfővárosi tanárnak, a boldogemlékü Tenczer Pál unokaöccsének.

A XI. sz. a. díszkárpit a frigyláda belsejében az adakozók ízlését is dicséri.

Grosz Mayer rokonságban van az előkelő Linksz-családdal, valamint Ungár Jakab szügyi ker. rabbival a «מאמר ר' עקיבא» szerzőjével. Pipagyáros, de ritka buzgósággal évek hosszú során át a צדקה és a chevra kadisa gabbája.

Schlesinger Ábrahám ruhakereskedő rokonságban van Finalyékkel. Apósa Löffler Miksának; ügybuzgó gabbaj.

Weisz Simon már több értékes szerelvény nemes adományozója.

Tehát van összesen héber felírástos függöny 35, köpeny 29 és 5.

És most iparkodom folytatólag minden egyes tételhez, tőlem telhetőleg, az ígért »Pótlásokat« közölni.

A 152. old. V. sz. a. említett R. Simon dájannak unokája az Ó-Budáról származó Weil Simon pesti gabbaj, dr. Unterberg Adolf apósa.

A 154. old. XIX. sz. a. Weisz Simon sógora Elias Edének és Wohlschein Adolf könyvkötőnek. Weisz Sándor háztulajdonos, nagyfuvaros jó ideig hitk. érdemes előljárói tag és pénztáros volt. Leipniker Jakab a chevra kadisa, Kaiser Soma pedig a hitk. jegyzője volt.

A XXII. sz. a. nemeslelkű felesége unokája a neves Jekusziel Senaknak.

A 265. old. VII. sz. a. Leipniker és Deutschról történik említés más helyen.

Berger Móse apja az érdemes előljárói tagnak, Berger Árminnak.

Spady J. L.-ről szintén történt már említés. Nagyatyja Spady Zsigmond hirlapírónak.

Blau Mord. többszörös adakozó.

Braun Jakov Léb a mintafőiskolának aranykeresztes igazgatója.

Kohn Wolf Léb puritán életü sógora Leipniker és r. Jékev Vets egyik fiának, atyja Kohn Jakabnak, tekintélyes kereskedőnek, aki veje Böhm Jónásnak, aki sógora megint a neves Kohn Arnoldnak. Kohn Elkán méltó fivére az imént említett Kohn Arnoldnak, kiknek egyik rokonuk Oroszországban mint énektanár és első tenorista az operaházban sikeresen működött, de tűzvész életének legszebb korában véget vetett szép pályájának. Szegál Gabriella operaénekesnő volt Prágában, nővére egy debreczeni karmesterhez ment férjhez. E tehetséges családról különben már többször történt említés.

265. old. 8/IV. sz. a. csak most tudhattam meg. A Kannékról már többször volt szó.

Makova Léb, máskülönten Lövenstein a már említett Lövenstein B. atyja, férje Goldschmied Taubenek és így nagybátyja dr. Rakonicznak és nagyatyja a Handeléknek; a második felesége Amszterdam Cirl révén mostoha atyja Erdensohn Mórnak.

A 268. old. XVII. sz. a. Grán József többször fordul már elő mint adakozó, ק"ן gabbaj, sógora Bergl Dávidnak.

ר' יעקב שמואל רוסא = Brik orvos, aki még háromszögletű kalap és hajfürttel járt.

ר' קאמל קוור = Kunevalder a Koppely és Harkányiék őse. Dr. Kunevalder ezredorvos és tekintélyes vezére a pesti hitközségnek. Anyja az említett Bobele Ábrahámnak leánya, és így nővére Bobele Volfnak, pesti nagykereskedőnek, aki apósa a híres Zipser Mayernek.

A 270. old. XV. sz. a. adományozó első feleségétől Ignác fia éveken át érdemes előljárói tag.

Auspicz Jakab nagyatyja szintén Kronberger Leónak, a »Magyar Általános Takarékpénztár« vezérigazgatójának, dr. Unterberg Adolf sógorának.

Reiszman Mór unokatestvére Stern Mihályné úrhölgynek.

A 271. old. 5/II. sz. a. Blau Zekelnak elkeseredett pöre volt Reusz Jakabbal.

A 272. old. 6/V. sz. a. Matterszborfer őse a volt fővárosi, jelenleg egy pénzüintézet előkelő főtisztviselőjének, Vadász Ede úrnak, a M.-Zs. Sz. munkatársának.

מיכל לייז = Brandiz, Breitner sógora Östreichner Manó gyak. orvosnak, a balatonfüredi fürdő felfedezőjének és leírójának, aki megbízott az óbudai híres iskola felavatási beszédjének megtartásával. Őse Breitner Zsigmond L.-nek, felekezetünk egyik kiváló fiának, kinél a zsidó לב טוב oly mérvben érvényesül, hogy ebbeli érdemeit a legmagasabb helyről is méltatva elismerték.

Ezen előkelő rokonsághoz tartozik még a már említett Weisz Sándor és Weisz מיכל לייז aki kitünő ősének zsinagógiai nevét viseli.

Weisz Ármin a Bachurim Bikur Cholim Chevra nagyérdemű előjárói tagja.

Dr. Sziklai Salamon kerületünk népszerű orvosa és Rosenbaum Adolf a chevra kadisa jubilált alkalmazottja bámulatos emlékezőtehetségének, valamint hitközsége iránti szeretetének köszönhetem ezen adalékok jó részét, amit itt ezennel hálásan felemlíték azzal a szívem mélyéből fakadó fohássszal: Adj jó Isten neki hosszú, boldog családi életet, felekezetünknek pedig sok ilyen lelkes és lelkiismeretes alkalmazottakat!

A 274. old. XVIII. számához kell megjegyeznem, miszerint a Goldbergerék ősi tradíciójához tartozik nemcsak a munka, az iparfejlesztés, a jótékonyág gyakorlása, hanem idő és mód szerint a tudomány ápolása is. U. m. b. Goldberger Leó az államtud. doktora, b. Goldberger Lajos dr. vegyész-mérnök. Valódi אהבי תורה. Nemcsak most támogatnak iskolákat, tanférfiakat, szegény iskolásgyermekeket a tanulásban, hanem sok kiváló talmudtudósban Goldberger-vér serkedzik, vagy közeli rokont találunk. Így tudjuk, ר' יהושע fiai, Ábrahám és Jiczchak neves talmudisták voltak, nővérük, Réle, dr. Rakonicz anyja, Taube pedig a már többször említett r. Léb Makovának felesége.

ר' יעקב פריץ, ez volt Goldberger Ferencz zsinagógiai neve, leányát férjhez adta a חתם סופר neves tanítványához, r. Jákev Vetshez, kinek unokája a pesti hitközség főrabbija, dr. Kohn S. Rajongó szeretettel környékezte a dunaszerdahelyi főrabbit nemcsak az áldott lelkű 104 éves korában meghalt ליבלה anyósa, hanem büszkeséggel dédelgette az egész családot. Fel kell még említenem, hogy a négy fivér közt mindenki más-más családi nevet viselt: Goldberger, Goldschmied-Weisz, Engel és Wellisz.

A 276. old. 10/1. sz. a. Deutsch Dávid sógora a hitbuzgó Freund Jakabnak és a pesti Hecht-testvérek nagykereskedőknek.

A 35. sz. a. Holitsch Zekel, Wolfgang nemes adakozójának atyja.

Trebits Ó-Buda legrégibb családja közé tartozik.

עריאל צורף nagyatyja Reusz Károlynak, aki zsinagógiai nevét viselte.

לִיב נִשׁ a díszkorona egyik adományozója.

Sanak Jekusziel nagyatyja Fuchs bőrgyáros feleségének.

A 34. old. Boszkovits Simonnak szépunokája Szabolcsi Miksáné úrhölgy, az »Egyenlőség« érdemes szerkesztőjének méltó hitvestársa.

A 36. old. Freiburger Mór fia a prosznitzi tekintélyes hitk. elnöknek, apósa Braun Ármin, Komárom díszpolgára, vár- és vasútépítő, az arany érdemkereszt tulajdonosa, a híres Schrödter lundenburgi rabbinak veje.

A 38. old. Löffler Miksa unokaöccse Löffler Samu, a 2/XXIII. sz. a. köntösadakozó veje.

(מנוחה נכונה) »A túlvilági jutalomba való bizalmat szilárdító egyeslet«; alapítója Münz rabbi.

(אנשי מקום) »Városba járók s házalók egylete«.¹⁾

E két אנשי מנוחה נכונה egyesült 1889-ben, melynek érdemes alelnöke volt halála napjáig a népszerű Edelstein Miksa, kinek fia Edelstein B. dr., Buda közkedvelt rabbija, aki veje Porgesz dr. neves lipcsei főrabbinak.

A közölt מצבה felírások a régi laktanya-u. temetőben találhatóak, kivéve az V-ik. Klein dr. főrabbi az 1888-ban megnyitott bécsi-úti temetőben piheni ki az élet fáradoalmait. Tanítványa volt Perls Mayer nagykárolyi, Hildesheimer J. dr. kismartoni és Jellinek A dr. bécsi rabbinak. Innen Szigetvárra került rabbinak, ahol meg is nősült. Ezután pedig Hirsch főrabbi utódja lett Ó-Budán, ahol a hittanítást modernebb irányba terelte.

Az I—IV. főrabbiokról bővebben olvashatunk Büchler dr. »A zsidók története Budapesten« című munkájában, csak a Heller sírkövén ügyesen kifaragott »szarvas«-ról — mert צִבִי a neve — nem történik említés.

A VI. sz. a. budai exhumáltak sírkövének felírásán helyes az évszámot jelentő תקל"ו tehát 1766, és nem mint dr. Büchler tévesen kibetűzte תקס"ו azaz 1806.²⁾ Nem is lehet azért, hanem כ, mert végig olvastam úgy a község, valamint a chevra kadisa jegyzőkönyveit 1784-től 1807-ig és eme

¹⁾ Lásd Első Magyar-Zsidó Naptár és Évkönyvet az 1848-ik szökőévről, 131. old.

²⁾ Lásd fenti munkáját 262. old.

kegyeletes exhumálásról egy árva betűvel sem történik említés, sem hogy elhatározták, avagy hogy végrehajtották volna. És végre עדה המצבה, mert szerintem, nemcsak a tóratekercs, hanem a sírkő is mindannyi időjelző a derült vagy borult látóhatárnak Izrael társadalmi életének.

Mig amaz becsessége, valamint finom izléses kivitele által kitünik, addig emez, a türelmetlenség korának tanuja, primitív, anyag- és kiállításra nézve. U. p. Oppenheim rabbié 1745-ből és az exhumáltaké 1766-ból téglányalakú, szürke homokkő csak, míg a többi díszes emlékkő.

A VII. sz. a. Neuschloss főrabbi, a Goldbergerek és a Neuschloss-család kiváló rokona.

A többi közül várják feltámadásukat a régi temetőben Lánczy Leó főrendiházi tagnak dédapja פאללאק ז"ל, az óbudai chevra kadisa שמש-e; meghalt 1831 Szukosz első napján.

Ugyszintén Réthi Mór müegyet. tanár feleségének, valamint fivére, Finaly Henrik dr. egyet. tanárnak őse אנשיל פנאלי כלי זמר karnagya a palatinus udvari zenekarának. Ennek jutalmául kapták a Finaly »zenészek« a »Freihaust« a Föld- és Szőlőkert-utca sarkán. Talán onnan ered nevük. Finale = vége!

Pichler Győző elhalt orsz. képviselő nagyatyját szintén az óbudai sírkertben hantolták el.

»Liebmann J. Rosenfeld Erzherzoglicher Palatinal Hof-factor« és felesége, a kik ősei a Koppely és Kunevalder családoknak, szintén itt vannak eltemetve.

קימת-alapítvány van körülbelül annyi, mint tóratekercs, különböző célú, nagyságú és származásu. Újabb Stern M.-tól a »sinlők háza« javára. Az egyik Ehrlich Sámuel-féle alapítvány kamatjaiból örökös adót fizetnek a hitközségnek, a másiktól a »nyugdíjpénztár« javára.

! אשר עזתי עד כה! Szivem óhaja teljesedésbe megy. Sikerült nekem hitközségem ősz fejére dicskoszorut fonom az összegyűjtött nemesi levelekből igénytelen soraimban a »frigsátorról«. Hogy milyen az én községem a hazaszeretet és humanizmus dolgában, arról majd — később. Addig is Isten velünk!

JAKOB BÉ-RAB HALÁLÉVE.

Jakob bé-Rab, a szemikha megújítója, akinek életrajza jelenleg foglalkoztat, tudvalevőleg Szafetben húnyt el. Halál-évének keltét egyik kortársa, Mózes di Trani 130. számú döntvényében ilyképen adja: ליל שבת ר"ח אייר שנת א'ש"ה' és Azulai שם הגדולים s. v. utánairja. Ez megfelelne az 5301. (= 1541) év Ijjar újholdjának, egy pénteki napnak. De már Zunz (Zur Geschichte u. Literatur, 231. l.) figyelmeztetett arra, hogy a fennírt év Ijjar újholdja nem esik szombati napra, miért is azt hiszi, hogy az 'א'ש"ה' kitételben a ה nem ezreseket, hanem egyeseket jelent és a 306. év Ijjar újholdja tényleg szombatra esik.

Függetlenül Zunztól Frumkin is 306-ra¹⁾ teszi halál-évet. (אבן שמואל Wilna 1874, 39. l.) Mint mindenben, úgy ebben is nagyon felületesnek mutatkozik Frumkin. Mert — mint előszavában mondja — szorgalmasan átkutatta azon műveket, melyeknek szerzőjéről írt s mégis elkerülte figyelmét a legfontosabb. Mózes di Trani idézett művének (I. rész) 65. számú döntvényét 5302 (הב"ק) Niszan 12-én fejezi be és a hozzáfűzött utóiratban azt mondja: »R. Mózes Alaskar ,áldassék emlékezete' is így írta«. Ebből az következik, hogy Alaskar az 5302. év Ijjarjában vagy Szivanjában halott volt, s ugyanő írja döntvénytárának 114. számában (178. l.) »Lásd, hogy R. Jakob bé-Rab áldassék emlékezete«. Tehát csak a Traninál előforduló 5301 lehet a helyes. A Zunz által felhozott nehézség megszűnik, ha felteszszük, hogy א"י helyett eredetileg א"א (= אר"י ראשון) állott, amit a másoló vagy a szedő tévedésből א"י-nek olvasott. Az 5301. év tényleg szökőév volt és az újhold első napja szombatra esett. Ez teljesen megegyezik Graetz nézetével (Geschichte IX. 308. l.), aki az igazságot sejtette, de be nem bizonyította.

Mellesleg megjegyzem, hogy Levi ibn Chabib, Bé-Rab ellenlábasa ugyancsak az 1541. esztendőben húnyt el. De erről részletesebben más helyen.

Jeruzsálem.

DR. GRÜNHUT LÁZÁR.

¹⁾ Hogy minő okból, hiába keressük nála.

BINET MORDECHAJ ÉS ROSENTHAL NAFTALI

Boldog emlékű mesterem, dr. Kaufmann Dávid, a Heaszif V-ik évfolyamában közölte az országos rabbiképző könyvtárában levő azon leveleket, amelyeket Rosenthal Naftali intézett fiához, Illéshez (Élijáhuhoz) akkor, midőn ő mint bachur Pozsonyban tartózkodott 1745-ben. Ezen levelekből a következőket tudjuk meg. Világhírű rokonom, a morva országos rabbi, Binet Mordechaj atyja, Ábrahám a fejérmegyei Csurgón ¹⁾ lakott. Rosenthalék lakóhelye pedig az alig néhány kilométernyi távolságban levő Moór volt. Rosenthal Naftali mindenki iránt érdeklődött, aki héber tudománnyal foglalkozott. Így hamarosan értesült a szomszéd faluban levő csodaifjúról, akiről azt állítja, hogy »sohasem láttam még ilykorú fiatal embert, aki öregeket megszégyenítő járatosságot árul el a talmudi és midrási irodalomban«. A jómódú Rosenthalnak nem volt egyéb vágya, mint hogy Illés fia részére megszerezze ezen nagytehetségű, jámbor ifjút társnak, illetőleg korrepetitornak. Összeköttetésbe lépett az ifjú tudóssal és tervét keresztül vitte. Mindketten Pozsonyba mentek az ottani, már akkor nagyhírű jesibába tanulni.

A gyermekének igen gondos nevelést adó atya Pozsonyba intézett leveleiben folyton buzdítja jámbor életre, igyekvő szorgalomra fiát. Itt az alkalom, együtt van Binet Mordechájjal, legyen mellette, tanuljon tőle, amennyit csak lehet. Folyt is a tanulás szépen egy ideig. Azonban az ifjú Rosenthal jegybe lépett. Ennek következtében aztán a viszony felbomlott. Erről számol be a most itt általam először közölt levél.

Midőn a rabbiképesítőre az intézet történettanára, dr. Blau Lajos, Binet Mordechaj életrajzát adta nekem házi dolgozatként, jöttem reá, hogy valamely tévedés folytán Rosenthal levelei közül az alább közlendő levél kimaradt. Szándékom Binet életrajzát kiadni, de mivel ez eddig módomban nem volt, a függelékebe felveendő és a Heaszifból kimaradt levelet ezennel közreadom, úgy, amint Gestetner, a rabbiképző boldogult registrátora ezt nekem másolatban átadni szives volt.

¹⁾ Csurgó értendő a Binet Mordechaj születéshelyének megjelölt שורג'ך alatt és nem mint némelyek tévesen átírják: Söreg vagy Sörge.

יום ו' עש"ק ה' שבט תק"ה לס"ק.
 החיים והשלום להיה אהו' בני הבח החתן המופלג השנון כ"ה אלי' ש"י.
 מגדל הפרדות לא אוכל להאריך אך אודיע שלום בואינו לחיים ולשלום
 כהצות הלילה אתמול. אקוה גם אתה באת עם התו' מו"ה! צבי דוד
 נ"ו. למחז חסצך, אבקש אהו' בני, תלך דרך ואורחות ישרים בעניני
 למודך ולא תמוש מפיך עד ארניע יניה נר מצוה ותורה אור כאו' לן עתה.
 ותמסור אגרת הסגורה מיד אל אדמ"ו הרב נ"ו. ותעמוד על המשמרת לידע מה
 יהי' בדבר כי מרדכי ש"י אם אולי יועילו דברי. ואקוה כי כבר הודעת בא
 לביתך בשלום למחותני ידידי המיועד להיות חמ"ך הנגיד ר' יודא ליב קרו' נ"ו.
 גם למיועדתך הכלה המושכלת תי' בהשכל לא רב ולא מעט, ומעתה שלום.
 דברי אביך ד"ש

הק' נפתלי בהרד"ל ד"ל.
 S.-A.-Ujhely.

DR. GOLDBERGER IZIDOR.

PERLES MÓZES ÉLETÉHEZ.

— Helyreigazítás. —

A M.-Zs. Sz. 1893-iki évf. 42. lapján (Századunk elő feléből. 31) azon responsumok közt, melyeket Perles Mózes Szófer Mózesről kapott Kojeteinba, a Chathám Szófer III. kötetének (חשן משפט) 172. számát is említettem. Ez tévedésből történt. 1821-ben P. már nem volt Kojeteinban. A tévedéses, valamint az előtte álló (171. sz.) responsumot Holitschban vette Perles Mózes. Ez ugyanis, mint tudós unokája, dr. Perles Ármin pécsi főrabbi úr szives volt közölni velem, a családban fennmaradt hagyomány szerint másfél évig Holitschban működött és onnan ment Kismartonba. Utólag dr. Perles úr nagyatyjának iratai közt megtalálta a Ch. Sz. 172. számú responsum eredetijét, melynek czímében a kiadásban kihagyott e szavak vannak: ועודנו עמד לפני ה' בק"ק האליטש יע"א.

Ez által az említett családi hagyomány megerősítettik és Perles Mózesnek, a kiváló nagymartoni, később bonyhádi rabbi életrajzának adatai azzal pótolandók, hogy 1821-ben Holitschon rabbi volt.

Budapest.

BACHER VILMOS.

FOLKLORE.

ZSIDÓ SZOKÁSOK ÉS SZÓLAMOK.

Bor: fehér, vörös — ó, új. Aki Párisban, vagy bárhol Franciaországban, akár à la table d'hôte, akár à prix fixe étkezik, annak a teríték árával már meg van fizetve egy palaczk vagy adag vörös bor, illetve félannyi fehér bor, mely ott ritkább, tehát drágább. A fehér bornak a vörös feletti fölénye amarra már nagyon régi. Már a XII. évszázadban a toszafisták korában dívott, akik Rábenú Tám (Rási unokája) a fehér bort a vörösnél már azért is jobbnak, mert egészségesebbnek tartották. (Berákhóth 59 b, s. v. הטוב והמטיב és Béth József Tur Orach Chajim 175. fejezet.)

Arra azonban nem idézhetnék példát sem a talmud, sem ennek irodalma köréből, vajjon volt-e eset vagy korszak, amikor a zsidóság körében is jobbnak tartották az újbort az óbornál, mely utóbbinak fölényével Aboth IV., 26. és 27. misnáik is példázgatnak. Mert volt ám olyan korszak is, amikor az újbort az óbornál jobbnak tartották és pedig a XVII. évszázad és a XVIII-iknek első negyede. Akkor hazánkban, in specie a Királyhágón túl még az utolsó fejedelem Apaffy Mihálynak házában, az urak az újbort iszogatták, az óborokat pedig, mint mindmegannyi tavalyi maradékot a cselédség kapta italul. Szabadjon itt felvetnem az immár csak akadémikus kérdést, vajjon ott és akkor az új bornak הטוב והמטיב dukált-e?

A metzi czedőke-persely. Ha a németek által a francziáktól 1870-ben visszahódított Metz lotharingiai város zsidó hitközsége egyébbel sem dicsekedhetnék — pedig dicsekedhetik — mint csak azzal, hogy a מאור הנולה az 1040-ben el-

hunyt Gersom ben Jehuda volt egy ideig főrabbija, hát akkor sem lehetne őt kifelejteni a zsidóság legrégibb és tiszteletre legeslegméltóbb hitközségeinek névsorából. A metzi zsinagógában még maiglan is a péntekesti istentisztelet alkalmával, mindaddig amíg a 92-ik zsoltárt meg nem kezdték, perselylyel járnak körül és abba a hívek pénzadományait gyűjtik. Egy arra járt barátom ezen szokás eredete után puhatolódzván, azt következőleg magyarázza: Régesrég nemcsak Metzben, hanem amarra, imitt-amott, máshol is, amennyire csak lehetett, későre halasztották a péntek esti istentisztelet kezdetét, hogy ha már a hívek a hetedik nap keresetétől elesni tartoznak, legalább a hét hatodik napja ne rövidíttessék szükségén túl. A környékről hazatérő házalóknak, a műhelyeikből távozó iparosoknak, ha a péntek délutánt nem akarták szükségén felül csonkítani, nem maradt idejük arra, hogy lakásukba és innen a zsinagógába menjenek, hanem előbb a zsinagógába kellett menniök és csak imádságuk végeztével térhettek családi körükbe. A zsinagógába sietve, lelkendezve, zihálva érkező e fajta híveket a pólesnek nevezett előcsarnokban a gabóim valamelyike fogadta és a sámesz, ki utóbbinak kezében öblös tartány vala. Ebbe az érkezők, hogy sableszkor »műkczéket« ne hordjanak magukkal, belerakosgatták egyebekkel a pénzes-zacskóikat vagy ezek gyanánt használt harisnyáikat, tüszőiket, erszényeiket, kendőbe göngyölt kisebb tárgyaikat. A nagyobb tárgyak, batyúk a póles melletti »speckkammerle«-be kerültek, ahonnan aztán szombaton este ávdóle után kiki visszakapta tulajdonát. Az illető gáboj, már csak mint az efféle letétek kezelője is, egy par excellence közbizalmi tisztséget töltött be. Idők multával és változtával a sablesz-depozitumok gyűjtése megszűnt ugyan, de a gyűjtések emlékéül is czedóke-adományok gyűjtése céljából is viszik körül mindig a szombat beköszöntésekor a czedóke-perselyt.

Hal. A halat szombati eledellé nemcsak azon jeles tulajdonsága avatta, mely szerint főve, sütve, rántva, melegen, hidegen tálalva egyaránt ízletes, mely tulajdonságával egyéb húsfélék nem igen dicsekedhetnek; a halat nemcsak mint stimulánst élvezik szombatokon, hanem a hal héber neve betűinek a szombatra emlékeztető számértéküknél fogva is. Hal: ך̄ a ך̄ = 4, a ך̄ = 3; 4 + 3 = 7 Qu. e. d.

Gaon גאון nagy rabbiknak és talmudtudósoknak kijáró, per abusum igen kicsinyeknek is megadatni szokott cím, magyarul a »fenség«.

Ezen címmel, amely; betüinek számértéke 60, csak olyan alakokat tiszteltek meg, akikről köztudomású volt, hogy a babilonai talmud valamennyi 60 maszechtáját ex asse tudja. Ma már nem egy »kézrebele« el is várja, meg is kapja. De hát mi a »kézrebele«? Nem emlékszem reá, vajjon a M. Zs. Szemlében avagy máshol magyaráztam-e már. »Kézrebele« a קיפ-rebele elzsargonosítása; a קים jelzésű rabbi pedig a tudására nézve azon kicsiny alak, akinek súlya és terjedelme nem terjed tovább azon 110 tétel קיפ סמינים tudásánál, mely a rabbiminősítés minimuma.

Óngebrincslter nárr — smakk. A német »Schmock« az ugyancsak német »Schmöcker« szóval azonos eredetű; utóbbi egy dohányfüsttel telített könyvet (»ein Buch voll Tabakqualm«, voll »Schmauch«) jelent. Schmauch = sűrű füst a mittelhochdeutsch »Smouch« = füst = pára szóból ered és rokon az angol »to smoke« = füstölni és a holland »smoken« = füstölni, »smook« = füst szókkal (Kluge, Etym. W.) Átvitt és megvető értelemben a »Schmöcker« szó — Sanders szerint — rossz könyveknek, ponyvairódműveknek megnevezése. »Schmock« tehát első sorban azt jelentené, hogy »Rauch« = füst, Dunst = pára, Qualm = gomoly, de csak átvitt értelemben fordul elő és pedig akkor, ha alatta a »Schmöckerek«-nek a füstös múzsáktól ihletett szerzője értetődik. A »Schmock« névnek a németek közti népszerűsítéséhez, legfőképen Freitag Gustav járult az ő »Die Journalisten« című vígjátékának Schmock nevű alakjával. Mi magyarok is reczipiáltuk a Schmock-ot: Dóczi Lajos, sőt Rákosi Jenő is, de leggyakrabban Tóth Béla használgatják. Vannak oly smakkok és pedig nem csekély a számuk, kik annak, aki őket e névvel illeti, becsületsértési pört akasztanak a nyakába. Egy 1891 áprilisban Wien-ben az alsergrundi Bezirksgerichtnél letárgyalt ilyen becsületsértési pör alkalmával került a »Schmock« szónak fenti magyarázata a bíró elé, aki vádlottat (Wiener Tagblatt No 45. 1891.) elmarasztalta, súlyosbító körülménynek tekintvén az inkriminált »Oberschmock« szóban a »Schmock«-ot fokozó »Ober« jelzöt.

Az óngebrincslter nárr = füstös, kozmás, avas bolond már régibb, mert bibliai eredetű kifejezés. Mint a smaknál, itt is a füst szerepel. Jesaja VII. fejezetének 4-ik verséből eredhet משני זנבות האודים העשנים.

Rajs hásónó. Azon kalendariographikus szabályt, mely szerint לא אדון ראש השנה vagyis ezen ünnep első napja vasárnapra, szerdára, péntekre nem eshetik, az érdekeltek emlékezetében a Zecharja III. 2-ből קריאת שמע על המטה imába is átvett אוד מצל מאש is rögzíti meg. Ezen formula szerint א = a hét első napja, ו = a hatodik és ג = a negyedik muczal = mentes méés = a tüztől vagyis az ítélet-től. Az és = tűz, mint egyébütt úgy itt is a din = ítélet egyik synonymája.

V. E.

IRODALOM.

A KERESZTÉNYSÉG KELETKEZÉSÉNEK KORA.

(Dr. Ziegler J., Der Kampf zwischen Judentum und Christentum stb.
Berlin 1907.)

Kétségtelenül az emberiség történetének egyik legérdekesebb időszaka az, midőn a zsidóságból kiválik az új hit és hódító útjára indul. Nem is lehet panasz az iránt, hogy ezen esemény mozzanatait, jelentőségét és körülményeit ne tárgyalták volna elegendően, — de leginkább a keresztény tudósok. A zsidóság szempontjából még mindig kevésbé van az megvilágítva, azért vállalkozik dr. Ziegler karlsbadi rabbi most erre.

Nem szorosán véve tudományos munka fekszik hát előttünk, mely önálló kutatásokra és fölfedezésekre támaszkodik, mint inkább a zsidó művelt közönséget óhajtja helyesen tájékoztatni e kérdésről, mely közönség — ugymond — ma már csak dacból zsidó, de elvben meghódol a kereszténység előtt, vagy legföljebb a czionizmus nádszálába kapaszkodik, mely — a prófeta szerint — ketté törik és sokaknak megsérti kezét.

Nem Ziegler nyilatkozik így a czionizmusról, hiszen ő ezen mozgalommal mindig rokonszenvezett, sőt nemrégiben megjelent történeti művét ez eszme magasztalásával fejezte be, de immár ő is belátja, hogy »*das Judentum ist mit allen seinen Gesetzen nur Religion*«, »*eine ausschliesslich religiöse Einheit*«.

Műve előbb a nazarethi mester életének, vagyis inkább halálának történetét adja és — részben Philippon alapján — kimutatja, hogy a zsidóságnak nem volt a keresztrefeszítésben semmi része, de nem is volt rá semmi oka, s ha talán mégis

hozzájárult valaki ahhoz a zsidó állam részéről, ugy legföljebb a Herodianusok lehettek azok, de ezek a zsidóság ellenei voltak, őket a tulajdonképeni gyülekezet kebelébe nem fogadta és így tetteikért egyáltalában nem lehetett felelős.

Ha üldözték a mester halála után annak tanítványait, — ami ugyan még nincs bebizonyítva — ez szintén csak a Herodianusoktól eredhetett. Majd áttér annak bizonyítására, hogy a mester és tanítványai teljesen a zsidóság alapján állottak, nemcsak az erkölcsi fölfogás tekintetében, mert ebben nincs és nem is volt soha eltérés a két vallás között, hanem a »törvény« kötelező voltának elismerésében is. Csak a görög Tarsusból származó Pál apostol lép föl először támadólag a zsidóság ellen. Ő akarja a zsidóság eszmei tartalmát mindenáron a görög-római világ közkincsévé tenni, s mivel ez a »törvény«-nyel együtt nem lehet, teszi azt a törvényt helyettesítő Krisztusban való hittel. A zsidóság rögtön fölismeri, hogy az emberi megváltóban való hit előbb-utóbb az istenember imádásához és így a monotheizmus meghamisításához vezet, azért ez ellen mindjárt kezdetben tiltakozik. A fanatikus és erőszakos Pál ezért támadólag fordul a zsidók ellen és itt megkezdődik az ellenségeskedés zsidóság és kereszténység között. A támadó azonban mindig Pál és követői, de a zsidóság csak az erélyes védelemre szorítkozik és erre is kiválóan csak Palesztinában, de határozott adataink vannak arra nézve, hogy a pogányok körében a monotheizmus ezen alakban való terjedését is szívesen látta.

A tulajdonképeni harcz akkor tör ki teljes erővel, midőn az új hit világhódító útjáról hazatér és kényszeríteni akarja anyját, a palesztinai zsidóságot, hogy előtte föltétlenül hajoljon meg. A zsidóság erre fölismeri, hogy e harczban az ő egyetlen védő fegyvere és bástyája csak a »törvény« lehet. Ezt erősíti, ezt építi ki hangyaszorgalommal, hogy megóvja magát örök hivatása számára.

De az, mit a törvény ezen bástyafala véd, nem faji vagy nemzeti szűkkeblűség, hanem tiszta univerzális erkölcsi monotheizmus. Ez az ma, de ez volt a kereszténység keletkezésének idejében is és így a világtörténelem legnagyobb hazugságai közé tartozik az, hogy a kereszténység nem egyéb mint a zsidóságnak magasabb színvonalra való emelkedése.

Ezen bizonyára nem új igazságokat fejtegeti Ziegler 94 oldalas munkájában, éppen oly érdekesen, mint világosan és meggyőzően.

Czél tudatosan követi a maga elé kitűzött czélt és mellőz mindent, mi nem tartozik szorosán tárgyához. Ez helyes is. Néha azonban egyes tényeket nemcsak mellőz, hanem el is tagad munkája kerekdedségének kedvéért és ez már hiba. Joga van ahhoz, hogy az essenismusról nem beszél, de azt állítania nem szabad, hogy ezek a kereszténység keletkezésében jelentőséggel nem bírnak. Ismeretes, hogy az új kereszténység Palesztinában innen indul ki és teljesen az esseusok hatása alatt áll.

Éppen olyan téves amaz állítás, »dass das national-religiöse Gesetz ein Erbe Palästinas ist,« mert hiszen a vallástörvény ama kiépítése, mely bennünket mint zsidókat megmentett, éppen Babylóniában ment végbe. Hibának tartom azt is, hogy Ziegler Pál apostol vádjait a zsidókkal szemben minden kritika nélkül valókul fogadja el. Különben is a szakadást nem az idézi elő, hogy Pál a törvény föltétlenül kötelező erejét nem akarja elismerni. Ilyen nézetek azelőtt is uralkodtak már a hellén küzdők között, de szakadásra nem vezettek. A szakadást csupán az emberi megváltóban, később az istenemberben való hit idézte föl. Azt is szerettem volna határozottabban kiemelve látni, hogy Pál előtt nem az a cél lebegett, hogy a nazarethi mestert megváltónak elismertesse, hanem az, hogy a görög-római világgal a zsidóság eszmei tartalmát elfogadtassa. Mivel azonban belátta, hogy az teljes tisztaságában erre még nem alkalmas, segítségül vette a közvetlen előtte végbement eseményt. A nazarethi mesterben való hit nála csak eszköz, melyhez csak kénytelenségből nyul, sőt vádolták azzal is, hogy azt nem veszi elég komolyan és a »maga nevében keresztel«.

Ziegler könyvéből a szakember is sokat tanulhat, de kiváló mértékben alkalmas az a művelt nagyközönség számára, mert a mű nemcsak meggyőzően, hanem érdekesen és világosan van megírva.

Losoncz.

DR. VAJDA BÉLA.

IRODALMI SZEMLE.

Husserl S. a bécsi városi templom alapításának 80. évfordulója alkalmából a következő iratot tette közzé: »Gründungsgeschichte des Stadttempels der isr. Kultusgemeinde Wien. Mit einer Einleitung: Die zeitgeschichtlichen allgemeinen Verhältnisse der Wiener Juden. Mit einer Innenansicht des Stadttempels und 14 Portraits« (*Wien-Leipzig*, 1906). H. nagy részletességgel tárgyalja az ügyeket. Érdekes a bevezető rész, amely rikítóan mutatja a világi hatóságok kicsinyességét. A zsidók a Napoleon elleni háborukhoz nemcsak pénzt, hanem katonákat is adtak. Mindez nem használt semmit a csakhamar bekövetkezett reakziós korszakban. A »tolerált családok« száma meg volt határozva és a tolerált apák fiai és leányai nem házasodhattak. A zsidókat egyébkép is vexálta a bürokrácia. Még olvasni is kellemetlen.

*

Ugyancsak a zsidók jogi helyzetével 1820-tól fogva foglalkozik *Katz L.* irata: »Die rechtliche Stellung der Israeliten nach dem Staatskirchenrecht des Grossherzogtums Hessen« (*Giessen*, 1906). Tisztán jogi dolgozat, de mint ilyen történelmi adalékokat is szolgáltat, minthogy a zsidók jogi, helyesebben jogtalan helyzete történelmük alapja. A hesseni zsidók jótevője II. József császár volt, mint általában a német zsidóké. Az ő türelmi pátensével (1781) kezdődik az emancipáció, amely nagyjában 1848-ban be volt fejezve. K. a községi élettel összefüggő összes ügyekről referál. A fődolog természetesen az adó volt. A rabbikról külön szakasz szól. Megtudjuk belőle, hogy a hesseni nagyhercezség jelenlegi összes rabbijai érettségi vizsgát tettek. A rabbit a község választja, de a kormány nevezi ki és fizetését valamennyi egy közös pénztárból kapja. Idézzük még a következő pontot: »Auf den verschiedenartigsten Gebieten des Rechtslebens genießt der Rabbiner eine bevorrechtigte Stellung. So namentlich im Zivilprozess und im Strafrecht« (57. lap). Az elbocsátás joga tisztán a kormányt illeti meg.

*

Dr. Lövy F. munkatársunk Pécsi Simon erdélyi kancellárról, a szombatos-szekta alapítójáról, »Egy vallásalapító

főúr« czímen érdekes előadást tartott, amely »Az Erdélyi Múzeum-Egyesület első vándorgyűlésének Emlékkönyvé«-ben az imént jelent meg. Pécsi annyira beleélte magát a zsidó-irodalomba, hogy egyik hadi parancsát egy Pirké Abóthból vett mondással kezdi. L. sok új adatra bukkant. Pécsi irodalmi munkásságának jelentékeny töredékei léteznek még: Bibliafordítás stb. Reméljük, hogy L. a megkezdett úton tovább fog haladni.

*

Mózes öt könyvének törvényei különféle nevekkél jelöl-
tetnek, ami már a régieket is sokat foglalkoztatta. Most *Gordon A.* nyugalmazott orosz rabbi Berlinben külön könyvet adott ki erről a tárgyról: »Die Bezeichnungen der pentateuchischen Gesetze« (*Frankfurt a. M.* 1906). Ez a 187 lapra terjedő irat — szerző jelentése szerint — csupán bevezető publikáció a pentateuchus törvényei terén hosszú évek óta tett tanulmányai köréből. Három szakaszra oszlik. Az első a תורה és משפטים, a második a תורה és מצוה, a harmadik חקים és משפטים jelöléseknek van szánva. Közbe természetesen sok mindenféléről van szó. Szerző úgy a hagyomány, mint a modern exegéták nézeteit idézi és bírálja.

*

Auerbach M. »Wörterbuch zur Mechilta des R. Ismael (Buchstabe א) nebst Einleitung« (Berlin, 1906) című irata (114 lap) hasznos dolgozat. A szótári részt terjedelmes bevezetés előzi meg, melynek főtartalma a következő 8 összeállítás, melynek címeit eredetiben idézzük:

I. Bh. Wörter in bh. Bedeutung, die hinsichtlich ihres Geschlechtes und ihrer Zahl vom bh. Gebrauche abweichen. — II. Bh. Wörter in nicht bh. Bedeutung. — III. Bh. Verba in Conjugationen, in denen sie im Bh. sich nicht finden. — IV. Verba, deren Stämme im Bh. nur in Nominibus vorkommen. — V. Nicht bh. Nomina aus bh. Stämmen in bh. Bildungen. — VI. Nomina, deren Stämme zwar auch im Bh. nachzuweisen sind, deren äussere Form oder deren unhebräische Bildung aber den aramäischen Einfluss verrät. — VII. Wörter, deren Stämme nicht im Bh., wohl aber in aram. Nachbar-dialekten vorkommen. — VIII. Wörter, deren Stämme sich

weder im Bh. noch in aram. Nachbardialekten mit Sicherheit nachweisen lassen.

Auerbach módszeresen dolgozott és becses adalékot nyújt a tannaitikus héberség szótárához. Az egész szótár valószínűleg nem fog megjelenni, mert szerző arról értesít bennünket, hogy egy misnaszótár van készülöben és lehetséges, hogy az általa gyűjtött anyag ebben a szótárban fog felhasználtatni. Kivánatos volna az, hogy nem pusztán a misna, hanem az egész tannaitikus irodalom héber szókincse dolgoztassék fel. A nyomás korrekt. Felötlött: 41. l. מֵאֲרִיבֵן, hol a dágés nincs helyén; u. o. בֵּן קִיִּימָא, e helyett קִיִּימָא (az előbbi aram fordítása); 61. l. ותומים hiányzik a memben a dágés, ellenben 81. l. אלכסנדריא a kafban felesleges. בור tudatlan (43. l.) valószínűleg בוער-ból ered. באמת אמרו (85. lap, 1. sor) az aram בקושטא fordítása, a targum אבל nyomatékot jelző szót néhányszor így fordítja. Hasonló héber נא = aram בעי = újhéber אין נא אלא לשון בקשה, amint a midras is mondja.

*

Dr. Weisz M. fáradságos munkát végzett, midőn ismerette bold. Kaufmann Dávid hátrahagyott könyvtárát a következő műben: *Katalog der Handschriften und Bücher in der Bibliothek des Professors Dr. David Kaufmann s. A.* (Frankfurt a. M. 1906). Az előszó szerint a könyvtár tartalma 594 kézirat, 1092 héber nyomtatvány, körülbelül 575 judaica, 29 spanyol judaica, 285 kötet folyóirat s hasonló; 127 orientalia és 157 különféle tárgyú mű. A könyvtár törzsét a Marco Mortara könyvtára alkotja, melyet Kaufmann 1895-ben Mantuában szerzett meg. Az illuminált kéziratok a paduai Trieste-féle könyvgyűjteményből származnak. Könyvtártörténeti szempontból megemlítjük, hogy az Egyenlőségben hivatott részről közzétett nyilatkozat szerint a Mortara-féle könyvtár nyomtatványainak egy része nem lett a Kaufmann-könyvtárba bekebelezve. A katalógus helyesen a kéziratok leírására vetette a fősúlyt, melyeket 18 (nem 17, mint a 183. lapon áll) csoportban mutat be. A tartalomról külön index tájékoztat, amely, sajnos, nem teljes. Részletes bírálatot adunk a *Revue des Études Juives* legújabb füzetében. Reméljük, hogy a katalógus eléri szerzője által kitűzött célját, hogy különösen a kéziratok kihasználását lehetővé tegye. Hogy ez teljes mértékben

elérhető legyen, kívánatos, hogy a »Katalog«-ban még fel nem sorolt kéziratokat is ismertessék, amely célra folyóiratunkat szívesen rendelkezésre bocsátjuk.

*

Hess Mózes (1812—1875), kiváló szoczialista író, cionista körökben »Rom und Jerusalem« cz. könyve által népszerűvé vált és e művét újból kiadták. De e főmunkáján kívül még kisebb e körbe vágó dolgozatok is őrzik emlékét, melyek francziául és németül láttak napvilágot. Ezeket most összegyűjtötte és a francziákat is németül kiadta *Zlocisti Th.* a következő cz. kötetben: »Moses Hess Jüdische Schriften« (*Berlin* 1905). A bevezetés 171 negyedréti lapon Hess életrajzát tartalmazza, amely azt mutatja, hogy H. inkább a szocziálistaké, mint a zsidóké. Nem resteljük bevallani, hogy a bőbeszédű biográfia úntatott bennünket és hogy H. életfolyása nem zsidó hősé, amilyennek a cionista szerző utólag felfujja. Egyúttal azt is látjuk, hogy Geiger és Philipson voltak az első »Protest-Rabbiner«-ek. Összesen 17 dolgozat van a szóban forgó kötetben, melyek 127 lapot — tehát az életrajz terjedelmének csupán kétharmadát — töltenek meg. Mindenesetre érdekes dolgozatok és több közülük ma is aktuális.

*

Egy évtized előtt Madabában (bibliai Médba) egy keresztény templomban felfedeztek egy mozaikot, amely a szent föld térképét ábrázolja. Nagy érdeklődést keltett és egész irodalom keletkezett róla. A legrégebb térkép, amely reánk maradt és minden valószínűség szerint az 520—550. évekből való. Erre az időre teszi *Jacobi A.* iratában: »Das geographische Mosaik von Madaba. Die älteste Karte des Heiligen Landes. Mit einem Plan der Karte und 4 Abbildungen« (*Leipzig* 1905). A mozaikból sok elpusztult, mert a görögkeleti templom újjáépítésénél barbár módon bántak vele: az egyik oszlop a térkép kellő közepén áll.

J. bevezetésül összeállítja az eddig ismeretes syriai és palesztinai mozaikokat (1—25). A mozaikok városa éppen Madaba moabita város. E közben sok mindenféléről beszél és utal (20. l.) egy héber mozaikra Kefr Kenna-ból, egy bizonyos József Ex-voto-jára, amely talán Julian Apostata korából származik (Clermont-Ganneau, *Rec. d'arch. or.* 345; *Pal. Expl.*

Fund 1901, 251 és 374). A 24. lapon Jacoby említ egy görög feliratot, amely a talmudra emlékeztet. Ugyanis ez áll benne: »Istennek, ki az eget és földet teremtette, adj életet Anastasiusnak stb.« Ez emlékeztet erre a mondásra: **הַאוֹמֵר** **וְלִצְדָקָה בְּשִׁבִיל שִׁחִיָּה בְּנֵי סַלַע** (Bába B. 10 b), ahol arról is van szó, hogy a pogányoknál is szokásban van az ilyen ex-voto. A katakombákban levő képek exorcistikus célzatúak (27. lap). Lehetséges. A térképről magáról a 25—97. lapon szól és végül indexek következnek. A művész realiztikus volt. »Was die grossen geistigen Führer auf dem Gebiete der Theologie in Syrien zu allen Zeiten ausgezeichnet hat, ein gesunder Sinn für das Wirkliche das ist auch das Kennzeichen der Kunst in diesen Ländern« (27). Érdekes azért, mert a talmud szerzőinél szintén ezt az egészséges érzéket látjuk. A munka főrésze a mozaikban említett helyek azonosításának van szentelve. Jeruzsálem térképével 71—80. (10 lapon) foglalkozik Jacobi. A munka végén a helyek ábéczé szerint soroltatnak fel (Lemmata), mely után kimerítő tárgymutató következik. 53. l. 7. sorban és 93. l. 12. sorban a héber szavakban sajtóhibák vannak.

*

A talmudi jog összehasonlítására a régi assyr-babyloniai jogon kívül bő anyag kínálkozik az újabb időben napfényre került jog-papyrusokból. A római jog mint egy más világ jogászelméinek terméke nem szolgáltat annyi analógiát a zsidó joghoz, mint a Keleten tényleg uralkodott jog. Ez nagyrészt ősidőből származott és igazi népies jog volt. E természeténél fogva a zsidó joggal közös vonásai voltak és a zsidó jogra hatást is gyakorolhattak. Így pl. a fejlett római jog a *képviselést* nem ismerte, holott a talmudban a **שְׁלוּחַו שֶׁל אָדָם כְּמוֹתוֹ** még egy nő eljegyzésére, vagyis a talmudi jog szerint elvételére is kiterjed. A Jew. Encyclopediában Talm. Law cikk alatt ezt a fontos tényt már kiemeltük. Most azt látjuk, hogy ez a jogi intézmény a Ptolomeusok Egyptomában is honos volt. A talmudban közönséges tétel **יְד עֶבֶד כִּי־רָבוּ** vagyis a rab-szolga, ha erre fel van hatalmazva, egészen olyan jogi személy, mint a gazdája. Ez a jogi felfogás szintén található az egyiptomi görög papyrusokban (bevezetés és 260 köv.). Részletesen tárgyalja ezeket a jogi szabályokat *Wenger L.* jogtudós »Die

Stellvertretung im Rechte der Papyri« (*Leipzig* 1906). A talmud természetesen ismeretlen előtte, pedig tanulságosabb lett volna, ha ezt idézi, és nem a római és attikai jogot. Különösen áll ez művének III. szakaszáról: Die Stellvertretung im Privatrechte. W. könyve végén »sejtés«-sel szolgál arra nézve, hogy miért engedte meg a római birodalmi közigazgatás Egyiptomban a ius gentium-ot a ius civile ellenében. Azt hiszi, hogy abban keresendő, mert Rómában rabszolga gazdaság folyt, ami Egyiptomban hiányzott. Ez nagyon mesterkéltséggel magyarázat. A valószínűség amellettszól, hogy az ősi jog a nép kebeléből nem volt kiirtható. A papyrusokból más jogi anyag is fel van már dolgozva. Ezeknek átvizsgálása talmudi szempontból a fáradságot bőven jutalmazná. Hisz a talmudi jogba a hellenista jogból terminusok is behatoltak. Ezek kivétel nélkül az uralkodó népies jogból vétettek és nem a klasszikus attikai jogból, melyről a zsidó népnek tudósaival együtt sejtelmese sem volt.

*

König E., az ismert héber grammatikus és konzervatív protestáns teológus, legújabb iratában: »Prophetenideal Judentum Christentum« (*Leipzig* 1906) azt a kérdést fejtegeti, hogy a prófétai eszmény hogyan és hol valósult meg? A »Hit, remény, szeretet«, melyet König szerint a próféták az Istennel való szövetség feltételül állítottak fel (11. lap), nem keltenek nagy reményt K. fejtegetései iránt. König jól tudja, hogy »hit« nem bibliai fogalom, azonnal hozzá is teszi: »Glaube oder vertrauensvolle Annahme war die Grundleistung«. *Oder!* K. ezután a »Gesetz« ellen morog. Erre már más alkalommal megjegyztük, hogy a törvény nem teljesítése még nem érdem. Nem is tekintették annak Kant előtt. Ha a keresztény teológia hisz a kinyilatkoztatásban, akkor a törvényt is meg kell tartania, amint a keresztény vallás alapítója is tette. Különös, hogy oly kiváló tudós, mint K., nem képes az ellenfél álláspontját megérteni. De nézetünk szerint a fő nem az, amit valamely vallás hirdet, hanem az, amit cselekszik. Nem kertelünk: mit ér a szeretet hirdetése, ha az nem gyakoroltatik? Mit ér a prófétai ideál az emberiség egységéről és az örök békéről való hirdetése, ha az tettekben nem nyilvánul? Miért nem lépnek egyszer erre a térre az

elméleti vitarendezők? K. Perles, Güdemann, Jacob, Fromer (szemében ez is a zsidóság képviselője) és mások ellen polemizál. A saját táborában élő hitetlen theológusok ellen is.

*

Luzzatto Mózes Chajim (1707—1747), felette érdekes személyiség, amilyen csak az olasz és spanyol zsidók között termett, kiváló költő volt. *לישרים תהלה* cz. drámája és *מסלת ישרים* cz. ethikai irata mai napig ismereteseek. Az utóbbi (1. kiadás Amsterdam, 1740) régi körökben még mai napig kedvelt olvasmány. A modernek, sajnos, erkölcsjavító olvasmányokat unalmasaknak tartanak, pedig a sok erkölcsrontó nyomtatott betű folytán nagyon is rájuk férne. Üdvös munkát végzett tehát *Wohlgemuth I. dr.*, a berlini rabbiszeminárium tanára, midőn a következő munkát kiadta: *מסלת ישרים* Der Weg der Frommen von R. Mosche Chajim Luzzatto neu herausgegeben, übersetzt und mit einer Einleitung und Quellenangaben versehen (*Berlin* 5666—1906. Megfelelő héber czímmel is). A héber szöveget szerző az első kiadás után nyomatta le és forráskimutatással látta el, amely fáradságos és hasznos munkáért nagy hálát érdemel, úgyszintén a sikeres fordításért. Luzzatto kabbalista volt és ezért üldözésnek volt kitéve. Ez okból vándorolt ki Amsterdamba, onnan a szent földre, hol csakhamar családostul a pestis áldozata lett. Mint Spinoza, üvegköszörüléssel kereste kenyerét az egykor jómódú és művelt férfiú. Nagy stilista volt és szóban forgó munkája, amely Pinchasz ben Jáir egyik mondására épült, mesterséges szerkezete daczára kellemes olvasmány. A biblia és talmud szelleme lengi át és a gyakorlati ethika terjesztésére alkalmasabb minden nagytudományú rendszeres modern ethikánál.

*

Philipp de Haas, boroszlói seminarista, öt boroszlói machzor-kéziratból egy hamburgi és két göttingai kézirat felhasználásával 26 darab eddig ki nem nyomott liturgiai verset tett közzé következő című disszertációjában: »Ungedruckte Stücke aus den Breslauer Machzor-Handschriften mit Uebersetzung und Erklärung« (*Berlin* 1906). Két aram nyelvű kivételével a szövegek pontozva vannak. A szöveget követi a kritikai apparátus, a fordítást a magyarázat. Szerző itt-ott dicséretes őszinteséggel bevallja, hogy nem érti a szöveget. 21. l., 22. s.

י helyett י és י hely. (24. sor) ; áll; 39. l. utolsó sor על h. olv. אל. A magyarázatokat itt-ott még ki lehetne egészíteni talmudi idézetekkel (pl. 20. l., n. 18. וטשתם).

*

Brann M. (Aus Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift. Neue Folge IV, 63—65) egy Boroszlóban talált arany pecsétgyűrűt ismertet, melyen a következő héber felírás olvasható: חותם שלי אבא בר אבא; a másik oldalon: נר נדי סיטק לא אבא; a közepén: ואבמה (= ואין בו מדרכי האמורי). A mondás Sabbath 67b fordul elő és szó van róla az »Ózsidó bűvészet« 61. lapján, melyre Brann hivatkozik. Biztosnak tartjuk, hogy ez a pecsétgyűrű egyszersmind amulettül is szolgált. Erre vall a mondás befejezése is, amely a mágikus szövegekben szokásos אמן אמן סלה. A név arra vall, hogy a pecsét tulajdonosa posthumus volt, különben nem viselte volna atyja nevét. A talmudi Abba bar Abba is ilyen posthumus volt. Nem lehetetlen, hogy a tulajdonos proselyta volt, mert אבא = אברום és a proselyták így szokták magukat nevezni. Végül az sincs kizárva, hogy valamely humanista vésette magának, mert a renaissance korában ily héber felírású érmek készítése nem volt ritka.

*

Fromer Jakob, »Vom Ghetto zur modernen Kultur« (Charlottenburg 1906) érdekes önéletrajz volna, ha nem lenne oly züllött erkölcsű a tartalma és oly szomorú a vége. Fromer orosz báhurból lett kulturember, sőt porosz állampolgár. A nyomorúság létrájának minden fokát végig szenvedte, amíg eljutott a berlini hitközség könyvtárnoki állásához. Iratának idevonatkozó kiruczczanásaiból ítélve, ez állását nem töltötte be kellően. De e miatt 120 évig maradhatott volna, ha két év előtt a »Zukunft«-ban álnév alatt nem ír cikket, melyben a zsidóknak az »elmerülést« ajánlotta. Az orosz zsidó fiatalok jó részének a kultura alkohol, valószínűleg a keresztény orosz deákoknak is. A politikai nihilizmusnak ugyanez az egyik forrása. Fromer nihilizmusát kenyéradó ellen fordította és el lett bocsátva. A bíróság a zsidó községnek adott igazat és az azonnali elbocsátást szankcionálta. Fromer földije héber nyelven is pengettek már oly eszméket, mint ő, és Berdisewsky, az orosz-héber Nietzsche, felette sajnálja, hogy a zsidóság nem tudott meghalni. Ezt Fromer

majdnem ugyanazokkal a szavakkal mondja. A zsidóság ellen egyébkép is sokféle kirohanást enged meg magának, különösen a modern német zsidók ellen, kik őt tanulmányévei alatt eltartották és, midőn érettségi vizsga nélkül mint külföldi a boroszlói egyetemen doktor czímet nyert, állást is adtak neki. Igaz, hogy Delitzsch Frigyes ajánlatára, ki azóta maga is alaposan elbánt a zsidókkal. Mindezek alapján Fromerben, érdekes könyve daczára, nem láthatunk mást, mint önhibája folytán züllésnek indult embert. A züllést ő maga konstatálja veszedelmes könyve végén.

*

A »Die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen« cz. vállalat 7-ik kötete az óhéber irodalom cz. alatt azt az anyagot adja, amit különben a bibliai bevezetésekben szoktak tárgyalni. Ketten osztozkodtak a munkán, melynek czíme: »Geschichte der althebräischen Litteratur von *Karl Budde*« és »Apokryphen und Pseudepigraphen von *Alfred Bertholet*« (*Leipzig* 1906). Budde a bibliai irodalom legrégibb alkat-elemeinek a hőskölteményeket (Bírák 5. fej. stb.) tartja. A versmérték feltalálása kevés gondot okoz neki, minthogy a reánk maradt szöveg úgysis romlott. Toldások, közbeszúrások s hasonló kritikai bonczkések eltüntetik az összes nehézségeket. A pentateuchus és egyéb könyvek keletkezési korát úgy ismeri, mint akárcsak a saját irataiét. Szépen írván, laikus olvasóit arról győzi meg, ami jól esik neki. Bertholet szilárdabb alapon tárgyalhatja témáját és hasznosabb munkát végzett.

*

A német művelődés és nevelés történetében kiváló helyet foglal el *Hrabanus Maurus*, ki 776 körül született és a »praeceptor Germaniae« dísznevet viseli. Főjelentősége azonban nem a pedagógia, hanem a biblia-exegézis terén keresendő. Ezen minőségében méltatja *Hablitzel J. B.* a következő monográfiában: »Hrabanus Maurus. Ein Beitrag zur Geschichte der mittelalterlichen Exegese« (*Biblische Studien* XI. 3., *Freiburg i. B.* 1906). Maurus a szentírás legtöbb könyvét kommentálta. Bár héber és görög szavakat idéz, a két nyelvből egy szót sem értett. Ez annál feltűnőbb, mert azt mondja: »ex capitulis Hebraei cuiusdam modernis temporibus . . . non

paucis locis inserui (9. l. 3. j.). A Jeromos által említett *μεταψύχως*-t (Elia = János) helyesen fordítja ugyan: »animas in corpora alia reverti«, de ezt valahol találta (10. lap). A szentírás szerinte négyféle értelemmel bír, de az első helyen adott literális magyarázat, ott is, ahol adja, szemében az utolsó helyen áll. A fő a mystikus értelem, még a számtant is csak ennek kedvéért kell tanulni (3. és 92. lap). Önállósága nulla, csupán az egyházatyákból ad kivonatokat. Allegóriája szerint Eszter alapgondolata az, hogy a zsinagóga saját hibája folytán nem a megváltó menyasszonya többé, és helyére a pogányokból alakult egyház lép. Hasonlóan értendő a Rúth könyve (92 köv.). H. konstatálja, hogy Hrabanus kommentárjai a tudomány szempontjából nem jelentenek haladást, sőt a dekadencia jeleit mutatják (102). 800 esztendeig tartott, míg a keresztény írásmagyarázók arra a meggyőződésre jutottak, hogy a zsidó bibliamagyarázat a helyes.

*

Ugyancsak az előbbi gyűjteményben látott napvilágot (XI, 5) M. Theresia Breme monográfiája: »Ezechias und Senacherib. Exegetische Studie« (*Freib. i. B.* 1906). Az orsolyaszűz a biblia és assyriológia sokat vitatott eme kérdését úgy tárgyalja, akár csak egy theológiai professzor. A bevezetésben és 64 köv. l. az inspirációról (furfangos alakban) szabad nézetet vall. Az egész irodalom felhasználásával arra az eredményre jut, hogy a bibliai értesítés, jelesül a csoda tekintetében, megbízható. A későbbi interpolációk feltevését nem fogadhatja el. De nem követhetjük a szerzőnő 133 lapos fejtegetéseit, melyek a bibliakritika közönséges eszközeivel operálnak. A 18. lapon Is. 37, 8 helyett olvasandó 37, 38; a 43. l. Weinhold helyett Meinhold. Az eredmény 127—133. lapjain van összefoglalva.

*

Második kiadásban jelent meg a következő olcsó és hasznos könyv: »Verzeichnis der an den höheren Lehranstalten Preussens eingeführten Schulbücher. Im amtlichen Auftrage herausgegeben von *Ewald Horn* (*Leipzig-Berlin* 1906). A 20 tárgyból, melynek használatában levő tankönyveit felsorolja, e helyen az I. fejezetben felsorolt zsidó vallástani könyvek és a XI. fejezetben felsorolt héber nyelvi tankönyvek érdekelnek bennünket. A zsidó hittankönyvek száma

22 (181—202. szám; 17—19 lap); a héber nyelvtanok száma 14 (522—535; 57 köv. l.). Midőn még megjegyezzük, hogy H. azt is megmondja, hogy melyik könyv hol van használatban (saját megjegyzése szerint ez nem teljesen pontos) és hogy a héber nyelvtanok szerzői között egy zsidó sincs, adjuk a tanügyi rovatban a két listát, melyek olvasóinkat kétségtelenül érdeklik.

*

Hirsch Samson Raphael összegyűjtött irataiból az imént került ki a harmadik kötet a sajtó alól (Gesammelte Schriften III. Frankfurt a. M. 1906). Első helyen állanak »Betrachtungen zum jüdischen Kalenderjahr« a hónapok szerint felosztva (1—212). H. minden hónaphoz, pl. Ijjarhoz is talál megfelelő témát. Azután következik egy zsidó symbolika (213—447): Mila, Cicith, Tefillin, Szukka. A legterjedelmesebb a 2. és 3. A kötet többi részét (448—561) pedagógiai és egyéb iratok foglalják le. A magyar zsidó viszonyok szempontjából figyelmet érdemelnek a Hirsch által alapított külön hitközségről szóló iratok. Az utolsó darab egy purimbeszéd és egy makrobiotika. H. jeles stilista volt, a számos orthodox írók között talán az egyetlen, minden esetre a legkiválóbb.

*

Luncz M. A. héber nyelvű ez idei szentföldi kalendáriuma (Literarischer Palästina Almanach, XII. évf., Jeruzsálem 1906) az előbbieket magaslátát megtartotta. A hasznos tudnivalókon kívül, melyek ilyen kalendáriumba valók, 10 cikk foglaltatik benne. Ezekben szó van a szentföld jelenéről és múltjáról (Baldensperger után), Jaffa kikötő város haladásáról az utolsó 15 évben, az újonnan alapított »Bezalel« ipariskoláról és egyébekről. A lefolyt év eseményeit a kiadó állítja össze. A hirdetések — vagy 60 oldal — képet ad a sokféle intézményről, melyek különösen Jeruzsálemben léteznek és egyszersmind mutatják, hogy a száraz csontokba élet költözött be.

*

Az európai népek pszichológiájához tanulságos adalékot szolgáltat a következő bibliográfiai összeállítás: *Hayn Hugo*, Uebersicht der (meist in Deutschland erschienenen) *Litteratur*

über die angeblich von *Juden* verübten Ritualmorde und Hostienfrevel. Zum ersten Male zusammengestellt (*Jena* 1906). Az iratok száma 121-re rug, melyek közül csak kevés vonatkozik az ostyaölésre. Ezt a bűnt érthető okokból kenték a zsidókra, de újabb időben csak az embergyilkolás vádja hatott. A legnevezetesebb ostyagyilkolási perek a deggendorfi 1337. évben (19—30. számok) és brandenburgi (berlini) 1510. évben (6—10. számok). Mindkét esetnek számos zsidó vértanuja volt. 1579. jun. 2. 24 zsidót égettek el Frankfurt a. d. Oderben (36. sz.). Az újabbkori vérvádak közül a tizza-eszlári 11 (92—102. sz.), a xanteni (német) 6 (114—119. sz.) és a polnai (osztrák) 4 (55—58. sz.) iratot produkált. A trienti (Simon 1475), a zsidókra a legveszedelmesebb, 9 (103—111. sz.) irattal van képviselve. A bazini vérvádról nincs monográfia és Eötvös művét (A nagy per) Hayn nem ismeri. Az a tény, hogy az iratok majdnem kizárólag Németországban láttak napvilágot, a német zsidógyűlöleten kívül abból is magyarázandó, hogy a Nyugaton a könyvnyomtatás felfedezése óta zsidó alig lakott, az orosz-lengyel területen pedig a nyomtatott betű után az emberek nem igen törték magukat. Olaszországban a pápák nem igen türték az e fajta véres irodalmat.

*

Brann M., Grätz utódja a történelmi tanszéken a boroszlói szemináriumban, elődje története új kiadásának szenteli szorgalmát és tudását. Az utolsó évtizedben három kötetel készült el és legújabbán a III. kettős kötetet bocsátotta közre (Leipzig 1906). B. a szöveget kiméli, csupán vastagabb hibákat írt ki, de a jegyzetekben ráutal az újabb kutatásokra és az olvasót ily módon rávezeti a helyes nyomra. Nézetünk szerint radikálisabb eljárást kell követni. A Grätz szelleme megmaradhat akkor is, ha minden materiális hiba korigáltatik. Sőt még tovább kell menni és az újabb kutatások parancsolata mértékben új anyagot kell felvenni és a régiből itt-ott kevésbé jelentős dolgokat kihagyni. Brann mindkét irányban a kellő erő, ha erre magát elhatározza.

Ez alkalommal nem hallgathatjuk el, hogy a zsidó tudósok kötelessége volna a mai kutatás színvonalán álló új történetet kiadni. Megvannak az ilyen vállalathoz a szellemi erők és az olvasóközönség is, csupán a vállalkozó vezető tudósra

volna szükség. Erre mi Brannt felette alkalmasnak tartjuk és az eszmét figyelmébe ajánljuk. A zsidó történettudomány kövesse az általános történetírás példáját, a régebbi Oncken-féle és az újabbi Helmolt-féle gyűjtemény bevált példáit.

Visszatérve az előttünk fekvő kötetre, úgy látjuk, hogy a kiadó főképp két ismert művet fruktifikált; első sorban Schürer történetét és második sorban Buhl Palesztina földrajzát. Minden elismerés mellett ki kell mondanunk azt, hogy az irodalom nagy része nem részesült a kellő figyelemben. Ez nem is volt a kiadó célja, de éppen ez az, ami kívánatos lett volna. Kifejezzük pedig ezen kívánságunkat azért, mert remélhető, hogy B. Grätz más köteteit is újból sajtó alá fogja rendezni és alkalma lesz a jónál még jobbat nyújtani.

*

Klostermann A., kielii egyetemi tanár, az evangélikus theológiában uralkodó Graf-Wellhausen-féle hipotesissal Mózes öt könyvéről rég nincs megelégedve és saját álláspontját majdnem 20 év óta fejti ki a folyóiratokban. Ezeket az értekezéseket összegyűjtve, újjal is megtoldva két kötetben adta ki ezzel a címmel: »Der Pentateuch. Beiträge zu seinem Verständnis und seiner Entstehungsgeschichte«. Az első kötet 1893-ban és a második kötet 1907-ben látott napvilágot (Leipzig). K. Kautzsch német bibliafordítását és Kittel biblia-kiadását sem tekinti, még pedig joggal, megbízhatóknak, mert szerinte a filológiai munkát kell előbb elvégezni, mert a forráskimutatás, helyesebben a szöveg széttépése, az exegézisnek csak ártott.

A modern kritikusokkal legelső értekezésében foglalkozott, melynek sokat mondó címe: »Der Grundfehler aller bisherigen Pentateuchkritik« volt. Persze K. a régi kritika helyébe újat tett. Az előttünk fekvő vaskos kötet (583 oldal) négy szakaszra és az első kivételével minden szakasz több fejezetre oszlik. A szakaszok címei a következők: 1. A pentateuchus kronológiai rendszere. 2. A szentély és a tábor rendje. 3. A deuterón. törvénykönyv. 4. A sinai frigy könyve. Ezen általános tartalommutató után az olvasott részek alapján azt láttuk, hogy a pentateuchus csöbörből vederbe került.

*

Halevy Izsák דורות הראשונים c. munkáját, melyben a historikusok sok tévedését mutatta ki, a német orthodoxia tisztán haragból Rapoport, Frankel, Grätz és Weisz ellen nagy diadallal fogadta. A szerző ezen talán nem is várt diadaltól megittasodott és eredetileg 3 kötetre tervezett munkáját 6-ra terjeszti ki. Minthogy a történetet az utolsó korszak tárgyalásával kezdte, ezt oly módon éri el, hogy az első részből négy kötetet csinál. Evés közben jött meg az étvágya, t. i. a kutatók megevése közben. Meg kell jegyezni, hogy tanítás közben tanult, mert az első kötet közzététele idején annyira tájékozatlan volt, hogy a hagyomány forrásaiul pusztán a két talmudot tekintette. A Mekhilta, Szifra, Szifré és a többi midrás számára egyáltalában nem létezett. Derenbourg és Bacher munkáit, úgy látjuk, még most sem használja, a Schürerhez persze már elérkezett.

Általános jellemzésül most is azt kell hangsúlyozni, hogy H. nem ad összefüggő történetet, hanem bíráló megjegyzéseket az eddigi történetírók egyes állításaihoz. Olyan »haszógesz«-félét az új Rambamokhoz. A rövidség tekintetében azonban nem követi a »Rajvedet«, mert felette bőbeszédű és az ismétléseknek se szeri, se száma. Az örökös utalások a megírandó részekre époly fárasztók, a mily kellemetlenek az örökös kifakadások a »német tudósok« ellen (Rapoport és Krochmal is németek) ugyanazokkal a szavakkal, vagy legalább ugyanazokkal a gondolatokkal. H. átviszi a talmudtanulás módszerét a történeti művekre és csupa »harbe kase«-ket csinál, holott tudva van, hogy a tudomány halad és az elődök tévedéseinek legegyszerűbb korrekturája az, ha a történet a helyesebb fel fogás szerint adatik elő. Erről Halevynél szó sincsen, ő főképp a foltokat mutogatja. Ha Grätz elődeivel szemben ezt az eljárást követi, nem 12, hanem 36 kötetet írt volna.

Az összefogásra nézve Halevynél haladás észlelhető annyiban, hogy már nem fél annyira a tekintélyektől, mint előbbi köteteiben és bátran kimondja, hogy Rasi, a Rambam és mások tévedtek. A talmud adatainak kritikájában majd csak a későbbi kötetekben fog a tudomány magaslatára emelkedni. Egyelőre ezeket kor és helyre való tekintet nélkül csupa történelmi igazságoknak veszi.

Az előttünk fekvő kötetben, melynek jelzése Ic (*Frankfurt*

1906., 736 lap), H. Josephus műveivel is operál. Kétségtelen, hogy sok helyes észrevétele van, de az olvasó örömét elrontja a hosszú lére való eresztés. Ugyanaz az idézet egymást követő lapokon akár háromszor is előfordul. Sohasem mulasztja el, hogy az észrevétel végén el ne sírja magát korunk tudósai felett, akik ezt nem látták vagy rosszul látták.

A divinációkat H. sem veti meg. A 119. lapon pl. minden történelmi adat nélkül következteti, hogy Herodesnek Chanamél későbbi főpap rengeteg összegeket előlegezett, hogy Rómában a palesztinai királyságot a maga számára megvásárolja. Épúgy nincs bizonyítva az, amit a babylóniai zsidók életéről az időszámításunk előtti évszázadokban állít. Hogy a zsidó nemesség ott lakott, azt H. előtt is tudták és mondták. De hogy milyen volt a vallásos élet a törvények részleteire nézve, azt H. nem kutatta, csak úgy odamondja, hogy mindent »tartottak«. De nagy kérdés, hogy milyen volt ez a minden Babylóniában és milyen volt a szent földön? A 128. és köv. lapon H. azt is állítja, hogy az ókorban a zsidók az egész világon betartották az összes vallási parancsolatokat. (?) A bizonyítást a 4. kötetre igéri.

*

Dr. Grünhut L., kitünő munkatársunk, folyóiratokban megjelent kisebb-nagyobb dolgozatait összegyűjti és az első füzetet »Abhandlungen und Aufsätze wissenschaftlichen Inhaltes« czímmel az imént adta ki (*Jeruzsálem*, 1906). Összesen kilencz számot ölel fel, melyek közt az első »Das Verbot des Genusses von Gesäuertem« (1—72. lap) a füzet nagyobb felét tölti meg. Ez polémia Chwolson »Das letzte Passahmahl« czímű ismert művének egy főpontja ellen. Nagyobb értekezések még: »Numeri XXIV. 18—24 in den jüdischen Quellen« (geográfiai tartalmú) és »Bemerkungen zu Steinschneiders Saadia Gaon's arabische Schriften«. Szerző ezen újabb publikációja által dolgozatait könnyebben teszi hozzáférhetővé és a zsidó irodalom barátait hálára kötelezte. Kivánatos, hogy törekvése a kellő támogatásban részesüljön.

*

Toledano Jakob Mózes םדס צímű irata (*Jeruzsálem*, 1905) bibliográfiai összeállítás Rasi superkommentárjairól. Nincs kevesebb, mint 195, melyek közül több kéziratban

maradt és néhánynál a szerző neve is ismeretlen. A szerzők listája 183 nevet mutat. Mindkét szám Rasi kommentárjának páratlan népszerűsége mellett szól. Hogy ez a népszerűség a világ minden táján lakó zsidók közt létezett, mutatja az a tény, hogy a szerzők jórésze Európán kívüli országokban élt (szerzőnk is marokkói származású). Figyelemre méltó az is, hogy a superkommentárok az összes korokból származnak. Mindezekből megállapítható, hogy a Rasi igazi népkönyv volt. Ez annál csodálatosabb, mert nem önálló könyv, hanem kommentár. Szerzőnk a függelékben kiadatlan részleteket nyomtat ki Sámuel Almosnino magyarázataiból (a kézirat 1398-ban írott) és máshonnan.

*

Kliers Mózes סֵבֶר הַאֲרִי (Meg. 6 a) cím alatt (1906, hol?) összeszedett mindent, ami Tiberiásra, erre az ősidők óta nagyjelentőségű zsidó városra vonatkozik. Nem történet, de gazdag adatgyűjtemény. Az adatok kezdődnek a talmuddal és végződnek a jelenkorral. A talmud mellett a közép- és újkori héber irodalmat is felhasználja és az időrendre is tekintettel van. Sok rabbinikus tekintély életrajzához találunk ismert és ismeretlen adatokat. A könyv tíz fejezetből áll és 109 levélre terjed. A 6. fejezet a német község megalakulásával (1777) és bajaival foglalkozik.

*

Schlesinger Ábrahám Kóhen Jeruzsálemben 1905-ben kinyomatta *סֵבֶר עַן* című iratának második részét. Az első részt nem láttuk és az előttünk fekvő füzetből nem tűnik ki, hogy amaz mikor jelent meg, noha szorosán hozzákapcsolódik, minthogy a 132. ponttal kezdődik. Schlesinger a szemre vonatkozó adatokat gyűjti össze bölcseink irataiból, összesen 233 pontban. A talmudon kívül itt-ott a midrasokat is használja és természetesen maga is »mond« valamit. Mesék sem hiányoznak kabbalista és egyéb könyvekből. De minden a szemmel áll összefüggésben. Természetesen a látást kifejező synonymákat is magyarázza a halákhikus iratok alapján. Mint adatgyűjtemény kezelhetőbb lett volna, ha a sokféle toldás-foldás elmarad. Minthogy a Keleten sok szembetegség grasszál, Schlesinger irata gyakorlati értékű is.

*

Reinach Salamon, francia akadémikus, »Cultes, Mythes et Religions« cím alatt kisebb, többnyire már megjelent dolgozatokat adott ki, melyek közül több bennünket is érdekel (*Páris*, 1905 I. kötet). Ezek a következők: I. Néhány észrevétel a tabu-ról (1—8). II. A totemismus általános jelenségei (9—29). V. Az állatok szelidítése (86—96). Első helyen a Genézis felfogásáról beszél. VI. Az áldozás elmélete (96—104). A bibliáról a 101. lapon szól. VIII. A házasság eredetéről (111—124). A gonosz szemtől való félelem 117. IX. A folklóre története (122—124). X. A művészet és a magia (125—131). XIII. Az incestus megtiltása és a szeméremérzet (157—172). XIV. A rituális flagelláció (173—183). A középkori flagellansok (182—183). XXVII. A halottakért való ima eredete (316—331). Az ótestamentom nem ismeri 320. Rabbi Akiba, a II. Makkab. könyve (321—323). Az egyiptomi zsidók az egyiptomiaktól átvették 327. A XXVIII. cikkben a Purimról és egyébekről van szó. XXIX. A számárkultusz (342—346). XXX. Sátán és pompái (347—362). XXXIII. A theológia fejlődése (410—414). XXXIV. Samuel Zarza (415—425). Az anyagot az öngyilkossá lett Fuchs S. szolgáltatatta. Ez az egyetlen tisztán zsidó irodalmi cikk, de a többiből is sok vág ebbe a körbe.

*

Deutsch Ernő, fővárosi ismert orvos, »A körülmetélésről« (*Budapest* 1906. Kül. lenyomat az »Orvosi Hetilap« 1906. évfolyamából) cz. iratában a nagyjelentőségű problémát minden oldalról igyekszik megvilágítani. Először dióhéjban adja a circumcisio történetét a zsidóknál és a többi népeknél, valamint az evvel összefüggő feltűnőbb szokásokat, kiterjeszkedvén az egyiptomiaknál divatozott infibulációra is. Áttér ezután a higienikus szempontokra, melyek már az ókorban is szóba kerültek és részletesen leírja a jelenkorban divó circumcisio műtétet, egyuttal a használatba jövő eszközök képét is közölve. Foglalkozik ezután a körülmetélés ellen felhozott tényekkel és a mohel kiképzésével. Végül röviden adja az orvosi szempontból kifogástalan »mila« leírását és értekezése eredményét a következő szavakba foglalja:

»Az ily módon módosított műtétet nyugodt lélekkel vitethetjük keresztül. Ezek szem előtt tartása mellett teljesen szükség-

telen, sőt szerény nézetem szerint elítélendő, ha orvosok ez ösrégi s határozottan hygienikus s prophylactikus értékű műtevéssel szemben állást foglalnak.«

Deutsch Ernő dr. értekezése aktuális szempontjainál fogva az óriási irodalomban, mely a miláról létezik, teljes figyelmet érdemel és végső konkluziójánál fogva alkalmas arra, hogy a felekezetünk körében manapság már nem ritkán felhangzó aggodalmaskodást eloszlassa.

*

A kis traktátusok között levő »Kalla« mellett van még egy מסכת כלה רבתי, melyet először Koronel Náthán adott ki a חמשה קונטרסים-ben. Ezt a traktátust kommentálta Ábrahám bar Náthán Lunel-ből, a Hamanhig sokat idézett mű szerzője, melyet az imént nyomtatott ki Toledano Baruch. Tiberiásban élő marokkói tudós, ezen címmel: פירוש מסכת כלה רבתי (*Tiberiás* 1906). Toledano a forráskimutatáson és egyéb jegyzeteken kívül kiadását biográfiai bevezetéssel látta el, melyben egészen tudományosan jár el. Tudja, hogy Zunz, Cassel és mások írtak már hőséről, de hát nem ért németül. Mindamellet jól dolgozott. Különösen érdekes annak a kimutatása, hogy a kinyomott המנהיג nagyon hiányos és hogy ez mindjárt Ábrahám b. N. halála után különféle recenzióban volt forgalomban. Ez különben a halákhikus művek, főkép kézikönyvek rendes sorsa. A Hamanhig már szerzője által hosszú és rövid alakban hozott forgalomba. Ábrahám első műve a vágásra vonatkozó מחוץ הכרך szintén praktikus irat volt. Ezen kívül tőle ered még a zsinagógai tóratekercs készítésére vonatkozó szabályok összeállítása השובות ארבעה cz. alatt, melyet Wertheimer adott ki.

*

Világraszóló felfedezéssel lepte meg az irodalom barátait *Sinowitz Mihály*, igazi nevén *Clecner D.* Zürichben. A felfedezés az, hogy *Chasdui (!) Crescas* (az ismert zsidó vallásbölcész) írta Dante, aquinói Tamás, Boccaccio, Albertus Magnus s mások műveit. Az új Kolumbus a Divina comoedia fordításából indult ki. Észrevette, hogy a nagy alkotás csak zsidótól eredhet és ezt megírta »Schlüssel zu Dantes (!) Alighieris Schriften« cz. könyvében. A Dante-kutatók nem akarván beadni derekukat, C. újabb két füzetel boldogította őket, de csakhamar meggyőződött, hogy a »Danteforscher«-ek igazában csak »Dante-

pfuscher«-ek és végső csapást mér rájuk az imént (1906 november) közzétett következő füzetrel: »Appell an die Zeitungen, von Michael Sinowitz« (Zürich). Ebben a félreismert zseni ad oculos demonstrálja thesisét. 1. A 7. ének 1. verse így kezdődik: »Pape Satan, Pape Satan, Aleppo«. A pape héberül »itt«, »75-ször található az Ó-Testamentomban, csak-hogy különbözőképen ejtik, még pedig Po, Pa, Pe és Ph«. Aleppo 60-szor fordul elő és jelentése: előjáró, fejedelem. A német zsidók ugyan »Alif«-nek ejtik, de a jelentést ez nem alterálja. A második bizonyíték már nem ily egyszerű. Kabballista betükiszedés és összefűzés által a 9. énekből a következő mondatot kapjuk: NO esif IO si O IO alto si no te alto non IO Tien. És mi ennek az értelme? »Das Wort Esif (!) heisst nach dem Talmud (!): Nicht Jude also Christ. Demnach ergibt der angeführte Satz folgendes: Ich bin nicht ein Christ, sondern ein Höherer; ich bin nicht der Deinige. Wie aber konnte Dante als Christ so etwas schreiben?!« Teljes diadal. Ennyit kóstolónak a szerző szellemében, ki szintén csak mutatóványokkal szolgál kommentárjából, melyben a Dante és Machbereth közös szerzőségét is megdönthetetlenül bizonyítja. »Die Länge und Weitschweifigkeit (!) des Kommentars hindert mich schon hier an Hand desselben vorzugehen«.

Az »Alif« (= Alluf) és az Esif (= Esav) és a többi héber szavak és mondatok átírásából megállapíthatjuk, hogy a félreismert lángész lengyel hittestvér.

*

Azon népszerű iratok között, melyek a babyloni és az izraelita kultúra közötti összefüggést tárgyalják, az ügyesebbek közül való Langdon St. »Lectures on Babylonia and Palestine« (Paris, 1906). L. hét felolvasásban mutatja fel a két kultúra rokonságát, melyek közül a legérdekesebbek a harmadik és negyedik. Ezekben a két ország társadalmi élete van ismertetve: házasság, kereskedelem stb. Természetesen a héber irodalom és az izraelita vallásról is bőven van szó és szerzőnél ezek a fődolgozók. De azt hisszük, hogy a művelt közönség inkább a reáliák iránt érdeklődik, már csak azért is, mert ez az ismeretkör az, hol elfogulatlanságot remélhet. Szerző azon nézetten van, hogy a babyloni nemzet ereje családi életében és bölcs gazdasági berendezésében rejlett.

Az assyriologia segédkezni fog a modern szociális kérdés megoldásában (76. lap). Merész gondolat. A függelék érdekes okmányokból áll, melyek átírásban közöltetnek és magyarázattal vannak ellátva.

*

A »Dávid - pajzs« kérdését, melyről folyóiratunkban (XVII. 310—22.) Vajda Béla kiváló cikket tett közzé, már sokat tárgyalták, utoljára e sorok írója a Jewish Encyclopediában »Magen Dawid« cikk alatt (VIII. 251—252). A legrégibb adat, melyet kikutathattunk, a XI. századból származik. Újabb időben azonban napfényre került egy pecsét, melyen két sorban a tulajdonos neve áll: $\text{מגן דָּוִד בֶּן יִשְׂרָאֵל}$ és a második sor végén egy valóságos hatszögű csillag, vagyis a *Mágén Dávid*. A pecsétnyomó talán a VII. századból (idősz. előtt) származik és most Torrey birtokában van (Bővebbet Lidzbarski, Ephemeris für semitische Epigraphik, II., 145). Több óhéber pecsét és súly került napfényre, melyekről az idézett helyen is szó van.

*

A berlini »Lehranstalt« idei Értesítőjében *dr. Yahuda A. S.* közzétette a nevezett intézeten tartott beköszöntő felolvasását: »Die biblische Exegese in ihren Beziehungen zur semitischen Philologie.« Ebben első sorban helyesen utasítja el a mai szövegkritikát, mit »Az óhéber könyv« bevezetésében magunk is megtettünk. A LXX értékét szintén a kellő értékre szállítja le. Abban is igaza van, hogy az arab élő dialektusok még nincsenek kellően hasznosítva a biblia szótára szempontjából és állást foglal a panbabylonismus ellen. A Kelet jelenlegi népéletéből is sok bibliai hely világítható meg. Itt hivatkozhatott volna Luncz »Jeruzsálem« cz. folyóiratára, melynek minden évfolyama külön közleményt szentel az idevágó észrevételekre. E tekintetben a talmud és midras szintén kiaknázatlan kincsesbánya még és felemlítendő lett volna.

IZRAEL.

(Morris Rosenfeld.)

Válaszúton állva csöndbe elmerengek,
 Ösvény vezet jobbra, a másik meg balra,
 Hangot hallok fentről: »Készülj a nagy útra!«
 »Parancsod szent, — Isten! Óh de merre menjek?!«

Nem tudom, hogy melyik ösvény vezet arra:
 Ahol hajnal hasad majd az én napomnak,
 Ahol szeretetben hívek találkoznak, —
 Nem tudom, hogy melyik ösvény vezet arra.

Úgy dobog a szívem. Elfog borús kétség:
 Hiszen az útamát roskadozva járom!
 Alig vánszorog már fáradt, vándor lábom,
 S mind a két ösvényen oly nagy a sötétség,

Ujra hallom: »Kelj föl!« Föleszméltem végre,
 »Czélhoz vezet utam? bolyongok-e folyton?
 Óh Atyám! te széjjel oszlatod a gondom.
 Én árva lelkemnek te vagy menedéke!

Tengerek árjain vezettél te engem,
 Sívár pusztaságban útam egyengetted.
 Fiadat útfélen halni nem engedted.
 Irgalmadba veszed az én árva lelkem.

És így Uram! Isten! reményeim nagyok!
 Régi vándorbotját szolgál megragadja,
 És ha bár az útját tövis is takarja, —
 Én Uram! Istenem! a kezedben vagyok!«

Budapest.

DR. KISS ARNOLD.

NYOMOR ÉS KÖLTÉSZET.

(Morris Rosenfeld.)

Hej! hó! ki az, ki ajtómat feszíti?
 És erőszakkal akar reám törni?
 Ki az, ki nyugtom háborítja folyton?
 Fejem sokáig nem kell rajta törni.
 A nyomoruság az; a rút boszorkány!
 Nos, vidd el innen rögtön undok tested!
 Mit is keressz itt? Isten átká sujtson!
 A poklok mélyén ott van a te helyed!

Elég soká kinoztál te már engem,
 Testem gyötörted, álmaim raboltad, —
 Erőm elvetted, daczom porba verted,
 A kenyérért a szívem kizsaroltad.
 Nincs többé néked nálam mit keresned!
 Te mocskos banya! keshedt, vén csoroszlya!
 Hol társid égnék: szállj az alvilágba!
 Nincs többé vágyam görcsös koldusbotra!

»Én kedvesem te! nyisd meg ajtód zárát!
 Terajtud kívül nincsen más barátom.
 Didergek itt künn, fagyos már az éjjel.
 A te szerelmed tárt karokkal várom.
 Tiéd vagyok én régi hűségemmel!
 Ki sem mondhatom: téged hogy szeretlek!
 És amióta távol estem tőled;
 Zsidó házakban sehol nem szeretnek!«

»Távozz el tőlem, hazugságnak anyja!
 Ki kedvet találsz a sötét halálban!
 Távozz el tőlem, nemcsak engem ismersz!
 Ismernek téged száz síró családban.
 Távozz el úgy, hogy sohse lássam arczod,
 Hisz nélküled is elég sokan sírnak, —
 Tudom terólad: sokkal kaczerkodsz te!
 És otthon vagy, hol zsidó verset írnak!«

»Ismernek sokan. Minek is tagadjam?!
 De csak te vagy a legédesb szerelmem.
 Göndör hajadra, fájdalmadra vágyom,
 Véres sebedre tengermély szívedben.
 Könnyeidet iszom gyönyörvetes hévvel,
 Sójajiddal idóm boldogságban töltöm,
 Szeretem versed, rémes látományid, —
 Szeretlek téged én halovány költőm!«

»Óh sátánfajzat; asszonyok salakja!
 Már én többé nem írok verseket.
 Nem rímelek már. Halljad, amit mondok:
 Most czukrot árulok, s dohánylevelet.
 Ez félig édes, félig meg kesernyés, —
 S ha nem is vagyok ügyes boltoseMBER:
 Nincs senki, aki rólam rosszat mondhat,
 Fizetek mindig pontosan és rendben.«

»S ha most nem írsz, majd írni fogsz barátom!
 Az én kedvesem soká boltos nem lesz.

Óh ismerem jól az ilyen meséket,
 Még éhezni fogsz, és majd újra költesz.
 Sokáig nem tart: sírni fogsz előttem,
 Hogy olyan durva voltál mai nap énhozzám . . .
 Ne légy bolond hát! ereszsz be hát gyorsan!
 Ma vagy holnap: hisz úgylis vársz reám!«

»Kotródj előlem! undok, vén szipirtyó!
 Lásd: van nekem sok dúsgazdag barátom.
 Majd ők fognak énrólam gondoskodni,
 A koldusbot nem lesz többé az átkom.
 Nem kell kínlódnom, nem kell már zokognom,
 Nem ujjonghat sok gonosz ellenségem:
 Kik síromat oly szívesen megásnák,
 Mivel oly szépen, búsan énekeltem.«

»Óh ne fecsegy a gazdag barátokról!
 Bizony mondom: a barátság szétfoszlik, —
 Ők csakhamar majd elfelednek téged!
 A hizelgésük mint a köd eloszlik.
 Most játékszerük vagy még szép pajtásom!
 De oly hamar a lelked újra fázik, —
 És széjjel leszen zúzva sok reményed, —
 S együtt maradunk ketten mindhalálig!«

Budapest.

DR. KISS ARNOLD.

JOB.

Ki sírni tud még, s van könny szemében
 Óh, nem azé a sebek legfájóbbja,
 Ki emlékein sóhajokkal csügghet;
 Nem ő az élet bibliai Jóbja.

Olyan talán mint temetőkert fája,
 Mely leveleit pergeti a fűbe.
 S ha ágaival lehajol a földre:
 Még látja őket maga köré gyűlve.

De kinek könnye kiapadt már végkép,
 Kinek szívében kővé vált a bánat,
 Akit reménye úgy hagyott el árván,
 Hogy az már többé soha föl nem támad:

Olyan, mikép pataknak jegenyéje,
 Mely őszi lombját vízárba hullatja,
 S a sodró hab lehervadt ékességét
 Sebes irammal végtelenbe hajtja . . .

Budapest.

DR. KISS ARNOLD.

UTAS ÉS VEZETŐ A TITUS-ÍV ELŐTT RÓMÁBAN.

(Frankl L. A.)

»Világverő Czézárok
 Ősvárosában járok —
 S regét mutatsz nekem:
 Márványpaloták bája,
 Vatikán száz csodája
 Vakítja két szemem.«

Hol rom a pogány oltár,
 S ma zeng keresztény zsoltár:
 Láttam sok templomot —
 »Nos, most a forum díszét,
 Titus diadalívét
 Mutassad meg legott!«

»Uram! csak ezt ne kérjed;
 Ez íven át nem léphet
 Népeből senki sem.
 Óh, lásd — kövébe vésve
 A zsarnok szekerébe
 Befogva nemzetem.

Rajt' lámpánk s frigyszekrényünk,
 Amelyet elvett tőlünk
 Titus kegyetlenül;
 Óh, valahányszor látjuk,
 Reánk borul a gyászunk
 Sötét kietlenül.

Vezetlek uram, téged —
 De erre rá nem léphet
 Fia Izraelnek —
 Át egyedül menj rajta,
 S ha átérsz túloldalra —
 Ott újra majd vezetlek.«

»Te jó, te hű vezérem!
 Ne félj, nem hagylak én el —
 Közös a mi gyászunk —
 E kaput más hadd járja,
 Am mi ne lépünk rája —
 Csak a szélén járjunk!«

Szemét kerekre tárva,
 Úgy nézett reám várva,
 Szívében gyanu él;
 Arczát kezébe rejtve,
 Aggódva úgy rebegte:
 Halkan: »Smá Jiszroél!«

S mindkettőnk szeme égett,
 Hogy folytatám igéjét:
 »Adonáj echod!«
 S a Titus-kapu mellett
 Elkerültük a helyet —
 Mi csöndes vándorok.

Budapest.

DR. KISS ARNOLD.

A HEGYI MENYASSZONY.

(Morris Rosenfeld.)

Ősi vár áll rombadólten
 Fönn a hegyek csúcsán:
 Régi bedölt kőszénbánya
 Terül el ott pusztán.

Nem messze a romhalomtól
 Vadvirággal fődve:
 Van egy kunyhó elhagyottan,
 Buja fű körötte.

Oda tér be megpihenni
 Öreg bányász éjjel,
 Csöndes könnyek folynak ottan,
 Sóhaj száll a légben.

Vér patakzott egykoron a
 Bánya üregébe,
 Lenn fekszik az öreg bányász,
 S lánya vőlegénye.

Tündérbájos, halvány lánya —
 — Van-e szörnyőbb átok?! —
 Jár a néma hegyek között,
 Hol a holló károg.

Örület van a szemében,
 Vigasz nélkül kószál,
 Akkor tud csak megpihenni,
 Mikor a nap elszáll.

S ha elalszik, megszólal a
 Hegedűnek hangja:
 Fölnyitják bús sírhalmukat
 Vőlegénye s apja.

Mind a sírhalmok fölnyilnak,
 Dalolnak a holtak, —
 És a csöndes síri lakók
 Nászdalokba fognak.

Síri némán a lányhoz lép
 Halott vőlegénye,
 Karjaiba zárja forrón,
 Vére hull szívére.

Öreg apjuk elébük áll,
 Csupa vér ruhája;
 Sír — s megáldja gyermekeit,
 S elvész a homályba.

Elhallgat a hegedűszó,
 És mind a harangok,
 Csak az ifjú pár marad még, —
 Elhalnak a hangok.

Ők maradnak, tánczot lejtnek,
 Tánczuk meg se szünik —
 Míg egy titkos intésre a
 Vőlegény eltűnik.

Fölsikolt a menyasszony most:
 »Gyilkosok ti ott fenn!«
 És eltűnik vad kaczajjal
 A hegyek mélyében.

JIRMIJA LEVELE.

— A babyloni száműzöttekhez. —

Enyhült a rabság, lehullt hát a békó,
 Bilincs nem vérzi immár kezetek' —
 Repes a szívem ujjongó örömben,
 Ujjong a lelkem együtt veletek.
 Lohadni kezd hát gyűlölet viharja
 És csendesül a véres, vad harag,
 Reátok ragyog irgalomnak napja,
 S halálos árnyak már nem bántanak . . .

Ujjong a lelkem mámoros örömben,
 De belé nyilall titkos fájdalom.
 Ott házak nőnek, felvirulnak kertek
 És itten gyászol egy bús, árva rom . . .
 Ki kéjjel gyötrött, kebelére hív im'
 S mosolylyal csábít, bár szive hideg . . .
 És ti utána mentek ittasultan
 És Siont hűtlen' elfelejtitek! . . .

Zokogva sír a Város éjjelente,
 Vigasztalást sebére nem talál,
 Siratja gyermekit könnyes panaszszal,
 És fájó lelke messze, messze száll . . .
 Siratja gyermekit, kiket hizelgő,
 Idegen asszony ölébe fogad . . .
 Forró karokkal várva vár reátok,
 S ti felednétek bús anyátokat?! . . .

Ültessetek fát, szedjétek gyümölcsét,
 Építsetek melegvő házakat,
 S imátok esdjen áldást az új honra,
 Kinek üdvéből üdvötök fakad . . .
 De béke karján el ne feledjétek,
 Kiért milliók hullattak annyi vért . . .
 . . . Rámában hallik jajdulás, kesergés,
 Rachel könyörög gyermekeiért . . .

Nyöszörg a Karmel, szomorkodik Sáron,
 Borítják rothadt hősi tetemek,
 S óhajtság kél Libánon néma bérczén
 És minden czédруса reszket, remeg . . .
 S fönt sír az Úr bús felhőrejtekében,
 Könnye a hullatelt Jordánba hull . . .
 Bűnünk miatt! . . . De, óh, ha felednétek,
 S anyátok jajja is átokba ful! . . .

Vegyétek le a fűzokről a lantot,
 S daloljatok vigasztalást neki,
 Ujuló fényről, nagy feltámadásról,
 S jövőről, mely a multat elfedi...
 Mint oltártűz lobogjon kebletekben
 Reményt fakasztó szent emlékezet!
 Sóvárgva szálljon lelketek a romra,
 Mit felépítnek majd serény kezek...

Az Úr kegyelme visszatér Sionba,
 Vigadni fognak még a szent hegyen!
 Készüljete! Már bűg a hívó kürtszó!
 Készüljete, hogy késő ne legyen!...
 Ma még kegyelnek ottan Babylonban,
 De holnap tán már pallos fenyeget!...
 Örökké híven csak Sion szerethet,
 Örökké híven csak *anya* szeret!...

Budapest.

PATAI JÓZSEF.

MÁTYÁS ÉS ÁBRAHÁM.

— Chanuka-játék. —

I. JELENET.

(Szin: A falusi bíró udvara.)

Mátyás király: álruhában mint napszámos. *Slajme*: szegény zsidó fiú.
 Később a bíró.

Mátyás: No, megdolgoztunk! De mi lesz a bérünk?

Slajme: Látszik, hogy kigyelmed idegen itten a faluban. Ennek már ez a sorja. Aki szegény embert talál a faluban, azt mind behajtják robotra a bíró udvarára. Fizetség a korbácsütés. Épen, hogy enni adnak. Kigyelmed jól befölöstökömözött a paprikás szalonnából. De én még ma egy harapást sem ettem. Nekem meg van tiltva a disznóhús. Még a kenyeret sem tudtam megenni, mert rája tették a szalonnát. Ez már így megy egy hét óta.

Mátyás: Már mindjárt be is esteledik. Hajnalban fogtunk hozzá, most már csak mehetnénk. Hát nem jön az a bíró, hogy kifizessék a napszámot?

Slajme: Ne fesse az ördögöt a falra, mert ha itt lesz, akkor el sem mehetünk. Már pedig nekem haza kell most rögvest mennem!

Mátyás : Hát tudod mit ; én veled megyek, valami szálást csak adtok nekem ? Megfizetek érte.

Slajme : Hát egy szalmazsák csak akad. Aki egész nap dolgozott, annak a pusztá szalmán is édes a pihenés. Hanem még ez se tart sokáig.

Mátyás : Mi, a szalma ?

Slajme : Nem, a nyugalma, amire a szegény zsidó lehajthatja a fejét. Most ki van adva a parancs, hogy szombaton is dolgoznunk kell. Már pedig nincs az a hatalom, akinek én a parancsára megszegném, még ha maga a király jönne is ide !

Mátyás : Ejha, de bátor legény vagy ; nem félsz a királytól ?

Slajme : Hallom, hogy nagyon igazságos ember. De mit ér az, ha Budán van. Buda pedig messze van innen. Itt a bíró parancsol. No meg az az én istenem, a királyok királya, a világ ura, aki egyedül tesz igazságot és aki megbünteti a gonoszokat és megjutalmazza a benne bízókat.

Mátyás : Mondhatom, zsidó, szépen beszélsz. Honnan tanultad ezt ?

Slajme : Ez a mi mindennapi imánk. Ez a mi vigasztalásunk, hogy megszabadít bennünket a száműzetésből és visszavezet bennünket jogban és igazságban Dávid király székvárosába.

Mátyás : Hát te elkiváncozol innét ? Hát neked nem kedves ez a föld, nem kedves az a szép magyar nyelv, ezek a halmok, ezek a dombok, amelyen a világ legjobb bora terem ?

Slajme : Látszik, te is jobb módban voltál valamikor. Mert paraszti sorban így nem nagyon beszélnek az emberek. A paraszt, ha búbanatja vagy öröme van, elkáromkodja magát, nótára gyújt. Vígra, vagy szomorúra, mint a milyen a kedve.

Most is hallottam egyet, ami nagyon megtetszett :

Azt beszéli a koma,
Hej, hej, a koma.
Nem vezett el még Buda,
Hej, hej, még Buda.
Lesz még egyszer igazság
Az ám brácsás —
Eljön közénk, hej, huj
Eljön Mátyás.

Mátyás : Ezt éneklik ?

Slajme : Igen, de a bíró eltöltötte, mert azt mondja, hogy lázítja a népet. Higyje meg kigyelmed, nemcsak én vágyódom el innét, hanem az a sok nincstelen jobbágy ember is, aki csak akkor jó, mikor katona kell, meg amikor a lánya szép.

Mátyás : De most menjünk, mert mindjárt este lesz. Ép itt jön a bíró, várj, majd elkérem a bérünket.

Slajme : No akkor jótól kéred.

Bíró : Hát azt a fűzfán füttyülő naplopó' mindenteket, már abba hagyátok a munkát? No majd fogtok ti még másképp is tánczolni, ha a hajdúval előhozatom a derest. (*Mátyáshoz*) : Te csavargó, te, hát te se dolgozol? Hé hajdúk!

Mátyás : A hajdúkat hiába hívja kigyelmed, mert azok elmentek már a fonóba tánczmulatságra, meg a korcsmába, hanem engem ne szidjon, adja ki a béremet és ennek a zsidófiúnak a bérét, meg aztán mondja : ad-e éjjeli szállást, mert csak ebben a harapós időben nem hálhatok künn?

Bíró : Hehe, még dunyhás ágyat vettetek neked, tán patyolat gyolcsból legyen a vánkosa. Hát akkor a király min alszik? Az ilyen gézengúz csavargót meg, amilyen te vagy, áristomba záratom, nehogy a mi felséges urunk, királyunk, aki erre fog utazni, lássa, hogy mennyi koldus van a vidéken. A pénzed meg ihol, nesze. (Felemeli a botját és ráüt Mátyásra. *Slajme* félreugrik, nagyot ordít, mintha őt ütötték volna. A bíró utána szaladna, de elbukik, Mátyás pedig kikapja kezéből a botot és addig üti-veri a bírót, míg az mozdulatlanul fekszik a félreeső udvari részen.)

Slajme : Jaj, jaj, mit csinált kigyelmed. Holnap felakasztanak bennünket. Karóba húznak, nyárson megsütnek. Lófarkhoz kötnek és kerékbe törnek. Jaj, jaj, szegény apám, szegény anyám! Édes szerelmetes jó anyám! Hogy ezt kellett megélnem!

Mátyás (erélyes hangon) : Most ne abajgass, *Slajme*, hanem gyerünk! Ne félj semmit. Nem lesz semmi baja a bírónak, csak a nagy ijedtség verte le a lábáról a gyáva, embernyúzó hóhért. Most valamit mondok neked, de ne fecsegd ki. Én a király embere vagyok, akit maga előtt küld ki, mikor útra kél. Itt a zsebemben a védelem levele. És most menjünk hozzátok.

II. JELENET.

(Ábrahám zsidó putrija.)

Ábrahám : Csak hogy már itt vagy Slajme. Látom, hoztál magaddal valakit. Ha jó ember vagy, akkor Ábrahám, Izsák és Jákob Istene vezérelt ide és légy üdvöz vityillómban.

Slajme : Együtt dolgoztunk édes apám a bírónál, aki ezt a szegény embert is robotba fogta. Ugy-e, adsz neki szállást?

Ábrahám : Ha nem veted meg a szegény zsidó házát, úgy szivesen. Csak arra kérlek, ne neved ki, ha hallod, hogy morzsoló ima kél ajkamon, ha látod, hogy Ábrahám zsidó szolgálja Adonájt, Urát és Istenét.

Mátyás : Ugyan Ábrahám, mivel szolgálod te az Urad Istened, mivel kedveskedel neki, hisz nincs betevő falatod, alig van gúnyád, szalmán hálsz és nyomorúságban tengődöl?

Ábrahám : A multakra való emlékezéssel. Óseim nem voltak mindig ilyen szegények. Dús kincsekkel megrakottan tértünk ide hontalan vándorlásainkban; de kincseinket elrabolták a felvidék rabló várurai. Összes kincseimet kellett odaadnom, hogy a magam és családom életét a kőpadtól megmentsem. És ezért is hálát adok neked Adonáj, élet és halál Ura. Egyet azonban nem tudtak tőlem elrabolni és ez a szívem kincse, a vallásom.

Slajme : Édes apám, éhes vagyok — nagyon éhes.

Ábrahám : Mikor Jeruzsálemet ostromolták, akkor gyermekek éheztek. Mikor a vad ellenség megtámadta a szent várost és lerombolta, akkor patakokban folyt a vér. Örülj Slajme, hogy lesz egy falat kenyér, amelylyel éhséged csillapíthatod, hanem előbb jer, végezd el az esteli imádkozást és azután gyujtsuk meg a gyertyácskákat.

Slajme : Hatalmas Isten. Jehova, Ábrahám és Izsák Istene, te csodatevő Isten, ma van az isteni csodák évfordulója. Apám, nem, nem vagyok éhes, csak félek, csak reszketek. Ez a mai nap olyan különös : ez vagy a romlás, vagy a megváltás ünnepe. Apám, látod ott a bíró háza fölött, milyen bíborosan megy le a nap.

Ábrahám : Nem értem, mit beszélsz. Tán lázad van, meghültél. Imádkozz és aztán meséld el, mi történt veled — ha majd meggyújtottuk a gyertyákat.

(Slajme imába merül. Mátyás Ábrahámnak kezet nyújt.)

Mátyás : Jó öreg, de nekem csak adhatsz valami ennivalót? Megfizetem.

Ábrahám : Nem, nem kell ma a pénzed. Egy kis kenyeret kaphatsz, volt egy petákom, de azt a mézeskalácsosnak vittem, így is nagynehezen tudtam tőle kapni a gyertyákat, mert olajra nem telt. Nem zsidónak készült, hanem karácsonyra, a ti karácsonyotokra, amely mindenkire öröm, csak a zsidónak kín, mert akkor a megváltó szeretet nevében verik be a betlehemesek ablakainkat.

(*Szajme* elkészült az imájával. Előjön Sára, Ábrahám felesége és Noémi, a leánya, Dávid fiacskája, oda állnak az ablakhoz. Az öreg meggyújtja a gyertyákat és ajakán felzendül a Mooz czur jesuoszi. A gyermekek szomoru hangon utána éneklik.)
Dávidka : (oda szól anyjának) Éhes vagyok.

Sára : Csitt! A petákért gyertyákat vettünk.

Dávidka : Hát a gyertyát meg fogjuk enni?

Sára : Nem. Hanem meggyújtjuk a jó Isten dicsőségére, aki csodákat mívelt és lesz kenyerünk, kalácsunk, az üres asztalon sütemény lesz és pörgettyűvel játszunk.

Dávidka : Úgy-e, a jó Isten nagyobb úr, mint a király?

Ábrahám : A jó Isten a királyok királya, aki a királyok útjait vezérli, aki népeket hív létre és népeket küld pusztulásba, hogy az ő akaratjával teljék be a föld és az ő igazságával az emberek szive. És lesz egy nap, amelyen az Isten egy lesz és a neve is egy lesz.

Mátyás (halkan) : Otthon vagyok királyi várlakomban. Tudósaim fejtegetik az írást, pátereim magyarázzák Megváltóm tanításait. Istenem, ezek a zsidók a fekete hadsereged, a rettenetlen szenvedők, akik tanodat hirdetik széles e világon.

Ábrahám : Mit beszélsz, idegen?

Mátyás : Csak veled dicsértem az Urat.

Ábrahám : Úgy ülj le velünk, mossad meg kezedet és mond el velünk az áldást :

— Dicsértessél mi Urunk Istenünk, a világ királya, ki megszenteltél bennünket parancsaiddal és megparancsoltad nekünk a kezek mosását.

Azután törjük meg a véres verejtékkal, jobbágyi könnyel öntözött kenyeret és ládd, — Ábrahám így szolgálja az Urat nyomoruságában, — mondjuk el az áldást :

»Dicsértessél mi Urunk Istenünk, világ királya, aki a föld rögéből kenyeret teremtesz.«

Mátyás : Vityilló is lehet királyi várlak. Most igazán nem tudom Istenem, ki a király : én-e, vagy a te szolgád, Ábrahám ?

Ábrahám (amint az asztalnál ülnek) : Gyanus beszéd kél ajkadon, idegen. Mondd meg ki vagy és merre van hazád ?

Slájme : Apám, ne kérdezd, hogy ki ő, olyan különös ez az este. Éhes vagyok, fáradt vagyok és még sem az éhség bánt, még sem a fáradtság gyötör. Az Úr csodáira éhes a lelkem és lelki gyarlóságomtól fáradt a testem.

(Künn lárma, kiabálás hallatszik : Itt van a gyilkos, itt van a rabló, itt a gézengúz, aki a mi jó áldott bírónkat elverte. Hajdúk, emberek, élükön a bíróval, aki sántít és akinek az arcza, karja be van kötözve.)

Bíró : Hát itt vagytok együtt, ti Istentől elrugaszkodott népek. Ti elvetemedett emberek, gazemberekkel czimboráló, Megváltót tagadó haramiák ! Hajdúk ! Ezt a gyilkost, kötözzétek meg, Slajmet húzzátok deresre, a többire pedig gyújtsátok rá a házat. Majd azt fogjuk mondani, hogy az ünnepi gyertyájuktól gyulladt fel. Hadd legyen egy putri zsidóval kevesebb. Úgy sem akarnak még szombaton se dolgozni.

Ábrahám : Az őseim még többet szenvedtek. Te akaratod ez, uram, áldassék a te szent neved mindörökké ámen.

Mátyás (felegyenesedik és hangosan utána mondja) : Mindörökké ámen !

Mátyás (a feléje közeledő hajdukhöz) : Takarodjatok ! Térdre mind ! (Felső gúnyáját leveti. Alatta királyi palást van gyémántos csattal). Aki előtt álltok, az a ti uratok, parancsolótok, Mátyás király !

(Trombitaharsogás hallszik. Mátyás hoppmestere érkezik a faluba katonáival. Mátyás ezüst sípot vesz elő és sipol. A hoppmester lovának dobogása hallszik, aki megjelenik Mátyás testőreivel a putri előtt, ahová mind kiléptek. Künn csillagos az ég.)

Hoppmester : Felséges uram és királyom. Hívásodra megjelentünk, parancsolj alázatos szolgáliddal és vitéz huszáraiddal.

Mátyás : Vigyétek foglyul a bírót. Törvényt nem itt látunk fölötte, hanem az ország-világ színe előtt, Budavárában. Ti pedig üssetek tábort és szakácsom vegye magához Sára asszonyt. Főzzetek, süssetek, úgy mint ő nektek parancsolja, mert ma zsidó lakoma leszen és azt akarom, hogy Ábrahám szolgám egész családjával asztalomnál vendégeskedjék. Egy futár pedig hívja el

a legöregebb parasztot, hogy meghallgassuk, mi panasz van még a bíró ellen.

Abrahám : Felséges úr, földi királyom,
Jóságodért az égi urat áldom.
Mert ez az est a csodák ünnepe,
Melyeket Isten vélünk művele !

Mátyás : Beszélj hát el, mi ünneptek vagyon ?
Tőled, öreg, szívesen hallgatom.

Abrahám : Az igazságnak győzelme e nap.
Azóta sok évszázad elhaladt,
Hogy Ábrahám szolgáltnak nemzete,
Zsarnok helytartók jármán szenvedé.

(Megjelenik Balázs Gábor, az öreg paraszt, leveszi a süvegét és alázattal megáll a király előtt.)

Mátyás : Várj csöppég mondandóddal Ábrahám,
Előbb Balázs szolgáltnak hadd hallanám !

Balázs : Hivattál jó királyom, eljövék.
Csodát művelt jöttöddel a nagy Ég.
Már oly túrhetlen volt dézsma, robot,
S oly sokszor kaptunk deresen botot,
Hogy titkon kimondtuk : fellázadunk
És megkeressük jobbágyi jogunk.

Abrahám : Így, így voltak hajdan a zsidók.
Ébren vagyok, vagy bántnak víziók ?
Ma chanuka van tényleg, és nem álom,
Hogy hajlokomban tisztelem királyom ?

Balázs : Mióta a török ellen vonultál harczba,
Oh én királyom, pusztulunk a sarczba'.

Abrahám : Juda se bírta már többé a sarczot,
Azért vívott a szabadságért harczot.

Mátyás : Ábrahám, ösmerem a bibliátok,
A széthúzás volt Judán török átok !
S emlékszem a hős, szent Matatiászra —

Abrahám : Ő volt a zsidók hajdani Mátyása.
Igazságos volt, hős, bátor, derék ;
És zászlaja köré gyűlt ím a nép !
Csupán a népben bízzál, óh király !
A nép szive a legjobb bástyavár.

Balázs : A nép szívében ottan élsz, király,
Az elnyomott népében legkivált!

Mátyás : Elég, Balázs, a panaszból elég,
Az ablakban a gyertyaláng elég;
A fény eltűnik és az árnyak nőnek,
Sok-sok a gondja a királyi főnek!
Vajjon emlékemnek ily gyertyalángja
Felgyúl-e majd?

Ábrahám : Jós lelke látva, látja:
Nevednek híre oly dicső leszen,
Mint Salamon királyé keleten.
Ahol születted, arra a kis házra,
Gyakran villan a múlt dicső sugára;
És valahányszor emlékmécset gyújtnak:
Te léssz fénypontja a nemzeti múltnak.
S a nemzetedre az leszen megváltás,
Ha jó olyan király, mint Korvin Mátyás!
Ércszobrot emel az, király, neked,
S köréje gyúl majd hálás nemzeted.
Bármily kicsiny az emlékmécsek lángja,
Új fényt derít az mindig a világra!
Minden népnek kell, hogy legyen egy hőse.
Nagy nemzeti alakja, —

Mátyás : Erőm győzze!

Szent hajlokodban öreg Ábrahám
Száll fel az égre királyi imám:
Ha megsegít az Isten engemet,
A trónon csak az igazság vezet!
Évezredeknek lángszövetneke:
Az igazság, az Úrnak jobb keze.
Csodás hatalma téren és koron
Átvilágít —

Ábrahám : Miként lám, egykoron
A szentélynek olajos korsaja
Csodás módon kifogyhatlan vala.
Az igazság is szakasztott olyan —

Mátyás : Csak úgy elég, ha szent kezekbe van;
De hogyha gaz kezekre bízod azt:
Akkor átkot és nem áldást fakaszt!

Slajme : Királylyal együtt robotoltam én !

Mátyás : Ünnepeknek csodás küszöbén.

Jertek hát táboromba, híveim,
De mielőtt távoznánk innen im :
Ünnepi dalotoknak hullámozása,
Zendüljön fel újfent harmóniába.

Együtt dolgoztam ma Slajme, veled,
Együtt zengjük a hálaéneket.

Neved királyi név és méltó rája,
Mellém kerülni a históriába !

»Az úr segélyünk ősi szirtfoka,

Hogy itt vagyok ma : ez is mily csoda !

Mert az idők egy tengelyen forognak

És eljöttén a szent emléknapoknak,

Akármely nép vagy nemzet ünnepel :

Fel kell, hogy dobbanjon minden kebel !

S lehet : olyan lesz az idők futása,

Hogy legméltóbban zsidó magyarázza,

Mert szive érzi legjobban, mily áldás

Az igazság, amelyért él, hal Mátyás.

Mert ki tudja, hogy nem győz-e a gazság,

S ha meghal Mátyás : lesz-e majd igazság ?

Budapest.

GERŐ ATTILA.

ORSZÁGVILÁG.

A »BECALÉL«IPARMŰVÉSZETI ISKOLA JERUZSÁLEMBEN.

A nemrég alapított Becalél tulajdonkép csak most van alakulófélben, bár már ma is nagy elismerésben részesül. Így legutóbb is a harmadik zsidó utazótársaság, amely néhány napot töltött el nálunk, a Becalélnak, amelynek megtekintésére teljes két órát fordított, legnagyobb elismerését fejezte ki. Bár önöket, igen tisztelt olvasóim, nagy távolság választja el a Becaléltól, bizonyára nem fognak tőle egy kis figyelmet megtagadni.

A Becalélnak jóakarókra és barátokra van szüksége; az elsőkre a kezdethez, utóbbiakra a jövőjéhez. A Becalél tényleg annyiban van előnyben a régi módszerrel szemben, amely szerint a mai napig eljárni szokás volt, hogy míg emez jótevőket keresett, akiknek szinte a Danaidák munkáját róttá feladatukul, addig amaz saját maga akar jót tenni anélkül, hogy jótéteményeket fogadna el. Ha tehát valóban arról van szó, hogy a szent városon állandóan legyen segítve, akkor bizonyára senki sem fogja segítő jobbát elvenni egy oly intézménytől, amely éppen az erre való törekvést tűzte ki nemes céljául.

Jeruzsálemnek függetlenné tévése oly törekvés, mely nem tegnaptól mára keletkezett. Visszavezethető a múlt század első felére. Az első, aki ezzel az eszmével foglalkozott, a nemesszívű bold. Montefiore Mózes volt, aki mind népét, mind annak szent városát szerette. Azonban meggyőződván arról, hogy Jeruzsálem nagy gyártelepek létesítésére alkalmatlan, mivel vízben szűkölködik, arra a gondolatra jött, vagy talán mondták ezt neki, hogy egy téglagyárat létesítsen. Palesztina és Syria még ma is Marseilleből szerzik be ezt az árut. (Nem értem, hogy Magyarország miért nem kíséri meg ezen kereskedőhely megszerzését?)

Ez nagyjelentőségű és napjainkban jövedelmező vállalat lett volna, mert az európai építési mód nálunk is kezd általánossá válni. Sajnos azonban, a kísérlet meghiúsult, mert az itteni ízléssel nem egyezett.

Hasonló szándéktól vezéreltetve, az Alliance Israélite Universelle a nyolczvanas években különféle műhelyekkel kapcsolatban egy iskolát rendezett be. Ehhez járult később egy szövő- és egy hajfonó-műhely, melyeknek létesítése az I. C. A. érdeme. Az Alliance össze-vissza 120 munkást és inast foglalkoztat. Csak nagyon kevés készítményük bír kivittel. A helyi szükségleteket tekintve, teljesen kizártnak látszik, hogy valaha nagyobb munkaerőre lenne szükség.

Ellenben a kelendő és jövedelmező élvezeti és egyéb cikkeknek nagy tömege állíttatik elő gép- és gőzerő nélkül. Így pl. Betlehem gyöngyház-árúkat, Damaszkus értékes mozaiktárgyakat, Smyrna-szőnyegeket állít elő, csupa kézimunkák, amelyek a külföldön jó kelendőséggel bírnak.

Az iparágak ezen fajának Jeruzsálemben való meghonosítása oly feladat, mely a Becalélnak lett fenntartva. Az indítványt az intézet vezetője, Schatz tanár tette. Schatz tanár, egy gazdag tapasztalattal és routine-nal bíró művész, egészséges nézetekkel és praktikus tervekkel, rendkívüli akaraterevel és nyíltszívűséggel, az eszmény iránti nagy fogékonysággal. Másokért és nem önnönmagáért él. A nyomort, melyet a szent város már évek óta ural, csak kevesen vették úgy szívükre, mint ő. Bulgáriában, korábbi tevékenysége színhelyén, feledhetetlen dolgokat alkotott. Vajjon nem volna-e az lehetséges Palesztinában is, kérdé önnönmagát? Vajjon csak a szent város, illetőleg Palesztina maradjon-e vissza e világpiacz versenyétől? Schatzra nézve csak egy feladat lehetett: amit Bulgáriában megtehetett, azt bizonyára Jeruzsálemben is képes lesz véghezvinni. De éppen ez lett kétségbevonva. Itt a nagy tömegben kell segíteni. Szolgáltat-e ez elegendő emberanyagot? A kételkedés bizonyára helyén való volt. Ha azonban Schatz tanár jobb véleménynyel volt a jeruzsálemiekről, úgy a tapasztalat igazat adott neki. Oly sokan jelentkeztek dolgozni, hogy felvételükre e pillanatban a Becalél képtelen.

Alig érlelődött meg Schatzban ez a határozat, már nem volt türelme Bulgáriában. Jelszava ez órától kezdve »Jeruzsálem«

lett. Hiszen egy baráti kör keletkezett, amely érdeklődéssel kísérte tervét és evvel megelégedett. Lemondva az anyagi haszonról, melyben eddig részesült, egy percig sem habozott, hogy szándékait tettekké változtassa. Nem akadályozta meg őt ebben tovább semmi, legkevésbé pedig az az előny, melyet eddig élvezett. Saját jószántából mondott le arról az állásról, melyet eddig elfoglalt, saját jószántából utasított vissza egy az Egyesült-Államok által felajánlott époly tiszteletteljes, mint anyagi tekintetben előnyös állást. Jeruzsálem volt számára minden, amit magának csak megálmodhatott; ez a gondolat teljesen eltöltötte, ettől eltéríteni senki se tudta.

Schatz tanár messzemenő tervekkel jött ide. Reméli, hogy idővel ezreknek adhat foglalkozást. A program, amely szerint a Becalél tevékenysége megkezdődik, magában foglalja a szőnyegkötést, csipkeverést, szövést és kötést; továbbá az aranynyal, ezüsttel és rézzel zománczozott és filigrán munkákat, a kőfaragást, rézöntést és fafaragást, végül a műbútor-, email-, mozaik- és terracotta-cikkeket.

De még egyet. A régi bibliai időben egy önálló zsidó-művészet létezett, melyet csak a goluthban veszítettünk el teljesen. Ehhez a régi időhöz kellene visszatérni, zsidó művészetnek kell keletkeznie. A Becalél tanulóinak festést, szobrászatot, esztergályozást, vésést, czizellálást, gradirozást és mintázást kell tanulniok. Terményeiknek azonban tisztán egyéni, zsidó-jelleggel kell bírniok, mi azok értékét csak emelheti. Bizonyára nem volt véletlen, hogy az egyesület megalapítója magának és az egyesületnek a Becalél nevet adta; ezen név első viselőjének, Uri fiának köszönheti a zsidóság az első művészi munkát.

Kezdetben kicsi volt a Becalél tagjainak száma, de mindinkább nagyobb körben hódít. Vállalata sikerért vezetőjének neve kezeskedik. Ő valóban sem nem álmodozó, sem pedig rajongó, inkább adott tényezőkkel számít, melyek a csalódást kizárják. Miről azonban ő maga sem kezeskedhetik, az nem egyéb, mint hogy a Becalél nem lesz képes oly eredményeket felmutatni, mint ahogy ezt ő maga elvárná. Ehhez barátokra van szüksége; ettől függ különben az is, hogy alkalom adassék sok ezer embernek arra, hogy kenyerüket becsületesen szerezhessék meg.

Jeruzsálem.

DR. GRÜNHUT LÁZÁR.

TANÜGY.

A POROSZ FELSŐBB ISKOLÁKBAN HASZNÁLT ZSIDÓ HITANKÖNYVEK ÉS HÉBER NYELV- TANOK.¹⁾

1. Zsidó hittankönyvek.

1. *Auerbach, Jakob*: Biblische Erzählungen für die israelitische Jugend. Berlin, Poppelauer, Bdchn. 1., 14. Aufl. 1905. 1'—. Bdchn. 2., 8. Aufl. 1901. 1'60.

Dasselbe. Kleine Ausgabe. 4. Aufl. 1905. 1'60.

2. *Auerbach, Jakob*: Kleine Schul- u. Hausbibel. Berlin, Poppelauer. Abt. 1. Biblische Geschichte. 15. Aufl. 1905. 2'25. — Abt. 2. Lesestücke aus den Propheten u. Hagiographen. 12. Aufl. 1904. 2'25.

2. *Badt, Benno*: Biblische Erzählungen für die israelitische Jugend in Schule und Haus (Kinder-Bibel). Breslau, Jacobsohn & Co. 3. Aufl. 1905. 1'25.

4. *Bäck, J.*: Die Erzählungen und Religionssätze der Heil. Schrift. Für die israelitische Jugend bearb. Lissa, Ebbecke. Fl. 1. Für die unteren Klassen höh. Lehranstalten. 3. Aufl. 1904. 1'20. Fl. 2. Für die mittl. Klassen höh. Lehranstalten. 2. Aufl. 1904. 2.

5. *Bäck, J.*: Die Geschichte des jüdischen Volkes und seiner Litteratur vom babylonischen Exile bis auf die Gegenwart. Frankfurt a. M., Kauffmann. 2. Aufl. 1894—5.

6. *Brann, M.*: Lehrbuch der jüdischen Geschichte. Für die Oberstufe der österr. Mittelschulen. Fl. 1—4. Wien, Löwit. 6'60. 1—2. Aufl. 1904. 2., 1901. 3., 1902. 4., 1903.

7. *Cassel, D.*: Leitfaden für den Unterricht in der jüdischen Geschichte und Litteratur. Frankfurt a. M., Kauffmann. 9. Aufl. 1895. 1'30.

8. *Feilchenfeld, F.*: Kurzgefasstes Lehrbuch der jüdi-

¹⁾ Lásd fent 70. lap.

schen Religion. Für Schule und Haus. Frankfurt a. M., Kauffmann. 3. Aufl. 1900. 1.

9. *Feilchenfeld*, W.: Systematisches Lehrbuch der israelitischen Religion für die reifere Schuljugend. Frankfurt a. M., Kauffmann. 3. Aufl. 1891. 1'30.

10. *Flehinger*, B. H.: Erzählungen und Belehrungen aus den heiligen Schriften der Israeliten. Frankfurt a. M., Kauffmann. 5. Aufl. 1888. 2'50.

11. *Herxheimer*, J.: »Jesode ha thora«. Glaubens- und Pflichtenlehre für israelitische Schulen. Leipzig, Rossberg. 34. Aufl. 1897. 1'25.

12. *Japhet*, J. M.: Hebräische Sprachlehre mit praktischen Aufgaben. Frankfurt a. M., Kauffmann. Abt. 1. nebst e. Vorkursus und Vocabular. Herausg. von H. Schwab, 8. Aufl. 1903. 1'30.

13. *Kayserling*, M.: Handbuch der jüdischen Geschichte und Literatur vor der Zeit des Bibelabschlusses bis zur Gegenwart. Ursprünglich von E. Hecht bearb. Leipzig, G. Engel. 7. Aufl. 1900. 1'20.

14. *Kuttner*, B.: Sprüche zur israel. Glaubens- und Pflichtenlehre in konzentrischen Kreisen. Frankfurt a. M., Kauffmann. 2. Aufl. 1899. 0'50.

15. *Levys*, M. A.: Biblische Geschichte nach dem Worte der heil. Schrift der israel. Jugend erzählt. Herausg. v. B. Badt. Breslau, Jacobsohn & Co. Ausgabe für Deutschland. 13. Aufl. 1905. 1'80.

16. *Mandus*, E.: Israelitische Glaubens- und Pflichtenlehre. In Katechsen bearb. Frankfurt a. M., Kauffmann. 5. Aufl. 1896. 0'80.

17. *Müller*, J.: Ein Buch für unsere Kinder. Biblische und nachbibl. Geschichten in method. Bearbeitung zum Unterricht der isr. Jugend. Stuttgart, Metzler. 4. Aufl. 1903. 1'90.

18. *Nathan*, Joel: Vocabularium zum Pentateuch תורה nebst Biegungs-Tabellen der hebr. Substantiva und Verba. Durchgesehen von Meisel, Frankfurt a. M., Kauffmann. 13. Aufl. 1904. 1'50.

19. *Sondheimer*, H.: Geschichtlicher Religionsunterricht. Schauenburg, Lahr. Abt. 1. Biblisch-geschichtl. Religionsunterricht. 2. Aufl. 1905. 0'65. Abt. 2. Jüdisch-geschichtlicher Religionsunterricht. 12. Aufl. 1904. 0'65.

20. *Stern*, Ludwig: Die bibl. Geschichte für isr. Schulen erzählt. Vermehrt und vollständig neu bearb. von Baruch Stern. Frankfurt a. M., Kauffmann. 13. Aufl. 1901. 1'40.

21. *Tachau*, L.: Biblisches Lesebuch. Für die jüdische Jugend in Schule und Haus bearb. Tl. 1—3. Wolfenbüttel Zwissler. 1899. 5'70.

2. Héber nyelvkönyvek.

1. *Baltzer, J. P.*: Hebräische Schulgrammatik für Gymnasien. Stuttgart, Metzler. 4. Aufl. 1904. 1'50. Dazu Übungsbuch. Mit Wörterverzeichnis in grammat. Ordnung. 3. Aufl. 1902. 2'25.

2. *Dreher, Theodor*: Kleine Grammatik der hebräischen Sprache. Freiburg, Herder. 2. Aufl. 1898. 2.

3. *Gesenius, Wilhelm*: Hebräische Grammatik völlig umgearb. von E. Kautzsch. Leipzig, F. C. W. Vogel. 27. Aufl. 1902. (Dazu) Paradigmen und Register. 7'25.

Dasselbe. Kleine Ausgabe Ebenda. 1896. 4'50.

4. *Heidrich, R.*: Materialien für den Unterricht im Hebräischen. Berlin, Weidman. 1871. 1.

5. *Hollenberg*: Hebräisches Schulbuch. Bearb. von K. Budde. Berlin, Weidmann. 10. Aufl. 1906. 3.

6. *Kautzsch, E.*: Übungsbuch zu Gesenius-Kautzsch Hebräischer Grammatik. Leipzig, Vogel. 5. Aufl. 1901. 2'75.

7. *Prill, Josef*: Einführung in die hebräische Sprache für den Schulgebrauch. Bonn, Hanstein. 2. Aufl. 1902. 2'50.

8. *Scholz, H.*: Abriss der hebräischen Laut- und Formenlehre nach Gesenius-Kautzsch Grammatik. Neu bearb. von E. Kautzsch. Leipzig, F. C. W. Vogel. 8. Aufl. 1899. 1'50.

9. *Seffers, G. H.*: Elementarbuch der hebräischen Sprache. Leipzig, Brandstetter. 9. Aufl. Von G. R. Hauschild. 1892. 4'50.

10. *Stier, G.*: Kurzgef. hebräische Grammatik. Halle, Strien. 2. Aufl. 1893. 2'40.

Dasselbe. Hebräisches Lese- und Übungsbuch. Leipzig, Teubner. 2. Aufl. 1888. 2.

11. *Strack, Herm. L.*: Hebräische Grammatik mit Übungsbuch. München, H. Beck. 8. Aufl. 1902. 4.

Dasselbe. Hebräisches Vocabolarium Ebenda. 7. Aufl. 1903. 0'80.

12. *Vosen, C. H.*: Kurze Anleitung zum Erlernen der hebräischen Sprache. Neu bearb. und herausg. von Fr. Kaulen. Freiburg, Herder. 18. Aufl. 1900. 1'70.

KÜTFÖK.

303. sz.

ELMULT SZÁZADOKBÓL.

(Első fele.)

I.

József Mózes, Buda ostrománál foglyul esett zsidó folyamodványa a pozsonyi kamarához.

Hoch Löbl. Königl. Hungorische Cammer. Gnädig undt Hoch gebietende Herrn, Ewer genaden muss Ich armer gefangen gelassener alter Man, auss dieffster Nott undterth. an Rueffen, Wassmassen Ich bin vor vngefehr 5 Jahren bey der gleichselbige Eroberung der Statt Offen von dennen Hussaren gefangen worden, So khan Ich wohl sagen, undt mit gott bezeigen, dass undter allen gefangenen Juden wirdt schwerlich Einer so viel alss Ich In der gefänkhuss auss gestanden Haben, In dem bin ich all weill biss $\frac{1}{4}$ Jahr Hero Immer In Dienstbahrkeith gewessen, undt In wehrend Zeith baldt von Einem Herrn zum andern gekhomben, undt von monigen Eine Zeith lang mit Einer Eyssern Kötten vmb den Halss shamb Eysen an füssen von Ein landt zum andern ärger alss ein Viech undt allss zur fües bin umbgeschlöpt worden, Nun alss gott der allmechtig mir vor ein vierttel Jahr loss geholffen, bin Ich Nakhet undt barffissig, umb mir meines leben Miettel zu suchen Nach Bellagrad, undt zu guettes gleich aldortten Einen Raitzen mein als bekhander anghetroffen, wbigir mir zwar wohl wass schuldig gewessen, vndt aber mererentheilss auss Grosse barmhertzige Mit leidens, mir mit seinen silber Saibel geholffen, welchen ich zwar biss Presspurg Heran gebracht, dass Er mir von allen Mauttnern aus Barmhertzigkeith Ist passirt worden, In Presspurg Aber ist mir solches von Einem Mauttner genohmben worden, ach undt wehe, Ich armer Nackhiter, der Zeith Hero auch gar

krankh gewessener wan mir also bloss Händig bin, dass ich mir leider gott Erbambts mit mit Einigen kreitzer Helffen, undt leben khan.

Dahero habe Ewer Genaden Hiermit umb gottes willen, fues fallende undterth. Bitten fallen, auss dero grosse Müld vndt barmhertzigkheith, geruhen die selbe Mir so gar Ellenden Menschen Zu begnaden, undt ohne mein wenigste Massgeben, gnädigstens verordnen, auf man mir solchen genohmbenen Saibel wider aussfolge, welches gott der allmechtig Ewer genaden gewisslichen für eines allmosen undt grosses gottes lohn berechnen, undt denen selben mit den öbigen Himmel Reich wider belohnen werde, zur gehoriger genädigster Resolution Ich mich In grosser demueth undterth. gehorsamb. Empfehle Ewer genaden Undterth. gehorsamtister

Joseph Moyses gefangen
gelossener Jud von Offen.

Országos Levéltár, Pozsonyi kamarához intézett levelek.

II.

1689 decz. 10, Bécs. Lipót császár megengedi, hogy Feit Hirsch és Jakab Nátán évi védelmi pénz árán a budai Vizivárosban lakhatnak, kereskedhetnek és a kamarai inspectió védelmében részesülnek.

Von der Röm. Kayl. auch zu Hungarn und Böheimb Königl. Maÿs. unsers Allergädigsten Herrn wegen derselben zu Ofen Subsistirenden Cameral-Inspection, wie auch Burger-Maister, und Rath dasselbsten hiemit anzufügen, demnachselbige durch Gottes Seegen, und Ihro Kayl. Maÿ. gerechte waffen Eroberte Stadt-Marckht, und fleckhen, so dermahlen wegen der Kriegs Troupen, und Continuirlichen auf- und ab-Marsch der Milliz zum Theill sehr abgeendet, und ruinirter Liegen, hinviderum über sich zu bringen, und populirt zu machen vor andern die introducirung der wohlfaihle und unrestringirte freÿe Handlung, wordurch sowohl die Innländische als frembde herbeÿ zu kohmen, und sich nider zu lassen, angenohmen werden, das mehrist beÿtragen will, und nur dem zu behuefs des gemeinen weesens, und Einführung der höchst nuzbahren wohlfailen, so wohl in Victualien als andern Sachen, dem Veith Hirschl, und Jacob Natel Juden über die auf ihre eingebrachte unterthänige Memorialien, behörig eingeschöpfte Berichte, auf Sie zweÿ allein hiemit die Freÿheit ertheillet werden, dass selbe zu Ofen in der wasserstatt ein offenes gewölb halten, ohne Jemands irren, oder einreden in ganzer- und nach der Ellen biss auf weitere Resolution beÿ diesen

annoch schweren und schwebenden kriegs Zeiten frey und ohngehindert, doch gegen einen abschezen den Jährl. gewissen schutz-geld, und dan ohne deme entrichtung der behörigen 30gst- und Mauthgebühren, wie auch andern gewörbs-Anlaagen Kauffen- und Verkauffen können, und mögen; Ergethet solchemnach in Allerhöchst gedacht Ihrer Kayl. Maÿ. unsers Allergnädigsten Herrn Nahmens an die aldort Subsistirende Cameral-Inspection, wie auch Burger Maister und Rath allda zu Ofen der Ernstliche Befelch, hiemit dasselbe gedachte 2 Juden in erwehnter wasserstatt nit allein ungehindert Handlen, und wandlen lassen, sondern auch auf erfordernden Fahl gegen jeder mäniglichen schuzen, und schirmen solle, worinnen Jedwederer mehr Allerhöchst gedacht Ihrer Maÿ. Ernstlichen willen und meinung gehorsambst zu vollziehen wissen wird. Sign. Wienn unter devselben hievor getrukhten Kayl. secret Insigl.

Jacob Andre Graff und FHerr von Brandis

Carl gottlieb FHerr v. Eüchpull

L. S.

Per Imperatorem den 10 Decembris

Anno 1689

Johann Dammen v. Altendorff.

Országos Levéltár, Acta Judacorum, Lad. A.

III.

Buda, 1712. Abudai zsidók folyamodványa III. Károly királyhoz.

Allerdurchleüchtigst-Grossmächtigst undt Unüberwündlichster Röm. Kaysser, auch in Hispanien, zu Hungarn und Böheimb König.

Allergnädigster Herr Herr!

Es hatt aus angebohrner allerhöchster Clemenz dieses durchlauchtes Ertzhauss von Österreich beÿ glorwürdigster Eroberung der aus Ottomannischen Porthen Joch vorhin darunter gewesten Königl. haubt und Residenz Statt Ofen vor die arme Judenschafft, als derer Vorfahren von denen durchleichtigsten und glohrwürdigsten Königen in Hungaren eine gantze Judengassen und Synagog inngehabt, wessen wahrzeichen nebst denen Heüseren die Grabschriften in Stein gehauen von 500 biss 600 Jahren vorhanden seÿndt; die allerhöchste gnade gehabt, dass man aldortten dieselbe unterm Schutz einer hoch Löbl. Kayl. Hoff Cammer, gegen reichung Jährl. schutz und tolleranz geldern, 50 fl. von jeden handels gewelb beÿ geniessung und treibung der Jüdisch-Mosaischen gesaz oder Gottes dienstes tolleriret, dafür erstatten wür in tieffester Submission allerunthänigsten dankh. Gleich wir nun in erwegung dessen, wür der allergehorsamsten hoffnung gelebet,

dass bey leistenden unseren praestationes wür auch derer Indulten so nach der eroberung der festung uns allergnädigst zugelassen worden, dererselben wir geniesen könnten aber leider! dessen effect nebst unserer höchsten bestürzung zeüget unverhofften widerwill, sintemahlen ob wir Juden in allen Erblanden dieses höchsten Hauses, nur allein dem Camerali unterworffen, auch nach ausgestandenen 9 Jährigen weltbekannten Hungarischen unruhen, Pest und trangsahlen, das eüerste bey linien machen, wachen und dergleichen dem Publico auch der Statt nebst obigen toleranz geldern mauth- und Schutz anlaagen, wo wir nichts anders als einen geringen laaden behauptende Inwohner mehr als haus und hoff, Akher und Weingartten posedirende Bürger, allergehorsambst. wie billich undt schuldig, also auch willig leisten, anjetzo leider müssen dass ohne aller ursach den 18 9bris 1712 Jahres uns nit allein unser von 22 Jahren nach eroberung Ofen admitirtes gebett Zimmer von dasigen Magistrat völlig rasiret, sondern auch ein getreuer Contribuens und neben Jud, mit Weib und 6 Kindern ungeacht des Kayl. und Königl. Indulti aus der Wasserstatt uhrplätzlich verwiesen und ohne Klagen mediantibus sub-et obrentitÿs modis heraus ärger als einige Slaven geschafft worden, ohngeacht alles seines einwendens welches Lit. A mit wiederholten harten bescheidt bekräftiget wirdt, zu erstaunung jedermänniglichen, aber auch dieses procedere hätte noch kein ende, sondern man thuet eine Leibmauth von denen armen Leüthen, ohne dass der Magistrat hierzu privilegirt, oder dergleichen Privilegium von Euer Kay. und Königl. May. (posito non concessio ad hunc actum) confirmiret worden wäre wessen bemelte Löbl. Magistrat nit ein Jota wird aufweisen können, dass man von einem übernacht bleibenden Juden 1 thaler, von einem durchpassirenden aber 30 kr. nehmen solte, woher demselben ohne einig habenden oder Confirmirten Privilegio, oder Special Mandato zu thuen solches erlaubet seye, besonders da noch zu diesem exempl die Statt Pest haubtsachlich solches befolget und mit unseren Leüthen hierinfalls wird Kay. und Königl. allerhöchsten Willen (welcher doch zu Conservirung und nicht zum ruin der armen und treüen unterthanen praecipue deren welche bey geringer nahrung alle praestanda als ohnansässige Leüthe hergeben, und in keinem Rest stehen, dem Publico die toleranz, Schutz, linien und andere gelder darreichen) handeln mit welchen doch ehender eine Condolenz bey erlittenen so Calamitosen zeiten zu haben wäre besonders als welche eben aus mitleiden einen 55 Jährigen Catholischen Priester mit eigenen Geldern ut B.¹⁾ von Lebens gefahr erlediget nun haben wir zwar die

¹⁾ E melléklet hiányzik a csomagból.

remedirung bey Ihre Eminenz und des Inclyti Regni Hungariae Primate von Sachsen Zeits And. und Lbd. unterthänigst uns angemeldet, wie dann auch besagte Ihre Eminenz den unbedoblenen Actum von Magistrat zu vernehmen anverlanget haben, den selben auch Euer Kay. und Königl. Maÿs. allergehorsambst hinterbringen werden, aus welchem allem dann unsere betrangnussen clar erhellen müssen, in denen wir arme und treue Contribuenten unverhofft und ohne verschuldung stecken darinnen aber untertruket zu werden nicht verhoffen.

Ewer Kay. und Königl. Maÿs. allerunthänigst — fuesfall — und flehentlichst bitten, dieselbe geruchen bey diesen wahren und unwidersprechlichen vmbständen, uns arme Leüth von dieser vnnöthig und schädlichen qual erretten, und vigore summae Caesareae Regiaeque potestatis ohne unsern gehorsambst allerunterthänigsten maasgaben 1-0 nachtruklich anzuordnen, dass wir dasige Juden wie in anderen derer anderen Erbkönigreichen und -Landen als ein Hoff Cameral Bonum von der Kayl. Hoff Cammer dependiren, von dem Magistrat ins künfftige in alleweeg unperturbirt gelassen wurden dann 2-0 die abgetrungenene sonst niemahl erdachte viell weniger gepracticirte Leib oder personal Mauthen pro nunc und künfftig ipso facto auffheben lassen, mit weniger auch 3-tio weillen besagter löbl. Magistrat propria Autoritate auch ohne habenden jemahligen befehl citra omnem nostram culpam, uns das gebett Zimmer hatt rasiren lassen, dasselbe mit eigenen Spesen entweder aufrichten oder die umbkosten dessen, von unseren sonsten der Statt abzuführen kommenden Continget defalciren lassen, ingleich eben 4-to womit der ohne ursach aus der wasserstatt also unschuldig abgeschaffte Jud mit seinen Weib und Kindern in vorigen Standt und posses eingelassen, ihme auch wir anderen Juden in Christenheusern Zünns weis zu wohnen wie vorhin gewesen ist, erlaubet wurde und 5-to dass wir Juden 4 gewelber in gemelter Wasserstatt und zu Pest mit 8 Familien nebst dem Exercitio-Religionis Mosaicae so wohl im Leben als Tott halten dörrften, worfür als Tolleranz geldt wir zur Kay. Hoff Cammer und nicht dem Magistrat hoc in passu unterworffene Juden von Jeden gewölb 50 fl. Jährlich in Summa aber 200 fl. abzuführen alle Jahr allerunterthänigst anbiethen, darüber also das behörige durch hochbesagte Kay. Hoff Cammer vigore Patentis ausferttigen lassen zur allergnädigster Gewehrung uns allerunterthänigst Empfehlende beharren Euer Kay. und Königl. Maÿs.

Allerunterthänigst trew gehorsambste N. N.
sambentliche Schutz Juden von Ofen.

Külsöleg: An die Röm. Kayl. auch zu Hispanien, Hungarn, vndt Böheimb Königl. May., Allerunterthänigstes anbringen vnd flehentlich nothtringliches Bitten N. N. der Sambentlichen Schutz Juden in der Königl. frewen Statt Ofen, Zur allergnädigste gewehrung und expedirung durch die Kayl. Hoff Cammer betr. ratione boni boni Cameralis istant.

Inclytae Regiae Camerae Ungaricae pro Informatione,
Item Voto, ac opinione,
Ex Consilio Camerae Aulicae Viennae 14 January 1713.

Melléklet.

Löbl. Wohlweisser Statt Magistrat. Gebietend Hochgeehrtete Herren, auf mein Jüngstes bewögliches, und unterthäniges remonstriren, dass ich allhiro Verschiedene schulden einzucassieren habe, nicht weniger auch Ich, da, und dorthen selbst schuldig bin, hat gleich wohl Ein Löbl. Magistrat mein behöllig, und unterthäniges bitten nicht attendiren, sondern bey dem vorigen resolute zuverbleiben, verbschaiden wollen. Wann nun ich nicht vmbillich widerholter massen, eine Löbl. Magistrat vorzutragen mich bemüssiget befinde, dass, obwohl ich auf intercession Tit. Ihro gnaden Herren Obristen und vice Commendanten dahire, wie auch Tit. Herrn Ober-Kriegs-Comissarii von Forstern die gnad erhalten, biss neüen Jahrs tag hiere Verbleiben zu können, so solle doch mein Weib mit 6 Kindern, von hier weggeschafft werden, welcher schmerzlicher Sentenz mir mehrmahlen in mein Herz gegriffen, da bey diesser harten Winters Zeit dieselbe weiss nicht wo, unterbringen könte, und wird Ein Löbl. Magistrat sich von selbst Hochvernünftig beyfallen lassen, dass Ein Weib mit Kindern ohne ihren Mann, absonderlich von der Judenschafft aller orthen, wann solche auch wegschickhen solte, Veracht und verworffen seye, und müste Ja, dass gott zuerbarmbe die Kleine Kinder von der Kelte zugrundt gehen;

Weilen nun Kein Eyssen so harth, dass Es nicht durch Menschen Händte erwaichet werde, Kein Richter so scharff, dass Er sich nicht barmherziger erzeige, und Kein obrigkeit so gestreng, dass Sie nicht mit einen leydenden, mit-leyden trage, aso dann will auch getröst seyn, und nochmahlen bey Einen Löbl. Magistrat an Klopfen umb gnaden und Barmherzigkeit unterthänig bittend: derselbe geruhe in ansehen obiger zweyen Herrn interponenten und anderer bewöglichen motiven, die gnade vor mich mein Weib sambt Kindern zuhaben, dass durch diese Winter gegen reichender Monathl. oder quartals-bezahlung, umb ich desto füglicher mit meinen schuldnern die richtigkeit pflegen könne, die permansion biss

auf den Frühling dahier zugenießen haben möge, vor solche hohe gnadt werde ich sambt den meinigen obligirt seyn, schuldigsten Dankh zuerstatten, wie dann ich zu Einer hochgeneigten resolution und favorabler Verbschaidung mein unterthänigst Empfehle, und verbleibe Eines Löbl. Wohlweissen Statt Magistrat Unterthänig-gehorsamster Judt

Joachim Pirgl.

Külsóleg: An Einen Löbl. Wohlweissen Statt Magistrat. Wiederholtes unterthäniges anlangen und Bitten Mein Joachim Pirgel Judens für eingebettene hochgeneigte permansion biss auf den Frühling betreff.

A tanács határozata: Wie Jungsthin in pleno senatu auf intercession des Herrn Obristen und dess Herrn ober Kriegs Commissary dem Supplicanten verwilligt und gesagt worden, dass man ihn mit seiner person allein, biss aufs neüe Jahr zu eintreibung seiner schulden leyden wölle, hergegen sein weib, Kinder und gesindt umgesaumer von hier wegbringen solle, also hat es noch heünt dato beÿ solcher resolution sein Verbleiben. Ofen den 18 ten 9-ber 712. Per gemeiner Statt Canzley alda.

Országos Levéltár, Benignae resolutiones, 1713 január 14.

(Befejező rész következik.)

Keszthely.

KÖZLI: DR. BÜCHLER SÁNDOR.

VEGYESEK.

Irodalmi hírek. Megjelent és beküldetett: *Dr. Blau L.*, Leo Modena levelei és irásai. Adalék az olasz zsidók és a héber magánstílus történetéhez. Kéziratokból kiadta, magyarázatokkal és bevezetéssel ellátta. Második (befejező) rész. *Budapest*, 1906. (Az orsz. rabbiképző-intézet 1905/1906. Értesítőjében.) — Ugyanaz németül: Leo Modenas Briefe und Schriftstücke etc. *Budapest*. 1906. (Mindkettő mint külön könyv is megjelent.) — *Brann M.*, Ein mittelalterlicher Siegel mit hebräischen Inschriften (Kül. leny. »Aus Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift.« Neue Folge IV. Band). — *Dr. Grünhut L.* נוצר תאנה Abhandlungen und Aufsätze wissenschaftlichen Inhaltes, *Jeruzsálem* 1906. — *Dr. Wohlgemut I.* מסרת ישׂים Die Wege der Gerechten von R. Mosche Chajim Luzzatto neu herausgegeben, übersetzt, und mit einer Einleitung und Quellenangabe versehen. *Berlin*, 1902. (A tiszta haszon az orosz zsidók segélyezésére fordíttatik.) — *Abrahams J.*, Bibliography of Hebraica and Judaica (Autumn 1905. — Autumn 1906.), *Oxford*, 1906. (Kül. lenyomat a »Jewish Quarterly Review«-ból.) — *Abrahams J.*, A formula and a responsum (K. l. IQR 1906.) — *Dr. Deutsch E.*, A körülmételésről. *Budapest*, 1906. (Különlenyomat az »Orvosi Hetilap« 1906. évfolyamából.) — *Dr. Guttmann Mihály*, Ábrahám bar Chijja Geometriájából. *Budapest*, 1906. (Kül. lenyom. a M. Zs. Szemle 1906. évf. 3. füzetéből.) — Adalékok a Magyar Zsidók Történetéhez. Kiadja *dr. Blau Lajos*. 2. szám.: *Bató J. Lipót*, Adalékok az óbudai hitközség és chevrák történetéhez. *Budapest*, 1907. (Kül. leny. a M. Zs. Szemle 1906. és 1907. évfolyamaiból.) — *Ziegler J.*, Der Kampf zwischen Judentum und Christentum in den ersten drei christlichen Jahrhunderten, *Berlin*, 1906. — *Kahana A.*, תיך עם פירוש מדעי *Kiev*, 1906 (a XII kis próféta első része). — *Csillag L.*, Hullámok, *Budapest*, 1907. — *Sor W.*, Kanzelreden und Casualworte. I. Heft. *Budapest*, 1906. — *Löw J.*, Emlékbeszédék MCM—MCMVI.

Dr. Pető Sándor budapesti ügyvéd, a központi demokrata kör egyik alelnöke, Békéscsabán demokrata programmal országos képviselővé választatván, a magyar országgyűlésnek zsidó tagjai, kiknek jelenlegi és azelőtti névsorát 1906. évi folyamunk 252-ik lapja közli, eggyel szaporodtak.

Zsidó műkiállítás nyílt meg november 6-án Londonban. A kiállítás létesülése dr. Adler birodalmi főrabbi, dr. Gaster chacham és Barnett apát érdeme. Barnett, ki egyébkép is nagy buzgalmat tanusít minden zsidóérdekű ügyben, a megnyitásnál is első szerepet vitt. A gyűjtemény felette gazdag az ötvösművészet remekeiben és tórapéldányokban, melyeknek az előbbieik díszítésül szolgáltak. Mennyi szeretet és lelkesedés tanújele! Még gazdagabb talán a kézirat- és könyvkiállítás. A legnagyobb kéziratgyűjtemény birtokosa Adler Elkan N. ügyvéd, a Chief-Rabbi öcscse (csak az oxfordi és parmai könyvtárnak van több kézirata), de Gaster is gazdag kézirati kincsek felett rendelkezik, Adler főrabbi pedig nyomtatott könyvek felett. Nagyon értékes a kép- és éremkiállítás is. A jövő évben Berlinben fognak hasonló kiállítást rendezni. Boldog halandók.

Stade B., a giesseni egyetem ev. theol. karán az ótestamentom tanára, 58 éves korában meghalt. Héber nyelvtana és szótára (az utóbbit Siegfrieddel együtt dolgozta ki) és egyéb munkái, különösen pedig a »Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft« kiadása által kiváló érdemeket szerzett. A biblia-kritika szélső irányához tartozott.

Lauterbach Z. H., a felvilágosodás korának egykor jól ismert héber írója, 85 éves korában meghalt.

Báró Rothschild Ch., a londoni lord Rothschild fia, a lapok hirei szerint Nagyváradról nősül. A menyasszony Wertheimstein leány.

Dr. Acsády Ignác, magyar történész, december hó 16-án 61 éves korában meghalt. Fiatalabb éveiben nagy befolyású hirlapíró volt. Az IMIT oklevél-bizottságának elnöke volt és a felekezet iránt egyébkép is meleg érdeklődést tanusított. Áldás emlékére.

Dr. Fayer László, a budapesti egyetemen a büntetőjog tanára, november hó 9-én 64 éves korában meghalt. Kiváló jelentőségét minden irányban hajdani kartársa, Wlassics Gyula volt vallás- és közoktatásügyi minister behatóan méltatta. A nagyhírű tudós és kedvelt ember felekezetének is hű fia volt. Áldás emlékére.

Strauss Oszkár, volt amerikai nagykövet Konstantinápolyban, az Egyesült-Államok kereskedelmi miniszterévé lett kinevezve. Strauss, ki az ITO vezérembere és zsidó ügyek iránt mindig melegen érdeklődött, német származású és jelenleg 56 esztendő.

Dr. Zsengeri Samu fővárosi polgári iskolai tanár és tanügyi író működésének ötvenedik évfordulóját deczember hó 2-án tanítványai és tisztelői fényesen ünnepelték, mely alkalmából a kiváló tanférfiút folyóiratunk is melegen üdvözli.

Roth M. A. pápai főrabbi meghalt. Régi jámborsága mellett is türelmes ember volt, kinek szive minden zsidóért dobogott és ilyfajta tevékenysége közben öreg napjaiban orthodox elvbarátai részéről sok bántalmat szenvedett. Áldás emlékére.

Deutsch Jakab, a fővárosi izraelita fiúárva-ház nagyérdemű elnökét 70-dik születésnapja alkalmából lelkesen ünnepelték. A kitünő férfiúnak folyóiratunk is legjobb szerencsekívánatait fejezi ki.

Buber Salamon. Folyóiratunk zártakor vesszük a szomorú hírt, hogy a nagyhírű magántudós, a kitünő midraskiadó és magyarázó deczember 28-án 79 éves korában Lembergben meghalt. Áldás emlékére.

Porosz városok statisztikája. A nagy porosz városok zsidó lakosainak száma a következő: Berlin 98,893, Boroszló 20,356, Frankfurt 23,476, Köln 11,035, Charlottenburg (Berlin) 15,604, Hannover 4923, Königsberg 4415, Schöneberg (Berlin) 6929, Posen 5761.

Zsidó statisztika. Dániában 3476 zsidó lakott 1901-ben, 1870-ben a szám 4290 volt. Az arányszám 2'40 százalékról 1'42 százalékra esett le. — Szibériában a zsidó lakosság száma 40,000 körül van, kik jórészt mint politikai foglyok kerültek oda. Az utóbbi időben sokat emlegetett Charbinban 4000 zsidó lélek él. — Nagy-Britanniában újabb kiszámítás szerint (hivatalos statisztika nincsen) 240,000 zsidó él. Ezek közül 150,000 Londonban lakik. Az utolsó két év óta orosz és román bevándorlás folytán ezek a számok jelentékenyen emelkedtek. — Argentiniában hivatalos becslés szerint 7516 zsidó van. 1904-ben állítólag csak 4000 volt. A kormány a zsidó bevándorlást szívesen látja és becslésében talán a kívánság vezérelte.

Zunzstiftung! Die Zunzstiftung unterstützt ausnahmslos nur solche Arbeiten, welche inhaltlich und methodisch die Wissenschaft des Judentums fördern. Nur Anträge, welche mit vollständigen, ein Urteil ermöglichenden Unterlagen versehen sind, werden berücksichtigt. Dieselben sind *bis zum 1. Mai 1907* dem unterzeichneten Vorsitzenden einzureichen. Für das Jahr 1907 sind überhaupt 1700 Mk. verfügbar. Berlin, im December 1906. Das Kuratorium der Zunzstiftung. Dr. S. Neumann Vorsitzender. Prof. Dr. F. Liebermann Schriftführer. Kurfürstenstrasse 126.

ELŐFIZETÉSI FELHIVÁS.

A »Magyar-Zsidó Szemle« huszonnegyedik évfolyamának küszöbén e folyóirat támogatására kérjük hazai hitközségeinket és hitrokonainkat.

A »Magyar-Zsidó Szemle« immár több mint két évtizedes pályafutásában a felekezetünk egyetemét érintő nagy kérdéseket mindenha éber figyelemmel kísérte, azokat kellő időben felszínre vetette és a közviszonyok kedvező alakulása mellett a sikeres megoldást elősegítette. Azon eszményeket, melyeket folyóiratunk megindulásakor kitűzött, melyekért minden alkalommal síkra szállott, jövőben is híven fogja ápolni, azon meggyőződéstől vezéreltetve, hogy csak a kellő tárgyismerettel és céltudatossággal előkészített és tisztázott eszmék érnek meg arra, hogy hitéletünkbe gyümölcsözőleg átplántáltassanak és mély gyökereket ereszszenek.

A »Magyar-Zsidó Szemle« az első és egyetlen folyóirat, a mely felekezetünk tudományát magyar nyelven megszólaltatta, hazai és külföldi kiváló tudósok és írók hálát érdemlő önzetlen közreműködése által ennek felvirágozásából a maga részét kivette. Elismert tudósainkkal egyetemben az ifju tehetségek egész csoportja sorakozott folyóiratunk köré, a zsidó irodalom és különösen a hazai zsidó történetírás emelésére.

Programmunkat korunk szellemében kibővítettük és abba a zsidó folklóre ápolását felvettük. Erősen hisszük, hogy a zsidó nép megismerése nemcsak az előítéletek eloszlatását fogja előmozdítani, hanem egyszersmind azokra az utakra is rá fog bennünket vezetni, melyeken haladva felekezetünk ügyeit legcélszerűbben szolgálhatjuk. Kérjük tehát folyóiratunk számára hitközségeink és mindazon hitrokonaink támogatását, kik a zsidóság ecsetelt érdekeinek szentelt orgánum fennállásának szükségét átérzik és fentartását a közérdek szempontjából óhajtják.

Dr. Blau Lajos,

a »Magyar-Zsidó Szemle« szerkesztője.

A »Magyar-Zsidó Szemle« negyedévenként legalább hat ívnyi tartalommal jelenik meg.

Előfizetési ár egész évre 12 korona, rabbiknak, tanároknak és tanítóknak 6 korona. -

Szerkesztőség és kiadóhivatal: **Budapest, VII. ker., Rákóczi-út 68. sz. III. em.,** hova az előfizetések és a lap szellemi részét illető közlemények küldendők.